શ્રી

શ્રીમદ્ આચાર્ય શ્રી શુભચંદ્રદેવવિરચિત

શ્રી જ્ઞાનાર્ણવમાં નૌકારૂપ.

સવીર્યધ્યાન.

ભાષાંતરકાર,

મર્હુમ મી. વીરચંદ રાઘવજી ગાંધી,

બી. એ., બૅરીસ્ટર, એટ લૉ., એમ, આર,

એ, એસ. વગેરે.

(૧૮૯૩) ચિકાગો જગદ્ધર્મ મહામંડળમાં જૈનપ્રતિનિધી,

સાનુભવ વિવેચક,

આનન્દનંદન–લાલન.

પ્રગટ કરનાર,

અનુભવ રસિક,

ઝવેરી માણેકલાલ ઘેલાભાઈ.

મુંબાઈ

વીર સંવત્ ૨૪૨૯

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૫૯. ઇસ્વી સન ૧૯૦૩

૧–

મુંબાઈમાં
"નિર્ણયસાગર" છાપખાનામાં છાપ્યું છે.

ભક્તિ કુસુમાંજલિ.

આવા આત્માનુભવને-સમર્પણ હો.

(ગઝલ.)

મને કોઈ કહેતું જગત્ ખોટું,[1]
  તે તો મેં હવે જાણ્યું;
મને કોઈ કહેતું જગત્ સાચું,[2]
  તે પણ મેં હવે જાણ્યું.
કદિ ખોટું તો મારે શું!
  કદિ સાચું તો મારે શું!
નથી થાતું નથી જાતું,
  હુંમાં હું સમાયો છું;
અખંડ આ સ્થિર જ્યોતિમાં,[3]
  નથી થાતું નથી જાતું.

પદ્મખાણ (Lily Dale)
N. Y. U. S A.
January, 21st, of 1900.

આનન્દનંદન,
લાલન.

---

૧ પર્યાયરૂપે ખોટું જણાઈ ગયું. ૨ દ્રવ્યરૂપે સાચું દેખાઈ ગયું.
૩ અનુભવાત્મામાં.

ધ્યાનાભિલાષી વાચકમિત્રોપ્રતિ.

(રચના નાગપુર-કર૭)

દેખુ જાુદુ હું આજ, જસ્ત સૌ દેખુ જાુદુ હું આજ (ટેક)
દેહ જાુદી મુજ રૂપ થકી છે, આ સૌ દેહના સાજ જસ્ત સૌ ૧
સ્ત્રી, ધન, માતા, પિતા, પુત્રને, ઘર કુટુંબ પરિવાર
એ પણ દેહના ધાર-(દોઢ) જસ્ત સૌ. ૨
હું[1] નહીં જગમા, જગ નહીં મુજમા,
જગ જડ હું જોનાર[2] જસ્ત સૌ ૩
જે કરતો ક્રિયા [3]લાલનમા, તેને પણ જોનાર જસ્ત સૌ ૪
એ જીવમા જે શિવરૂપે છે, તે તુ હું એમ ધાર, જસ્ત સૌ. ૫
નિશ્ચયથી શિવ, વ્યવહારે જીવ ધ્યાને એક જણાય જસ્ત સૌ ૬
કોડભવે પણ ધ્યાન વિના જીવ, ભમતા શિવ નહીં થાય જસ્ત સૌ.૭
ઓળખ ઓળખનારને ધ્યાને, તો શિવ ક્ષણમા થાય જસ્ત સૌ ૮

તમારો સગો બંધુ લાલન.

---

૧ આ શુદ્ધચૈતન્યને અન્ય કઈ ભેદી શકતુ નથી એમા તો માત્ર જ્ઞાનાદિ એજ વિલસે છે ૨ નિશ્ચયથી આત્મા ૩ લાલનમા વ્યવહાર નયે કર્માદિના કર્તા, ભોક્તા, ઉપરાંત જોતાનું પણ કામ કરે છે, તેને નિશ્ચયનયથી આત્મા જાણે છે.

અર્પણપત્રિકા.

શ્રીમન્મહાવીર પ્રભુના પુત્રરત્ન બંધુ,

ઝવેરી માણેકલાલ ઘેલાભાઈ.

મુ૦ વડોદરા–ગુજરાત.

આપશ્રીને વિનયપૂર્વક સમ્બોધન કરતા કઈક કથિતવ્ય છે આપ કૃપા કરીને ધ્યાનમા લેશો, અને તે આપની શુભતર અ તરવૃત્તિને સાનુકૂળ લાગે તો મારી એ પ્રાર્થનાને અનુમોદન આપશો

આજ લગભગ સાનેક વર્ષ થયા મારા હૃદયદર્પણમાં એમ ભાસી રહ્યુ છે, કે જેમ સર્વ રાજાઓમા ચક્રવર્તિ રાજા શ્રેષ્ઠ ગણાય, તેમ સર્વ જ્ઞાનમા **આત્મજ્ઞાન** શ્રેષ્ઠજ ગણાવુ જોઇએ, જેમ સર્વ રત્નોમા કૌસ્તુભમણિ ઉત્તમોત્તમ મનાવો જોઇએ, તેમ સવ આનદમા **નિજાનંદજ** ઉત્તમોત્તમ મનાવો જોઇએ ક્રિયા-માનમા તેજ ક્રિયા ગુણાવહ લેખાવી જોઇએ કે જે આત્મજ્ઞાન પ્રકાશથી **અમૃતમયી** હોય આવુ **આત્મજ્ઞાન, નિજાનંદ** કે **અમૃતક્રિયા** બહિર્દષ્ટિને અનેક ભવે પણ પ્રાપ્ત થવુ દુ શકય છે પરતુ આતરદષ્ટિને આ ભવમાજ તેજ ક્ષણે એ નણે પ્રાપ્ત થવા સુશક્ય છે, એમ અનુભવાય છે આવી આતરદષ્ટિ કરાવવામા પાકી સડકનો માર્ગ તે **યોગમાર્ગ** છે આ પચમકાળમા કેવલી ભગવાન્ સદશ ગુરૂવર્ય શ્રી **હેમચંદ્રાચાર્ય** પણ પોતાના યોગશાસ્ત્રમા કહે છે કે—

क्षिणोति योग पापानि चिरकालार्जितान्यपि,
प्रचितानि यथैधांसि क्षणादेवाशुशुक्षणि ॥

અર્થાત્ 'એકઠા કરેલા લાકડાને જેમ ક્ષણવારમાંજ તીવ્ર અગ્નિ આગીભસ્મ કરી નાખે છે, તેમ યોગ ઘણા કાળ લગી એકઠા કરેલા પાપોનો પણ ક્ષણવારમા નાશ કરી નાખે છે " માટે હાલ હાલ આપણા દર્શનમા લુપ્તપ્રાય થવા આવેલી યોગમાર્ગનો-ધ્યાનમાર્ગનો-પુનરૂદ્ધાર કરાવવા આવા સવીર્યધ્યાન જેવા પુસ્તકોને પ્રસિદ્ધિમા લાવવા જોઇએ આ સવીર્યધ્યાન આ ભવસમુદ્રમાથી તારવાને એક આગ્નબોટ-(Steamer) જેવુ છે, એમ મારા પ્રત્યેક માનવબંધુ-બ્હેનને વાચન કરી, મનન કરી, આચરણમાં મુકતા જણાઈ રહેશે આપની પણ વૃત્તિ એવીજ જોવામા આવે છે કે સકળ કર્મરૂપી કઠીન પર્વતોને-તોડવાને યોગ-એજ ડાયનેમો છે અને તે કર્મરૂપી પર્વતોની પછવાડે રહેલા આત્મજ્ઞાનરૂપી સૂર્યનું દર્શન પણ તેજદ્વારા આ ભવમા બની શકવુ સુશક્ય છે આવા મારા અનુમાનમા હુ ખરો હોઊં તો, સાધુ, સાધવી શ્રાવક, શ્રાવિકા તેમજ મારા સકળ માનવ બંધુઓ, બ્હેનો માતાઓ અને પુત્રિઓના સાન્નિધ્યમા દેખાતા કલ્યાણને અનુમોદન આપી આ ધ્યાનગ્રથરૂપ નૌકાને સસારસમુદ્રમા પ્રચલિત કરશો એવી પ્રાર્થના છે

લિ —

સર્વ જતુનો બધુ

અને

શ્રીવીરપ્રભુનો લઘુતમબાળ લાલન.

મુંબઈ, સમતાગૃહ
વીર સંવત, ૨૪૪૯,
આશ્વિન, શુકલપક્ષ
દ્વિતીયા, ચદ્રવાર

પ્રસ્તાવના.

શ્રીમદ્ વીરપુત્રરત્ન કમળવિજય મહારાજના શિષ્યવર્ય શ્રી કેશરવિજય, તથા શ્રીવિનયવિજયના વંદનાર્થે મારૂ જ્યારે વિજાપુર જવુ થયુ હતુ, ત્યારે તેમની પાસે એક સ્મરણપોથી (નોટબુક) મેં દીઠી તેમાના હસ્તાક્ષર જોતા મારા મિત્રરત્ન બંધુ મર્હુમ મી-વીરચંદ રાઘવજીના જણાયા, વાચવા માડયુ તો તે કોઈ પુસ્તકનું ભાષાંતર છે એમ જણાયુ વિષય મારી વૃત્તિને સાનુકૂળ હોવાથી આલ્હાદ થયો વિશેષ આલ્હાદ એટલા માટે કે શુભ અને શુદ્ધ અધ્યવસાયમાજ રહેવાની તેમા કુચી હતી, કારણ કે એમનો વિષય ધ્યાનનો હોવા છતા કેવળ ભાવનારૂપ (Theoretical) નહીં પણ પ્રયોગરૂપ (Practical) પણ હતો, ત્યાર બાદ જ્યારે મારૂ મુંબાઈ જવુ થયુ ત્યારે મહારાજ શ્રી કેશરવિજયજીએ મારે માટે લેખકપાસે તે નોટ ઉતરાવી મોકલાવી મુંબાઇમા તેના મૂળની શોધ કરતા, જે ગ્રંથઅર્ણવમાથી શુદ્ધોપયોગ અથવા સહજસમાધિ નામનુ પ્રકરણ મેં બહાર પાડયુ છે, અને જેની બે આવૃતિ એક વર્ષમા થઇ, ત્રીજી પ્રસિદ્ધમા આવી છે, તેજ ગ્રંથસમુદ્રમાથી "સવીર્યધ્યાન" નામનું ઉત્તમ મુક્તાફલરૂપ પ્રકરણ મળી આવ્યુ તેનુજ ભાષાંતર મારા મિત્રરત્ન મી ગાંધીએ કર્યુ છે એમ નક્કી થયુ ત્યાર બાદ આ લઘુ પરતુ મારા તન-મન હૃદયને આનદ આપનાર ગ્રથના પ્રત્યેક શ્લોકપર મનન આરભ્યુ અને એ મનનદ્વારા

જે કઇ પ્રાપ્ત થયુ તેમા મારો પૂર્વનો અનુભવ મેળવી યથા શક્તિ પ્રત્યેક શ્લોકપર વિવેચન લખવા માડયુ ધ્યાનાભિલાષી સકળ સાધુ-સાધવી શ્રાવક શ્રાવિકાઓ તેમજ મારા સકળ માનવ બધવોને ઉપયોગી જાણી પ્રગટ કરવા ઠરાવ થયો અને તેને અનુમોદન પણ મળ્યુ આવા ગ્રથની પ્રસિદ્ધિમા અનુમોદન આપનાર શ્રી વીરચંદ રાઘવજી ગાંધીના યશોને—પ્રસિદ્ધિમા લાવવાની જીજ્ઞાસા રાખનાર વડોદરાના નિવાસી ઝવેરી માણેકચદ ઘેલાભાઇ છે એવા સદ્‌ગૃહસ્થોની કૃપાવિના ઘણીક વખતે માનવજાતના કલ્યાણ કરનાર ગ્રથો પણ પ્રસિદ્ધિ પામી શકતા નથી માટે ધન્ય છે એવા જનહિતવર્ધક સદ્‌ગૃહસ્થને કે લુપ્તપ્રાય થએલા ધ્યાનમાર્ગનો પુનરૂદ્ધાર જોવા ઇચ્છે છે એટલુંજ નહીં પણ સુવર્ણમુદ્રિકામા પ્રયોગરૂપ આવા રત્ન જડી જનસમૂહને બાહ્ય સાથે આતર ઝવેરાત દશાવી આનર જવાહિર પણ અર્પણ કરે છે

મુબઈ સમતામદિર } વિ—
વીર સંવત ૨૪૨૯ } વિવેચનકાર
લાલન.

(પૂર્વકથન)

આ જ્ઞાનાર્ણવની ઘણીજ શુદ્ધ અને અત્યત સુદર, સ્થૂળાક્ષરે લખેલી પ્રત પ્રથમ પુણાની ડેકનકાલેજમાના જૈનગ્રંથસગ્રહમા માગ જોવામા આવી આજ ગ્રથની બીજી પ્રતિ જોતાં માલમ પડ્યુ કે યોગાર્ણવ પણ તેનું બીજુ નામ છે, અને યોગપ્રદીપ પણ તેનુંજ નામ છે આ ગ્રથને મળતોજ એક ગ્રથ ભાવનગરમાં શ્વેતાંબર આમ્નાયમાં મળી આવતો યોગપ્રદીપ નામનો ગ્રથ છે, એવું સાંભળ્યું છે વળી એ યોગપ્રદીપ પરથી કોઈ દેવચદ્રજી મહારાજ નામના શ્વેતાબર સાધુ મુનિરાજે તેનો રાસ કર્યો છે તેનુ નામ યોગપ્રદીપ રાખ્યુ છે. એ ગ્રથમાં આ જ્ઞાનાર્ણવના લગભગ શ્લોકે શ્લોકનો સાર ચાલ્યો આવે છે, એટલુજ નહીં પરન્તુ તેજ પદો પણ મળી આવે છે એટલા ઉપરથી આ ગ્રથના પરિશિષ્ટ તરીકે "સવીર્યધ્યાનને" લગતી ઢાળ તેમના યોગપ્રદીપ રાસમાથી અત્રે અવતારી છે

આ ગ્રથોપર ભાષ્ય, ટીકા વગેરે છે એમ સંભળાય છે પરન્તુ મારા જોવામાં તે આવ્યા નથી આ ગ્રથની મૂળ પ્રતજ મારા એક મિત્રરત્ન તરફથી મને પ્રાપ્ત થઇ હતી, તેમનો હુ અત કરણપૂર્વક આભાર માનું છુ અને જ્ઞાનાર્ણવ મૂળ પણ મુનિમહારાજ કેશરવિજયજી મહારાજ પાસે હોવાથી મારે માટે

"સવીર્યધ્યાન" નુ પ્રકરણ લખાવી મોકલ્યુ કે જેથી કેટલેક શોધન કરવા ઠીક પડયુ માટે એમની કૃપાનો પણ અત્યંત ઋણી છુ

મારા પરમ મિત્રરત્ન મહુંમ મી **વીરચંદ** રાઘવજીને (જ્ઞાનાર્ણવ) આ ગ્રંથ ઉપર એટલો પ્રેમ હતો કે તે જ્યારે મુનિ મહારાજ આત્મારામજી મહારાજ પાસે પંજાબ ગયા ત્યા તેમને ખબર પડી કે અંબાલાથી આઠ માઇલ એક ગામ છે ત્યા એક ગૃહસ્થની પાસે જ્ઞાનાર્ણવની પ્રત છે પરન્તુ તે પુસ્તક તમે સ્નાન કરી શુદ્ધ થઈ પૂજાના વસ્ત્રસહિત માથે ઉપાડી લઇ જાઓ તો મળે તેઓ મને કહેતા હતા કે એક ગૃહસ્થે તેમને માટે આમ કરીને પણ આ પુસ્તક આણ્યુ તે પુસ્તકમાથી કેટલાક પ્રકરણો **વીરચંદભાઈ**ના હાથના લખેલા મારા જોવામા આવ્યા છે અને હાલ તેના લેખસંગ્રહમા તેની ઘણીક નકલો મોજુદ પણ છે આશા છે કે જે ભાવનરૂચિ અને લોકરૂચિ આ તેમજ શુદ્ધોપયોગના વિવેચનથી જાગૃત થઈ તો જ્ઞાનાર્ણવ સંપૂર્ણપર વિવેચન કરી આખો ગ્રંથ સ્વપર વિશેષ ઉપકાર થવા બહાર પડશે

આવા ગ્રંથો ઉપર વિવેચન જેનુ બીજુ નામ આલાવબોધ (બાલજીવને બોધ) Ellucidation છે તે વિવેચનો લખવાની પ્રથા પૂર્વે પણ હતી એમ જણાઈ આવે છે

સમાધિશતક નામના સસ્કૃત ગ્રંથનુ ઇંગ્રેજી ભાષાંતર નાઈટ સર મણિલાલ નભુભાઈ પાસે કરાવી શ્રીવીરશાસનરૂચિ ગીરધર લાલભાઇએ બહાર પાડ્યુ છે એ ગ્રંથના કર્તા શ્રીપ્રભેંદુપ્રભુ છે તેમનાપર સરલ ટીકાકાર તરીકે પ્રભાચંદ્ર મુનિ છે ગુજરાતીમા

દુહાબધ શ્લોકે શ્લોકનુ ભાષાતર શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય મહારાજે કર્યું છે, તેનુ નામ સમાધિશતક છે જે પ્રકરણ રત્નાકરમાં મુદ્રિત થઇ ગયુ છે આનાપર લખાણથી વિવેચન કહો કે બાલાવબોધ કહો, તે કોઈ મારવાડ દેશમા વિચરતા સાધુ મુનિગજે કર્યો હોય એમ જણાય છે આ ઘણો લખાણ બાલાવબોધ શ્રી જામનગરના પુસ્તક ભડારમાથી મળ્યો છે ભાષા જુની ગુજરાતી-મારવાડીથી મિશ્રિત પરતુ સ્પષ્ટ અને જાણે સ્વબોધ નેજ માટે ન હોય તેમ જણાઈ આવે છે સ્થળે સ્થળે અપૂર્વ નિર્મળતામા થઈ તેમનુ જ્ઞાન ઝળકી રહે છે

સમાધિશતકનુ ગુજરાતી ભાષાતર હાલ પ્રકરણમાળામા છપાયુ છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઇ રહેશે કે, પૂર્વ પણ એવા બાલાવબોધ થતા હતા અને હાલ મારા પરમધર્મ મિત્રમણિ દીપચદભાઇએ ઉપાધ્યાયજી (શ્રીયશોવિજય મહારાજ)ના જ્ઞાનસારપર વિવેચનનુ લખ્યુ છે અને સાભળવા પ્રમાણે તે સારૂં માનનીય થયુ છે કહેવાની મતલબ એ છે કે આવા વિવેચન બહાર પડતા આપણી જૈનશાસ્ન ભૂમિમા જ્યા ક્રિયારૂચિ બહુ છે, ત્યા જ્ઞાનરૂચિ પણ થશે અને તેમ થઇ જ્ઞાનરૂચિદ્વારા ક્રિયા રૂચિમા વૃદ્ધિ થશે, કારણ કે હૃદયમા તો —

" નિશ્ચયદષ્ટિ હૃદય ધરી જી, પાળે જે વ્યવહાર,
પુણ્યવત તે પામશે જી, ભવસમુદ્રનો પાર "

અને નિશ્ચયદષ્ટિ એટલે આત્મજ્ઞાન આવા અધ્યાત્મ ગ્રથોથી થવા સભવ છે એકલા ક્રિયા ક્રિયા કરનારા, ક્રિયાજડ થઇ જવાનોસભવ છે અને કેટલાક થઈ પણ ગયા છે એટલુજ-

નહીં પણ જ્ઞાનભીરૂ પણ સાથે થયા છે. વળી એકલું જ્ઞાન જ્ઞાન કરનારા શુષ્કજ્ઞાની બની જવાનો સંભવ છે, અને તેવા જ્ઞાની, ક્રિયાહીન થઈ ગયાની પણ હાલ ખોટ નથી. માટે જેમ ક્રિયા અવશ્યની છે, તેમ જ્ઞાનપણ અવશ્યનુંજ છે. લાલનનું વળી એવું માનવું છે કે, જ્ઞાન જેનીહાલ ન્યૂનતા જણાય છે, તેની ખરેખરી અધિકતા થતાં, ક્રિયા ન્યૂન થવાની નથી, પણ ને સાથે થવાથી રૂચિકર, અધિક અને વિશુદ્ધ થવાની છે. અને એમ થયું તો ક્રિયા ફળવતી પણ થઇ શ્રીજૈનશાસન ઉદ્યાનને પણ શોભાવવાનીજ છે. इत्यलमधुना.

લિ:—

મુંબઇ સમતામંદિર; ૬-૧૨-૧૯૦૨.

સર્વેનો બંધુ અને શ્રીવીરપ્રભુનો લઘુતમબાળ
લાલન.

PROLOGUE.

DEAR BROTHER LALANA

"THEN WHERE AM I AND WHO!

From the solitary desert
Up to Baghdad came a simple
Arab there amid the rout
Grew bewildered of the countless
People hither thither running
Coming going meeting parting
Clamour clatter and confusion
All about him and about
Travel wearied hubbub-dizzy
Would the simple Arab fain
Get to sleep but then on waking
'How" quoth he amid so many
Waking know myself again?
So to make the matter certain
Strung a gourd about his ankle
And into a corner creeping
Baghdad and himself and people
Soon were blotted from his brain

But one that heard him and divined
His purpose, slily crept behind,
From the sleeper's ankle clipping
Round his own the pumpkin tied
And laid him down to sleep beside.

By and by the Arab waking
Looks directly for his signal
Sees it on another's ankle
Cries aloud "Oh good for nothing
Rascal to perplex me so,
That by you I am bewilder'd
Whether I be I, or no

If I the pumpkin why on you?
If you then where am I and who?[1] "

Cornplanter N F Pa
U S A
1 1 1903

From your own sister,
Maude Morrison.

---

૧ આ કવિતાનો આચાર્ય શ્લોક ૩૩ ના વિવેચનમાં જુઓ

વિષયવાર અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ-૧ લું. ધ્યાનપ્રતિજ્ઞા પ્રારંભ.

सवीर्य ध्यान.

પ્રકરણ ૧ લું.

ધ્યાનપ્રતિજ્ઞા [illegible]

(ધ્યાન કરવાને પ્રથમ કેવી પ્રતિજ્ઞા [illegible]
કોણ ? અને [illegible] ? [illegible]

अनंतगुणराजीव-चंधुरप्यत्र [illegible] ।
अहो भवमहाकक्षे, मागदं [illegible] ॥ १ ॥

અર્થઃ—અનત ગુણોરૂપી કમલ [illegible]
સૂર્યસરખો છુ તોપણ [illegible]
[illegible] કેદખાનામા મને પૂર્વ કર્મરૂપ [illegible]

વિવેચનઃ—જેમ કમળમા [illegible]
અનંતજ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર [illegible]

દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, આદિ અનેક ગુણો મારામાં વિદ્યમાન છે.

જેમ કમળપુષ્પની પાંખડીઓ સૂર્યને જોઈ પ્રફુલિત થાય, તેમ ઉપર વર્ણવેલા, જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણો મને (શુદ્ધ ચૈતન્યને) નિ-હાળી વિકસ્વરપણું પામે છે.

જેમ મનુષ્ય, રાજા, ચક્રવર્તી, સૂર્ય, ચંદ્ર, ઇત્યાદિ સૌને કોઇને કમળ પ્રિય હોય છે; તેમ હું (જીવ) આખા વિશ્વમાં સર્વે કોઇને વહાલો છું હું વિશ્વવલ્લભ કહેવાઉં તેમાં શું ખોટું ?

જેમ સર્વે પુષ્પમાં કમળ શ્રેષ્ઠ છે. તેમ ધર્માસ્તિકાય, અ-ધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, કાળ, પુદ્ગલાસ્તિકાય, અને જીવાસ્તિકાય, એ છએ દ્રવ્યોમાં હું (જીવ) ઉત્તમો-ત્તમ છું.

જેમ કમળનું પુષ્પ રાજાદિ સર્વના મસ્તકપર ચડે છે, તેમ ચૌદ રાજલોકરૂપ પુરૂષના મસ્તક ઉપર, એટલે લોકને અંતે સિદ્ધ શિલાપર ચડવાવાળો પણ હું છુ

જેમ કુમુદિની ચંદ્રોદય વેળાએ વિકસે તથા પૂર્ણોદયે પ્રફુ-લિત થાય, તેમ હું ઉપશમ અને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતાં વિકસ્વર થઈ પ્રફુલિત થાઉં છું. વળી સૂર્યોદય વેળાએ કમળ જેમ સમગ્ર ખીલે છે, તેમ હું ક્ષાયકસમ્યક્ત્વ વેળાએ મારા અનન્ત ગુણોસહિત પ્રકાશું છું.[1] આમ સકળ ગુણોને વિકસાવનારો

---

1 અહીંઆ કુમુદિની,-કમળ તથા સૂર્યનું અને શુદ્ધ ચૈતન્યનું સામ્યત્વ દર્શાવ્યું છે

હોવા છતાં, અહીં આ ચૌદ રાજલોકમાં કર્મરૂપી વૈરીઓથી હું ઠગાયો ?

"પહેલાં મને કર્મરૂપી વૈરીઓએ ફસાવ્યો, આમ કહેવાથી હું હવે ફસાવાનો નથી એમ વ્યંગાર્થ છે. વળી જ્યાંસુધી મને હું કોણ છું, એ ખબર પડી નહોતી, તે પહેલાં એ શબ્દાર્થ નીકળે છે એટલે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનાં પહેલાં મને કર્મરૂપ વૈરીઓએ, આ ભવરૂપ કેદખાનામાં ફસાવ્યો હતો, એમ કહ્યું છે. હવે હાલ તો હું મુક્ત છું. અહીંઆ જીવનમુક્તપણું સંભવેછે. ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વાન જીવનમુક્ત છે. કારણ કે તે પૂર્વે કરેલાં કર્મ ભોગવીને ખુલાસો કરેછે, અને નવીન કર્મબંધ તો નામમાત્ર કરે છે; કારણ કે તેમાં અહંતારૂપ સ્નેહ એટલે તેલ જેવી ચીકાશ હોતી નથી. જ્યારે આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે પોતાને કેવો દેખે છે તે કહેછેઃ—

અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતવીર્ય અને અનંતસુખ એ સદ્‌ગુણોરૂપી કમલોને ખીલાવવાને, સૂર્યસરખો પોતાને જુએ છે.

આવું પોતાનું જ્ઞાન, દર્શન, વીર્યને સુખરૂપ સામર્થ્ય છતાં કર્મરૂપ વૈરીઓએ, પોતાને સંસારરૂપ કેદખાનામાં નાંખેલો જોઈ, અચંબો પામે છે અને સખેદ કહે છે કે, આટલું છતાં પણ હું ઠગાયો, એ ખરેખર આશ્ચર્યની વાત છે !" (મા. દે)

ઠગાયો શાને અરે ! ઠગારાં કર્મો એમ કહી ધ્યાની પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

स्वविभ्रमसमुद्भूतै रागाद्यतुलबंधनैः ।
बद्धो विडंवितः कालमनंतजन्मदुर्गमे ॥ २ ॥

અર્થ—(વળી એમ વિચારે કે) મારા પોતાનાજ વિભ્રમથી ઉત્પન્ન થએલા રાગાદિ કઠિણ બંધનોથી હું બંધાયો છું અને એમ બંધાઈ અનંતકાળ થયા જન્મોજન્મરૂપી કારાગૃહમાં દુઃખી પામ્યો

વિવેચન—જેમ છીપમાં રૂપાની દોરડીમાં સાપની ઝાંઝવામાં જળની ભ્રાંતિ થાય તેમ આ જગત્‌માં મેં પોતેજ ભ્રાંતિથી સુખની બુદ્ધિ કરી અને હરિણ જેમ ઝાંઝવામાં જળ શોધવાને દોડે તેમ વિષયોમાં હું સુખને ખોળવાને ધસ્યો પરંતુ ઝાંઝવાના જળ જેમ જેમ દૂર દૂર માલમ પડતા જાય તેમ તેમ એક જાતિના વિષયોમાંથી બીજી જાતિના બીજીમાંથી ત્રીજી જાતિના એમ ઉત્તરોત્તર વિષયોમાં સુખ હશે એમ મને જણાતું ગયું આમ તે તા દો તાં રાગાદિ સિપાઈઓએ મને પકડ્યો કમરૂ ી સખ્ત દોરડાંઓથી બાંધ્યો અરે! બાંધ્યો એટલુંજ નહીં પરન્તુ નારકી તિર્યંચ મનુષ્ય અને દેવતા એવા જન્મોજન્મરૂપી કારાગૃહમાં મને નાખ્યો પરંતુ હવે—

---

૧ પ્રિય વાનનાર જે કોઈ પરણી વસ્તુ ચારી લે તેને સિપાઈઓ પકડી કેદમાં નાખે, તેમાં શી નવાઈ છે? જુઓ વિષયો પુદ્‌ગલિક એટલે પુદ્‌ગલ દ્રવ્યના છે અને તે વિષયોને જો મનુષ્ય લઈ લે તો રાગાદિ સિપાઈઓ તેને કેદમાં નાખે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે?

મહિમાવંતુ સર્વિજ્ઞ પ્રભુ (n J1 I illcr) શ્રીયશોવિજયજી ઉપાધ્યાય પણ કહે છે કે—

પર પરણતિ અપની કરી માને કિરિયા ગરવે ઘેલો,
ઉનકું જૈન કહો કેમ કહિયે, એ મૂરખમેં પહેલો. ૧

વ ત પણ ખરી છે કે જે વાન મા અનંત જ્ઞાનાદિ ૫ અખંડ ખજાનો

(આજે શું કરું છું તે જૂઓ)

अद्य रागज्वरो नष्टो, मोहनिद्रा विनिर्गता ।
ततः कर्मरिपून् हन्मि, ध्याननिस्त्रिंशधारया ॥ ३ ॥

અર્થ—(વળી એવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરે કે) આજે રાગરૂપી તાવ–ઉતરી ગયો, અને મોહરૂપી નિદ્રા ઉડી ગઇ એટલામાટે કર્મરૂપી-વૈરીઓને ધ્યાનરૂપી તીક્ષ્ણ ખડ્ગની ધારાથી હણુ છુ

વિવેચન—જેમ જ્વરમા દહીં તેલ લીંબુ મરચુ અને આમલી આદિ કુપથ્ય પદાર્થો ખાવાની ઇચ્છા થાય તેમ સ સારમા રાગરૂપ જ્વરથી વિષયોરૂપી કુપથ્ય સેવવાની ઇચ્છા થઈ, પરન્તુ આજે સસારપ્રત્યે રાગરૂપ જ્વર નાશ પામ્યો,

---

ભર્યો છે, છતા પુદ્ગલિક કાકરામા મોહી જાય પોતામા આનન્દરૂપ અમૃત ભરેલું છે, છતા પરપરિણતીરૂપ પુદ્ગલિક છારા પીવા દોડે, એ મૂરખનો સરદાર નહીં તો બીજુ શું ?

કેટલાક વ્યવહારકુશલ એવા મૂર્ખને ડાહ્યા કહે તો તેથી શુ સર્યું, જે (શુભ) ક્રિયાના ગર્વમા છકી જાય તેને પણ જૈન ન કહેવો, કારણ કે ક્રિયા તો પૌદ્ગલિક છે માટે એવી પરવસ્તુરૂપ પુદ્ગલિક ક્રિયાનો ગર્વ શામાટે, આત્મદૃષ્ટિ એ તો —

નિશ્ચય દ્રષ્ટિ હ્રદય ધરીજી, પાળે જે વ્યવહાર,
પુણ્યવંત તે પામશેજી, ભવ સમુદ્રનો પાર (૨)
શ્રીમદ્ યશોવિજયજી

સમ્યગદૃષ્ટિ આત્માનદી, નિજાનદનો આસ્વાદ લેતો શુદ્ધ ચૈતન્ય ભાવમા રહે અને કદાચ વ્યવહાર કરે તો તે પણ અવ્યાપક રહી શુભ વ્યવહાર કરે.

એટલે વિષયોરૂપ કુપથ્ય સેવવાનું પણ તેની સાથે નષ્ટ થયું એટલુંજ નહીં પણ સંસારમાં જેથી સુખબુદ્ધિ થતી હતી, તેવી મોહનિદ્રા પણ નષ્ટ થઈ ગઈ એટલે છીપમાં જેમ રૂપાની ભ્રાંતિ હતી, તેવી મોહનિદ્રા ચાલી ગઈ સંસારમાં સુખ નથી, પરન્તુ મેં સુખ આરોપ્યું હતું, તે તેમાંથી ગયું

"આરોપિત સુખભ્રમ ટળ્યો રે, ભાસ્યો અવ્યાબાધ" આમ જે દેવચંદ્રજી મહારાજ ગાઇ ગયા છે તેમ થયું અનન્ત આનન્દ (અવ્યાબાધ સુખ) તો મારા પોતાનામાંજ છે કસ્તુરીયા મૃગના ઉદરમાંજ કસ્તુરી હોય છે, પણ તેની સુવાસ લેવાને ભ્રાંતિથી તે જેમ જ્યાં ત્યાં ભટકે-દોડે-રખડે તેમ હું વિષયોમાં સુખરૂપ કસ્તુરી હુંઢવા લાગ્યો. અરે! પણ મને આવી ભૂલથાપ કોણે ખવરાવી? મારી બહિર્દૃષ્ટિએ—મારી બ્રાહ્ય સુખ શોધવાની વૃત્તિઓએ—કર્મોએ! પણ આજે એ કર્મરૂપી વૈરીઓને વીર્યસહિત ધ્યાનની તીક્ષ્ણ ખડ્ગની ધારાથી હમણાંજ હણી ચકચૂર કરીશ

(અજ્ઞાનને દૂર કરી જ્ઞાનરૂપ આત્માને જોઈશ)

आत्मानमेव पश्यामि, निर्धूयाज्ञानजं तमः ।
ग्लोपयामि तथाप्युग्रं, कर्मेंधनसमुत्करम् ॥ ४ ॥

અર્થ:—અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થએલા અંધકારને દૂર કરીને હું આત્માનેજ જોઉંછું તેમજ ઉગ્ર કર્મોરૂપી લાકડાના મોટા ગંજને બાળીને ભસ્મ કરૂંછું (એવી પ્રતિજ્ઞા કરી ધ્યાનસ્થ થાય)

વિવેચન:—બહિર્દૃષ્ટિ મટીને (એટલે કસ્તુરીમૃગ કસ્તુરીને

બહાર-શોધવાનું મૂકી, જેમ પોતાનામાં શોધે તો તે પોતાનામાંજ પામે તેમ) અંતરદષ્ટિ-આત્મદષ્ટિ થઈ કે, પોતે પોતાને જોતાં આત્મરૂપ થાય. હવે આત્મા **સ્વયંપ્રકાશ** હોવાથી, તે દષ્ટિ જેમ જેમ વધતી જાય, તેમ તેમ અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર ખસી જાય. એમ કરતાં સંપૂર્ણ અંધકાર પણ જાયજ. એટલુંજ નહીં પણ આત્મદષ્ટિ થઈ, નિજ સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા કરતાં કરતાં એટલે **જ્ઞાન** એજ હું, **દર્શન** એજ હું, અને તે ઉભયમાં રમણ કરતાં કરતાં જે ચારિત્ર થાય, તેપણ હું એમ નક્કી કરે. તે ચારિત્રની ઉગ્રાગ્નિથી (અર્થાત્ તીવ્ર અગ્નિથી) કર્મો બળીને અવશ્ય ખાખ થાય. તેથી ચારિત્ર તે પણ હુંજ છું, એમ ઠરશે.

બીજી યુક્તિ:—શરીર, મન અને વાણી, એ હું નહીં; એમ થયું કે એ ઉપર રાગ રહે નહીં. કારણ કે હું ત્યાં રાગ. એમ શરીરાદિ હું નહીં તો પછી એ શરીરાદિથી ભોગવાતા વિષયો મ્હારા નહીં, એમ સહજ થઇ જશે. આમ પરવસ્તુમાંથી રાગ ગયો, એટલે પરવસ્તુમાં રહેલો હું છૂટો થયો અનુભવાશે. હુંમાં (આત્મામાં) રાગ ભલે હો. આમ થયું કે ત્યાં કોઇક અલૌકિક શાંતિ અનુભવાશે. આ શાંતિવાળી સ્થિતિ કોઈ અપૂર્વજ આનંદ આપે છે. આવો આનંદ પૂર્વે તેં કોઇ વખતે પણ અનુભવ્યોજ નથી. તેજ **અંતરાત્મભાવ** છે, એ અંતરાત્મભાવ થયા પછી તે ભાવવડે તેમાંજ **પરમાત્મભાવના** કરતાં કરતાં, એટલે જ્યોતિર્મય-પરમાત્મભાવમાં એકયતા કરતાં કરતાં જે સ્વરૂપ પ્રગટ થાય, તેજ તું છો (**तत्त्वमसि**) અને તેજ હું છું, (**सोहं**) એમ બની રહે છે,

અજ્ઞાનજ તમ—અજ્ઞાનરૂપી અધકાર, અનિત્ય વસ્તુમા નિત્યબુદ્ધિ અશુચિમા શુચિબુદ્ધિ દુખમા સુખબુદ્ધિ અને અનાત્મ-(જડ) મા આત્મબુદ્ધિ એ અજ્ઞાન-અવિદ્યા મિથ્યાત્વ-અથવા ભ્રાંતિથી થાય છે

હવે અજ્ઞાનની પરપરા એવી છે કે એક ભૂલ થઇ કે પછી બીજી થાય પછી ત્રીજી એમ વધતા વધતા જીવ એવી ગુચવણમા આવે કે તે ચક્રાવામાથી નીકળવુ મુશ્કેલ થઇ પડે—

સ્પષ્ટીકરણ—શાશ્વત જીવ તેજ હુ એમ છતા પુદ્‌ગલ હુ એમ માન્યુ અને એમ સમજે કે પુદ્‌ગલને એક દિવસ થયો એટલે મને એક દિવસ થયો આ ભૂલના ચક્રાવામા બીજી પણ ભૂલો કરે ને તે આનાથી મોટી ભૂલ હોય એટલે શરીરને ગર્ભ બહાર આવતા અઠવાડિયુ થયુ વળી તેથી મોટી ભૂલ મહિનો થયો એમ ગણ્યા કરે પછી વર્ષ પછી દશ વર્ષ પછી ૨ચાસ ને સાઠ અને પછી પુદ્‌ગલથી છૂટો થયો કે હુ મરી ગયો એ કાળસબધી ભૂલ જે પુદ્‌ગલને એટલા વર્ષ થાય છે તેનો પોતાનામા આરોપ કરાવે છે તે પહેલી ભૂલ

પોતે પહેલા અજ્ઞાનથી એમ માને (અથવા અજ્ઞાન માબાપે શીખવ્યુ હોય તેથી એમ માને) કે હુ શરીર અને એમ માન્યુ કે જે શરીરના સગાવહાલા તે પોતાના-આત્માના સગાવહાલા ને શરીરને માટે ઘર કુટુબ લૂગડાલતા ઘરેણાંગાઠા બાગ બગીચા નાત જાત તે પોતાના એમ માને છે એવી એવી ભૂલોની પરપરાએ ચાલે તે આ સસારસમ્બધી બીજી ભૂલ

હવે વિષયોમા સુખ નથી તે છતા, સુખબુદ્ધિ થવી તે ત્રીજી ભૂલ જુઓ આગળ ૨ શ્લોકમાં કહ્યુ છે કે, જેમ મૃગની નાભિમા કસ્તુરી છે તેમ (શાશ્વત) અનન્ત આનન્દરૂપ સુખ પોતાનામા છે તેમ છતા જેમ મૃગ બહાર ઢુંઢે છે, તેમ ભૂલેલો અજ્ઞાન જીવ (અવ્યાબાધ) સુખ છે પોતાનામા ને ઢુંઢે છે બહાર વિચાર કરો કે સાકરમા મીઠાશ છે? **લાલન** કહે છે કે મીઠાશ (સુખ) પોતાનામા છે, અને એ સાકરમા ફક્ત રસેંદ્રિયદ્વારા પ્રદર્શિત કરે છે, કારણ કે જો મારામા સુખ પરિણામ ન હોય તો સાકર મીઠી નથી, કેમકે મીઠી સાકર પણ **લાલન**ના શરીરને તાપ આવ્યો ત્યારે મીઠી ન લાગી. માટે ભાઇઓ જીતેંદ્રિય જેનો મીઠાશ (સુખ) પોતાનામાજ છે, વિષયોમા નથી પરન્તુ જેમ સૂર્યમાથી કિરણો સ્ફુરે, તેમ **અનન્ત આનન્દરૂપ સૂર્યમાંથી** સુખના કિરણો સ્ફુરી વિષયોમા પ્રવેશ કરે છે ને કસ્તુરીમૃગની માફક તે અજ્ઞાનતાથી ભૂલેલો જીવ વિષયમા સુખ માની તેની પૂંઠે દોડે છે આ અજ્ઞાનતારૂપી ચોથી ભૂલ

વળી પુદ્ગલ જે અશુચિરૂપ છે, તેને શુચિરૂપ માને જેમ અન્નને શુચિ માને દૂધને શુચિ માને જે અન્ન વિષ્ઠાના ખાતરથી થાય તથા જે વિષ્ઠા ગાયના ખાણામા આવે તે ભૂલી જાય આમ અજ્ઞાનથી ભૂલની પરપરા ચાલે પરન્તુ આ અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થતુ તમ એટલે અધારૂં તે શાસ્ત્ર–સત્સગ–કે સુવિચારના દીવોથી દૂર કરી આત્મા તરફ જરા જરા જોતા રહેવુ અને એમ જોતા જોતા તેના તરફ દષ્ટિ કરવી એટલે અધારૂં જશે,—આત્મદર્શન

થશે એટલુ જ નહીં પરન્તુ એ આત્મદર્શનના યોગે તેમાજ ધ્યાન કરવાથી કર્મરૂપી લાકડાનો ગજ બળી જશે

કર્મ છે પુદ્ગલિક, અને મન જેનાથી ધ્યાન કરવાનુ છે, તેપણ પુદ્ગલિક છે, તે બે એવી રીતે બળી જાય છે કે, જેમ લાકડે લાકડુ ઘસવાથી લાકડા બળી જાય છે, તેમ છેવટે તે બ નેનો નાશ થાય છે

આત્માનેજ જોવુ કેમ બને!—ઇંદ્રિયાદિની ક્રિયા મૂકી છૂટા થએલા મનથી વિચાર કરવો કે આ ક્રિયા મારામા કોણ કરે છે? ઘડી પહેલા ચાલવા હાલવાની કે વાત કરવા આદિની ક્રિયા કોણ કરતો હતો? આ વિચાર કરી રહ્યા પછી ક્રિયા કોણ કરશે? આમ વિચાર કરતા નિમિષમાનમા—ક્ષણમાનમા માલૂમ પડશે કે, માહી કોઇ ક્રિયા કરવાને પ્રેરે છે, તે પ્રેરનાર કોણ છે? ને એ કોણ પ્રેરેછે? એનેપણ પ્રેરે છે તે કોણ? એમ પ્રશ્ન પૂછ તાજ જવા ત્યારે ઘણું ઉંડુ ઉંડુ જતા હોઇએ એમ માલમ પડશે પછી મનથી વિચાર કરવો કે, આ અંદર રહી વિચાર કોણ કરે છે? એ ઉપરના વિચાર પણ કોણ કરે છે? એમ કરતા કરતા જ્યારે વિચાર થાકી જશે અને મન એમ થાકીને વિરામ પામ્યુ કે અંદરની જ્યોતિ દેખાશે કારણ કે અત્યાર સુધી મન અને ઇંદ્રિયોની ક્રિયા જે વાદળારૂપ હતી તે વાદળા ખસ્યા, એટલે મન નિર્વિકલ્પ થયું અને એ નિર્વિકલ્પ થયુ કે, આત્મખ્યાતિ એટલે જ્યોતિની ઝાખી થવા લાગશે

થોડાજ વખતમા ત્યાર પછી ગ્રંથીભેદ થશે ક્રોધ માન

માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુર્ગચ્છા આદિ જેમ જાણે કાળા ધબ જેવા વાદળા થઈ પોતાના આત્મસ્વ રૂપને પૂર્વે આચ્છાદન કરતા હતા, તે જણાઇ આવશે આટલુ થયુ કે, સઘળા કષાય ઉપર એટલે ક્રોધાદિ ઉપર ક્રોધ આ વશે અનુક્રમે તેનાપર પણ દયા આવશે અને જે વશ પોતે હતો તે, પોતાને વશ થઇ જશે અને ક્રોધાદિ વશ થઇ ગયા અને તે ચોથા સ્વજ્વલન સુધી આવી ગયો તો પછી આ ભવ માત્ર, ઘણુ મોટુ કામ થયુ એમ સમજવુ

આ શ્લોકરત્નમા कर्मेंधनसमुत्करम् એમ છે કર્મરૂપી લાકડાનો ઢગલો —એ લાકડા પડેલા તો સૂકા છે, કારણ જ્યારે વિષયાદિ રસની ભીનાશ જાય છે, ત્યારેજ ધર્માદિક ધ્યાન ધારણા સમાધિ ઉપર પ્રીતિ કરે છે, અને એમા પરવસ્તુની ભીનાશ ન હોવાથી, તે સુકા છે હવે સુકા લાકડાનો ઢગલો બળે એમા વાચકબધુ ને, ધ્યાન મિત્રને કઈ સશય નજ હોય માટે ગમે તેવા સુકા લાકડાનો ઢગલો હોય, તે ધ્યાનાગ્નિની માત્ર ચણગારીથી પણ બળવા માંડે છે, પરન્તુ એ ધ્યાનમા ઉપયુક્ત એવી મૈત્ર્યાદિ ધમણો લગાડી હોય, તો એ ધ્યાનાગ્નિ વિશેષ વિશેષ પ્રદિપ્ત થશે અને એ પ્રદિપ્ત થએલો અગ્નિ પહેલા ધર્મધ્યાનની જ્વાળાવડે અને પછી શુક્લધ્યાનના ભડકાના ઉગ્રતાપથી કર્મને બાળી મુકશે એમા પણ બીલકુલ સદેહ લેવા જેવુ નથી

જેમ ધ્યાનાગ્નિથી કર્મ બળે છે, તેમ ધ્યાનરૂપ વજ્રથી કર્મરૂપી વૃક્ષોનો તેમજ તેના વિષયાદિ ફળોનો, પણ નાશ થાય છે તે આગલા શ્લોકોમા આવશે —

ધ્યાનરૂપી વજ્રથી કર્મરૂપી વૃક્ષોનો અને તેના ફળોનો
કેવી રીતે નાશ કરીશ?

प्रबलध्यानवज्रेण, दुरितद्रुमसक्षयम् ।
तथा कुर्मो यथा दत्ते, न पुनर्भवसंभवम् ॥ ५ ॥

અર્થ—અત્યંત બળવાન એવા ધ્યાનરૂપી વજ્રથી પાપરૂપ વૃક્ષનો એવી રીતે નાશ કરૂં કે જેથી ફરીથી જન્મરૂપ ફળ થવાનો સંભવજ ન રહે

વિવેચન—જન્મ હોવો એટલે મોહપણુ શરીર હોવુ શરીર જે છે તે પરવસ્તુમા મમત્વથીજ થાય છે હવે ધ્યાનરૂપી કુહાડાથી પરવસ્તુનેજ મ્હારાથી જૂદી કરી નાખુ તો પછી શરીર ક્યાથી જન્મે! પરવસ્તુમા હું હોઉં, તોજ પરવસ્તુરૂપ વૃક્ષ ઉગે એટલે પુદ્ગલરૂપ માટીમા હું રૂપ પ્રકાશ તેના ઉપર મારારૂપ રાગ હવા અને પચાશ્રવરૂપ વરસાદ પડે તો જન્મરૂપ વૃક્ષ ઉગે અને વિયોગરૂપ તેના ફળો થાય પરતુ આ પુદ્ગલાદિ પદાર્થોમાથીજ જો હુ અલગ થઈ રહુ મારા ભેદજ્ઞાનના કુહાડાથી તેને મૂળથીજ છેદી નાખુ તો પછી શરીરાદિ ક્યાથી ઉગે? અને શરીરાદિ ન ઉગે તો પછી જન્મ પણ ક્યાથી થાય?

ધ્યાન દ્વારા આત્મદષ્ટિ કરી પરવસ્તુમથી Will to do કર્મભાવના જેમ "શોપનહોર[1]" નામના જર્મન અધ્યાત્મવાદી

---

૧ 'શોપનહોર ને મરણ વખતે પૂછવામા આવ્યુ કે આપની કબર ઉપર શું લેખ લખવો? ત્યારે આત્મદષ્ટિએ ઉત્તર આપ્યો કે SI opanhour is no more 'શોપનહોરને હવે જન્મ નથી

૨

કહેછે તેમ ઉપાડી લઉ તો પછી પુનર્જન્મનો સભવજ ક્યાથી રહે? ॥ ૫ ॥

પુદ્ગલરૂપ વૃક્ષ મમત્વરૂપ રસવિના ઉગે નહીં, અને એ વૃક્ષને રસ નહીં મળવાથી સુકાવા લાગે તો પછી તેને વિષયાદિ ફળો કયાથી થવા સભવે? હવે તેમાથી મમત્વરૂપ રસ કેમ સુકાના લાગે એ પ્રશ્ન પછવામા આવે તો, તેનું ઉત્તર સહજ એજ કે મમત્વ છોડ઼ુ નહીં પણ મમત્વ પોતામા એટલે અશાશ્વત એના પુદ્ગલમાથી કાઢી શાશ્વત એવા જીવમા (આત્મામા) કરવુ આત્મા એટલે અનત જ્ઞાન દર્શનાદિ અને તેમા મમત્વ રાખવાથી દેહાદિ પરમાથી તે છુટી જશે

કોઈ પણ વસ્તુ ઉચ્છેદ કરવામા સાધનો–હથિયારો અનેક તરેહના હોયછે છીણી ચપ્પુ કાતર, કરવત, કુહાડા, વગેરે પરન્તુ એ બધા શસ્ત્રોમા વજ્ર જેવુ કોઇ નથી, પર્વતને પણ ભેદી નાખે એવુ વજ્ર હોયછે મેરૂ પર્વત જેટલા કર્મ હોય, તોપણ ધ્યાનરૂપ વજ્ર તેને તોડી નાખેછે, અને એવી રીતે તેને એ ધ્યાન મૂળમાથી ઉખેડી પણ નાખેછે કે ફરીથી કર્મરૂપ બીજ ઉગેજ નહિ માટેજ ગ્રન્થમાં "प्रबलध्यानवज्रेण" એમ કહે છે

કર્મરૂપી વૃક્ષના ફળો ધતુરાના ફળો જેવા ઝેરી છે, માટે એ ઝાડને જો મૂળીઆમાથી છેદ્યુ એટલે કર્મજનિત દેહમા હુંપણું કાઢી લીધુ તો એ ઝાડ છેદાયુ ને તેથી તેના ફળો તો છેદાયાજ છે

(કારણ કે કઈક પણ કરવા (કર્મ)મા હવે ઈચ્છા નથી અને જન્મ તો કર્મ ઇચ્છાધીન જ થયછે) એ ભાવાર્થનુ વાક્ય કહ્યુ

કર્મરૂપી વૃક્ષોને ઝેરી ફળ કેમ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તર એ કે એ ઝાડના એકપણ વિષયરૂપ ફળ ભોગવ્યા કે ફરીથી વિષયભોગની ઇચ્છા થશે અને જેટલી જેટલી વાર એ ઇચ્છા રહી તેટલી તેટલી વાર જીવ તે વિષયના ઝેરી ફળના ભોગથી મરી જશે અને વળી પણ તે વિષયને ભુનથી ખાશે એટલે દેહભાવનેજ ધ્યાનરૂપ વજ્રથી મમત્વરૂપ મૂલમા છેદી નાખ્યા એટલે દેહભાવ ગયો તો જન્મરૂપ ફળ પણ ગયા જાણવા

વિ વિ ન્યાય દેહમાં મમત્વભાવ ગયો ને એમ કરતા સમય ન ગયો તો દેહ રહેશે તોપણ સાધુ, ઉપાધ્યાય, આચાર્ય કે ગણધર કે તીર્થંકર અવસ્થાને યોગ્ય એવા શુભ-શુદ્ધ કાર્યો અવ્યાપકપણે કરશે અને એને મમત્વ ન હોવાથી એ ચરમ શરીરિ થશે.

અદ્યાવધિ મને મોક્ષ માર્ગ કેમ ન દેખાયો!

जन्मज्वरसमुद्भूत-महामूर्च्छांधचक्षुष ।
स्वविज्ञानोद्भव साक्षान्मोक्षमार्गो न वीक्षितः॥६॥

અર્થ—સસારરૂપી જ્વરથી ઉત્પન્ન થએની મહા મૂર્ચ્છાએ મારા ચક્ષુને અધ કરી નાખ્યા તેથી મારા પોતાનાજ જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થતા મોક્ષમાર્ગને મેં યથાર્થ ન દીઠો

વિવેચન—જેમ આધળાને માર્ગ ન જડે તેમ આત્મજ્ઞાનમા અધ હોવાથી મને મોક્ષમાર્ગ ન જડ્યા. કોઈ જ માધ હોયછે અને કોઈ કઈ કારણથી આધળા થાય છે તેને કદાચ (મોક્ષ માર્ગ) ન જડે પરન્તુ ઘાસલેટના દીવાના ધૂમાડામાં બહુ વખત

બેસવાથી કે એવાં કોઈ કારણથી અંધપણું આવ્યું હોય તે દૂર થઈ શકે, તેમ સંસાર જ્વાળાના મોહરૂપ ધૂમાડામાં રહેવાથી જે જ્ઞાનમાર્ગમાં અંધ છે; તેને પ્રથમ મૈત્રી, કરૂણા, પ્રમોદ, મધ્યસ્થતા આદિ ભાવનારૂપ ઔષધોપચારથી સદ્દેવ, સદ્ગુરૂ, સદ્ધર્મ, તથા સત્સાસ્ત્રના સંગનું અંજન થયું કે, પાછો તે દેખતો થાય; હવે મને એમ થયું હોય એમ જણાય છે, અને તેને લીધે, મને જે મોક્ષમાર્ગ નહીં દેખાતો હતો તેનું કારણ પણ મને જણાઈ ગયું. એ કારણ એ કે ત્યારે મને સમભાવ ન હતો, અને સમભાવવિના મોક્ષમાર્ગ ક્યાંથી જણાય? કહ્યું છે કેઃ—

सेयंवरोय आसंवरोय बुद्धोअ अहव अन्नो वा ॥
समभावभावि अप्पा, लहेइ मोख्खं न संदेहो ॥ १ ॥

(સંબોધ સત્તરી, શ્રીરત્નશેખરસૂરી)

અર્થઃ—શ્વેતાંબર હો, વા દિગંબર હો, વા બુદ્ધ હો, વા અન્ય હો, પરન્તુ જેનો આત્મા સમભાવે ભાવિત હોય, તે નિઃસંદેહ મોક્ષ પામે છે.

આત્મા જ્યોતિર્મય છે, અને એ જ્યોતિ ઇંદ્રિયરૂપ જાળિયામાંથી જો વિષયાદિનો કચરો ન ભરાયો હોય તો થોડી થોડી બહાર આવેછે અને તેથી તે જણાતા, સંસારમાંથી છુટવાના જે માર્ગો નજરે પડેછે; તે માર્ગો બધા ગલી જેવા સાંકડા હોય છે, પરન્તુ ઇંદ્રિયરૂપી જાળિઓ મનરૂપી બારીમાં છે, તો તે મનની બારીજ ખોલી નાંખી હોય તો, આત્મજ્યોતિ જે માર્ગમાં દેખાઈ આ-

વરી, તે રાજમાર્ગ જેવો મોક્ષમાર્ગ છે, અર્થાત્ મનને પણ દૂર મૂક્યું એટલે આત્માથી આત્મા જણાય છે.

સ્વવિજ્ઞાનથી સાક્ષાત્ મોક્ષમાર્ગ મળે છે, અને સ્વઅજ્ઞાનથી સંસારમાર્ગજ મળે છે અને એ સંસારમાર્ગોમાં, હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહાદિ એવા કચરાઓ ઘણી ઘણીને ભરાયલા છે કે, જેથી મિથ્યાત્વરૂપી પ્લેગ લાગેજ અને તેથી ભવભ્રમણરૂપ રોગ નીપજે પરન્તુ સ્વવિજ્ઞાન થતાંજ, મૈત્રી કરુણા, મુદિતા, મધ્યસ્થતા, આદિથી સ્વચ્છતા, સુવાસના, એવી સ્ફુરે કે મિથ્યાત્વરૂપ પ્લેગ જઈ સમ્યક્ત્વરૂપ મોક્ષમાર્ગરૂપ માર્ગ કરવાને નિરોગતા પ્રાપ્ત થાય જન્મરૂપી જ્વરથી જે મૂર્છા ઉત્પન્ન થાય છે, તે મૂર્છા કાંઈનાની નથી, બાંધવો—શ્રીવીરપુત્રો, જુઓ તો ખરા અનાદિકાળથી,આ મૂર્છા લાગી છે ને, ખરેખર આચાર્યજીના કહેવા પ્રમાણે, મહામૂર્છા છે. આ મહામૂર્છાનો સ્વવિજ્ઞાન એટલે પોતાનું જ્ઞાન થતા નાશ થાયછે એટલે જ્ઞાનામૃત છટાવાથી મહામૂર્છા ગાઢ હોવા છતા પણ તેમાથી જાગૃત થવાય છે, કારણ કે જ્ઞાન એ અમૃત છે, તેના સ્પર્શથી સુમનુષ્ય કે દેવતાદિ થવાય છે, અને ને જ્ઞાનામૃતના પાનથી અમર થવાય છે એટલે સાદિ અનંતત્વપણું તેથી પ્રાપ્ત થાય છે

કેવલ દર્શનરૂપ એવા આત્માને મેં કાં ન દીઠો ?

आत्मापि न विज्ञातो, त्रिभुवनैकलोचनः ।
अविद्याविषमग्राह–दंतचर्वितचेतसा ॥ ७ ॥

અર્થઃ—(વળી એમ વિચારે કે —) અવિદ્યા એટલે મિથ્ય-

સ્વરૂપ દારુણ મગરમચ્છના દાતોમા મારૂં ચિત્ત ચવાઈ ગયુ, એટલે સકળ વિશ્વને જોવાને અદ્વિતીય નેત્રરૂપ (કેવલદર્શનરૂપ) આત્માને પણ મેં ન જોયો !!!

વિવેચન:—જેમ દારુણ મગરમચ્છ દરિયામા હજારો જીવનો સહાર કરેછે તેમ, મેં પણ આ સસાર સમુદ્રમા આરમ્ભના કામો કરી હજારો નિરપરાધી પ્રાણીઓનો સહાર કર્યો છે જેમ દારુણ એટલે મોગે મગરમચ્છ, મોટા મોટા સરસામાન ભરેલા વહાણોને પોતાના પેટમા ગરકાવ કરી જાયછે, તેમ મારા લોભરૂપી પેટમા મારૂં કુટુબ મારી નાત, મારો દેશ, મારૂ ધન, મારા છોકરાં, મારી સ્ત્રી, મારા લૂગડા, મારા દાગીના, મારૂ રાચરચીલુ, એમ કરીકરીને મમત્વરૂપ મોટુ વહાણ હું મારા પેટમા ગરકાવ કરી ગયો છુ જેમ મગરમચ્છના દાતો ચાવે, તેમ મારૂ મારૂં કરી મેં પણ જગત ચાવ્યુ જેમ મગરમચ્છના દાતો તીવ્ર અને લાબા હોય છે તેમ, મારી પણ આશા અને તૃષ્ણા લાબી લાબી હોય છે આશ્ચર્ય છે કે, હું મનુષ્ય થઈ, તિર્યંચ, પચેંદ્રિય એવા મગ રમચ્છનુ અનુકરણ કરૂંછુ હું તિર્યંચથી ઉંચો કે નીચો, મારે મા રાથી વિશેષ એવા શુભ દેવોનુ અથવા તિર્થંકરોનુ અનુકરણ કરવુ યોગ્ય છે, આતો મેં ઉલગે ધધો માડયો, અને આ નીચના અનુ કરણથી તો હુ જે આ મનુષ્યપણું પામ્યો છુ, તે પણ હારીને પાછો નીચે જાઉંશ વળી તે મગર દરિયામા પડ્યો, તે પેટમા દુર્વસ્તુ નાખેછે, હું મનુષ્ય હોવાથી મારૂં પેટ મન કે ચિત્ત છે, તેમા દુષ્ટ વિષયોને મારા મારા કરી ગ્રહણ કરતો જાઉછુ તેને જેમ

હોતો મોગ છે, તેમ માગે દોમ મોટો છે તેનું પેટ અધકર છે તેમ મારૂં ચિત્ત અધકર છે તે અજ્ઞાની છે, અને હું મિથ્યા વીગુ મોટું થયુ ને થયુ પણ જેમ કોઈ સાતે મનરમચ્છ દરિયાકિનારે આવે, તેમ સસારને કિનારે આવવા દે તું ચેતન! સમ્યકત્વ પામ પછી તે જેમ કિનારે આવી પોતાના પેટમા રહેલી વસ્તુને વમી નાખે, તેમ હું પણ દેશવિરતિ, અને સર્વવિરતિ થઈ પર વસ્તુને વમી નાંખુ

વળી તું કહીશ કે, શું ખાઉં? તેનું ઉત્તર એ કે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, સત્, ચિત્ત, આનદ વગેરે એજ તારાં દબ્યો છે અને તે અમૃતનું પાન કર તેજ તને યોગ્ય છે

અરે ભલામાણસ! કોઇ પ્યાલામા તને દૂધ આપે, તો તે પ્યાલો કંઇ તારાથી ખવાય? આ પૌદગલિક પદાર્થો તો જ્ઞાન, દર્શનાદિના આત્મામાથી નીકળતા ઝરણો રાખવાના પ્યાલા છે તો હું પ્યાલાના બટકાં ભરૂં અને દૂધને કાઢી નાંખુ તે શું યોગ્ય છે પરંતુ જો શુભ ક્રિયારૂપ પ્યાલો લઈ, પઠન, પાઠન, સામાયિક પૂજા, ઇત્યાદિ પ્યાલામાં જ્ઞાન દર્શનને ભરૂં અને તેનુ જો હું પાન કરૂં તો કેવુ સારૂં! વિષયો એ તો માટીના પ્યાલા છે પરંતુ પૂજા, સામાયિક ઇત્યાદિ તો રૂપાના, અને સુવર્ણના પ્યાલા છે સામાયિક એ સ્ફટિકનો પ્યાલો છે

विश्वलोकैकलोचनः

દીવો, તારા, ચદ્ર, સૂર્ય વગેરે મને દેખાયા કે જે થોડા વખત તિરછીલોકરૂપ ઘરમા અધારી રાતે, અજવાળી રાતે, અને

દિવસના પ્રકાશ કરે છે પરતુ અધારી રાતે, અજવાળી રાતે, દિવસના ને ઘરમા, બહાર અને આદિઅનંત કાળ સુધી લોકાલોક પ્રકાશક એવા આત્મારૂપી (સૂર્યને પણ દેખનાર) સૂર્યના સૂર્યને પણ મેં હજુસુધી નહોતો દીઠો! અરે! **લાલન!** જો તો ખરો કેવુ આશ્ચર્ય?!

તારા દૂર, ચદ્ર દૂર, સૂર્ય દૂર, પણ આતો આત્મા જે સૂર્ય ચંદ્ર, તારા અને દીવાના કરતા પણ પાસે, જે મારા દેહથી પણ પાસે, જે મારા શ્વાસોચ્છ્વાસથી પણ પાસે, અને વળી લોકાલો-પ્રકાશક, તેને મેં નહીં દીઠો? એ **લાલન** તારી કેવી ફજેતી?! કે તુ દૂર ને થોડા પ્રકાશવાળાને દેખે અને પાસેની પણ પાસેના તેમજ લોકાલોક પ્રકાશકને ન દેખે!

મયાત્માऽપિ ન વિજ્ઞાતો મેં આત્માને પણ ન જાણ્યો 'બગલમા છોકરૂં ને છોકરૂં શોધવા જાય'[1] એ કેવુ

---

[1] અમેરીકા શાળાપયોગી કથનના એક પુસ્તકમા લખ્યુ છે કે અમેરિકામા એક વેળા એક મોટી આગબોટના ઉતારૂઓ માટે ભરી લીધેલુ પીવાનું પાણી ખૂટયુ ઉતારૂઓએ ઘણીવાર તૃષાનુ મહાકષ્ટ વેઠયુ પછી એક સ્ટીમર આવતી જોઈ તેમની તરફ પોતાની આગબોટ ચલાવી સામે મળેલી આગબોટના ખલાસી પાસે પીવાનુ પાણી માગ્યુ, ત્યારે તેઓએ જવાબ આપ્યો કે અહીંજ બકેટ (બાલ્દી) નાખો, કારણ કે તમે એમેઝોન નામની મહાન્ નદીપર મુસાફરી કરોછો આ આગબોટ જો કે કેટલોક વખત થયાં એમેઝોન નદી ઉપરજ મુસાફરી કરતી હતી પણ તેઓ કયા છે તે જાણતા નહીં હતા તેથી પીવાનુ પાણી નીચેજ પાસે હોવા છતા રખડતા હતા. તેમ માણસ નારકી, તિર્યંચ યોનીરૂપ ખારા સમુદ્રો ઓળગી મનુષ્ય યોનિ-

આશ્ચર્ય!! પરતુ જગતથી પણ પારો, અરે આ હાથમા કલમ છે, આને હાથ લખે છે આ જે શરીરની શક્તિ હાથમાં આવી. ચથમા કલમને ચલાવે છે, આ મનમા વિચાર કરે છે, એ બધાથી પણ નજીક, એ બધાને પણ જોતો, જાણતો એવો પોતે તે પોતાનેજ ખોળવા બહાર જાય, એ કેવી હમત્વા જેવી વાત છે? પોતે કેમ ખોવાય? પરન્તુ આતો પોતેજ ખોવાયો હોય તેમ આ જન્મમાં પણ આડત્રીસ વર્ષ ચલાવ્યુ

વળી વિચાર કે-પરમ જ્યોતિરૂપ હોવા છતા આત્મા કોના થી ઠગાયો?

परात्मा परमज्योति-र्जगज्ज्येष्ठोऽपि वंचितः ।
आपातमात्ररम्यैस्तैर्विपर्ययैरतिनीरसैः ॥ ८ ॥

અર્થ—આત્મા પરમાત્મા છે, ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિર્મય છે ત્રણે લોકમા મહાનમાં મહાન છે તે છતા શરૂઆતમાં મનોહર અને અનમાં વિરસ એવા વિષયોએ તેને ઠગ્યો છે!!

વિવેચન—વિચારો કે સ્પર્શેંદ્રિયનો વિષય સેવતી વખતે અને અને રસેંદ્રિયનો વિષય દૂધપાક ખાતી વખતે, અને ખાધા પછી તેનું પરિણામ શું? આમ સર્વ વિષયો આરંભે કંઇક રમ્ય અને પરિણામે અરમ્ય લાગે છે! આજે લોકો રૂપિયાના આરિસા

રૂપ એમોહનદીવર (નદી) ઉપર પોતાની માનવનૌકા ચલાવે છે, તે હના, આત્મામૃત, જ્ઞાનામૃત, આદિ અનન્તામૃત મોક્ષામૃત ભર્યા છે, એમ એને તેને પૂછ્યા કરે છે તે છતા ધ્યાનરૂપ બાવડી પોતાનામાં ન જાણતા જ્યાં ત્યાં રખડ્યા કરી મનુષ્યયોનિરૂપી નદીપણ પાણી વગરનીના વરાળ જાય છે

આવે છે, તે દેખાવમાં સુદર પરન્તુ જરા ઠોકર લાગી એટલે નકામા થાય છે સ્ત્રી પણ સાયકાળે સુદર, અને પ્રભાતે ડાકિણી જેવી લાગે છે, યુવાવસ્થામા પ્રિય પણ વૃદ્ધાવસ્થામા અળખા મણી લાગે છે હીરો કેવો સુંદર લાગે છે ? પરન્તુ તે દેવતામા પડ્યો કે કોલસો થઈ જાય છે છોકરૂ જન્મતી વખતે સુદર અને મરતી વખતે અસુંદર, ઘર બાધતી વખતે સુદર, અને પડતી વખતે અસુદર, વિવાહનો વરઘોડો સુદર, અને મરણ વખતનુ આક્રંદ અસુદર, જગતમા સૂર્યોદય સુદર, અને સૂર્યાસ્ત અસુદર, આમ જેની શરૂઆત છે, અને જેનો અત છે, એવા વિષયો, આપાતમાત્ર રમ્ય એટલે આવી પડ્યા સારે સુદર, અને અતે નિરસ છે પરન્તુ આત્મા કે જેની શરૂઆત નથી અને અત પણ નથી વળી જે શાશ્વત છે, તે સુદર કે અસુદર થતો નથી, પરન્તુ જ્યોતિર્મય છે અજવાળુ અને અધારૂં જેમ પૂર્વાપર થાય છે, તેમ નહીં, પણ સૂર્યમા નિરતર પ્રકાશ છે, તેમ આત્મા નિરતર પ્રકાશરૂપ છે સુખદુખમય નથી પણ આનન્દમય (અવ્યાબાધ સુખમય) છે જન્મ મરણરૂપ નથી, પરતુ અજન્મ અને અમર છે માટે શાશ્વત છે, નાનો મોટો નથી, ભારે હલકો નથી, પરન્તુ અગુરૂલઘુ છે

પુદ્ગલ આપાતમાત્ર રમ્ય, અને પછી વિરસ જેમ ઉપલા ઉદાહરણમા દેખાડ્યા તેમ જણાય છે, પરન્તુ એ પુદ્ગલમા રહેલો જીવ જે રમ્ય અરમ્ય થતો નથી અને એકસરખો રમ્યજ રહેછે, અને પુદ્ગલના રમ્ય અરમ્યપણાની એમા ભ્રાન્તિથી, આરોપણા કરવામાં આવેછે.

કોઇએક અખંડજ્યોતિ હોય, અને તેના આસપાસના વિવિધ રંગના કાચવાળા ફાનસરૂપ શરીરો બદલાય, તેથી તેમનો પ્રકાશ, કાંઈ રમ્ય, અરમ્ય થતો નથી.

પરમાત્મા કાંઈ પુદ્ગલના સંગથી વસ્તુતઃ પોતાનું નિજ-સ્વરૂપ એકાંતે મૂકી દેતો નથી. જે સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાનને કે હુંડક સંસ્થાનને લીધે પરમાત્મા ને મનુષ્ય કહેવાયછે, તે પૌદ્ગલિક છે. માત્ર વ્યવહારથી, (ઉપચારરૂપ) એકને પરમાત્મા અને બીજાને બહિરાત્મા કહીએ છીએ. તે માત્ર પરમ અને બહિર એવી બે પૌદ્ગલિક ઉપાધિને લીધે છે. એ ઉપાધિ રહિત થાય તો તે શુદ્ધાત્માજ (સિદ્ધરૂપ) પોતે છે. जगज्ज्येष्ठोऽपि वंचितः જ્યારે આપણે પોતાને પોતાની પરમ જ્યોતિથી-જ્ઞાનથી નથી જોતા ત્યારે, આપણે પુદ્ગલરૂપ લાગીએ અને આમ આપણે પુદ્ગલદ્રવ્ય હોવા છતાં, આપણું પુદ્ગલિક બળ-સામર્થ્ય કેટલું છે ને પણ જાણતા નથી. જાણે કે આપણામાં રહેલી જ્યોતિ ઉલટી વળી ગઈ ન હોય, જાણે કે એ અખંડ પ્રકાશમય દીવો આ પુદ્ગલભાવથી ઢંકાતો ન હોય. પરન્તુ એ પુદ્ગલભાવને જરાક, પણ ખસેડીને જ્યોતિથી જોશો; તો પુદ્ગલમાં (અલબત તેમાં મમત્વ કરવું નહીં) કેટલું સામર્થ્ય છે તે જણાઈ રહેશે. અને પોતાનું મોટામાં મોટાપણુ નહીં જાણે તોપણ તે અનુમાન તો એ જ્યોતિપ્રભાવે કરી શકશે. આવી રીતે પુદ્ગલિક ભાવમાં મોટાપણું જણાય તો પછી આત્મીકભાવમાં પોતે સર્વ શક્તિમાન સિદ્ધ થાય તેમાં શો સંશય છે.

આત્માના સંયોગે પુદ્ગલિક ભાવમાં શ્રેષ્ઠતા બતાવીએ છીએ.

પ્રથમતો પગ એ પુદ્દલિક છે અને તેની ઉંચાઈ એટલી બધી છે કે મોટામોટા પર્વતો ચડી જાય, તોપણ તે પર્વતોની ઉંચાઈ, પોતાના પગથી માપી જાય પણ પગની ઉંચાઈ ન મપાય! આખી પૃથ્વીની લબાઈ, ચૌડાઈ પોતાના પગથી, ચાલી પૂરી કરી, પૃથ્વીને તેથી માપે પરન્તુ એના પગની લબાઈ પોહોળાઈ, ન મપાય, કારણ કે હાલ યુરોપિયન લોકો જે પૃથ્વી ખતાવેછે, તેવી પૃથ્વીતો હાલનો માણસ જે પોતાના ગામમા જ ઘર અવરમા આઠ માઈલ ચાલેછે તે સિદ્ધોજ ચાલ્યો જાય તો સારા આઠ વર્ષમા ફરી શકે આમ એમની નાની પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરે, પરન્તુ એના પગની લબાઈની ચૌડાઈની, કોઈ પ્રદક્ષિણા કરી શકે નહીં આ માણુસના પગની શક્તિ એમ જણાવેછે કે, માણુસના પગના અગુઠા તળે, મેરૂ અગદ્રાય છે એટલો પગ ઉંચો છે, એટલુજ નહીં પરન્તુ આખી પૃથ્વી કરતા તે મોગે છે હવે પુદ્દલિકરીતે જોતા માણુસ, પોતાના પગમા મોગે જણાયછે, તો પછી તેના હાથમા કેટલો છે? આખી સૃષ્ટિ રચે એવડો નથી? છેજ આવી આવી તો અનત સૃષ્ટિ રચે તોપણ તેના હાથમાથી ડબોડબ સૃષ્ટિઓ નીકળ્યાજ કરે જુઓ એક કડિયો એક ઘર આપે, તો ઘર બધાઈ પૂરૂ થાય, મહેલ આપે તો મહેલ બધાઈ પૂરો થાય, પરન્તુ તેનો હાથ કઈ તેથી ખૂટી જાય નહીં એજ હાથમા બીજા ઘણાએ ઘરો ને મહેલો નીકળે તોપણ હાથ કાયમ, આ ઉપરથી અનુમાન કરશો તો માણુસ પોતાના હાથમા અલબત પુદ્દલિક હાથમા આખી સૃષ્ટિને દડાની માફક રમાડેછે હવે જ્યારે નાશવત પુદ્દલથી મનુષ્ય હાથમા એવડો મોટો છે તો જગજ્જ્યેષ્ઠ કહેવામા

અતિશયોક્તિ શી છે ? આ માત્ર ન્યૂનોક્તિ કરતા હોઇએ તેવું જણાય છે. તો તે આત્મામાં કેટલો મોટો હશે, તેનું અનુમાન પણ મારા માનવબાંધવો નહીં કરી શકે.

હવે તેના કાનની ઉંડાઈ જૂઓ, કેટલાં વચનો તેમાં સમાઈ ગયાં, અને હજી પણ કેટલાં વચનો અંદર સમાઈ જશે, તોપણ એનો કાન ખૂટશે નહીં. વચનામૃતના વિધિનો જાણે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર ન હોય! તેની અંદર વચનના પ્રવાહ પ્રવેશ કર્યાજ કરેછે. પરંતુ એની ઉંડાઇ ખૂટતી નથી, તેમ આ જગતમાં કેટલાં કેટલાં વચનો ઓલ્યેજ જાય તોપણ તેનું મુખ તો કાયમ. કારણ સાંથી તે સોળ પ્રહર તો શું પણ તેથી પણ વધારે બોલે તોપણ મુખભંડારમાંથી વચનનો ખજાનો ખૂટેજ નહીં. સરસ્વતિ પોતેજ જાણે તેના મુખકમળમાં નિવાસ કરી તેનેમાટે પ્રતિભાષક યંત્ર (ફોનોગ્રાફ)નું કાર્ય કરતી ન હોય એમ જણાય છે. આતો માત્ર આત્મજ્યોતિથી દેખાતા મનુષ્યના પુદ્ગલિક અંગ મુખવિષે કહ્યું. પરન્તુ અનુમાન કરશો તો, સર્વકાળનાં સર્વ વચનો તેના મુખમાં છે. એમ કહેવું અતિશયોક્તિરૂપ કે ન્યૂનોક્તિરૂપ નથી, પણ યથાર્થોક્તિરૂપ છે. ઉપર કહ્યું તેમ સરસ્વતીજ પોતેજ તેના મુખકમળમાં વસે છે. વાણીની ઉત્પત્તિજ મનુષ્યમુખ છે. તો પછી તેને ત્યાં વચનોમાં દારિદ્રતા હોયજ ક્યાંથી! નહીંજ હોય.

આ પ્રમાણે માત્ર હાથ, પગ અને મુખમાં જોતાં. મનુષ્ય જગજ્જ્યેષ્ઠ જણાય છે, તો પછી તેના બીજા અખૂટ ઇંદ્રિયોના ખૂણામાં આ જગત્ આવી રહે એમ સમજવું શું અશક્ય છે?

નથીજ આમ કહેવામા સાર એટલોજ કે, સર્વેદ્રિયમાની એક ઇંદ્રિયમા પણ આવુ અખૂટ સામર્થ્ય છે તો સર્વમા કેટલુ ? એ શુ આપણે નહીં અનુમાન કરી શકીએ, અને જ્યારે સર્વે ઇંદ્રિયોમા આટલું સામર્થ્ય તો **મન**મા કેટલુ ? કરો **મન** નિર્મળ પછી જુઓ કે શુ નથી સમજાતુ થાઓ સર્વનુ ભલુ ઇચ્છનાર, કે પછી જુઓ તેને શુ અશક્ય છે ? કઈ નહીં આ તો ઇંદ્રિયો ને **મન** જે પુદ્ગલિક છે મનુષ્યના દેહમા છે પરન્તુ મનુષ્યના પૂર્ણ દેહના ખુણામા જાણે એક અણુ ન હોય તેટલુ આ જગત્ જ ણાય છે તોપછી **આત્મા**તો કેટલો મોટો ! જ્યારે જગત્ એક અણુ જેટલુ દેહમા દેખાય તેને દેહજ જગત્ જ્યેષ્ઠ છે, તોપછી **આત્મા** જેને દેહો અનેક થાય તોપણ કાયમ તે જગત્ જ્યેષ્ઠ હોય ! એવુ બાલક પણ શુ નહીં સમજે ? એવુ છતા 'અત નિરસ" વિષયાદિમા લલચાયો તેથી પોતેજ આમ ઠગાઈ રહ્યો છે

છ દ્રવ્ય જે જગત્મા છે, તેમા **જીવ** મુખ્ય છે તે છતા પો તાથી હલકા એવા પુદ્ગલમાથી ઉત્પન્ન થતા વિષયોથી તે ઠગાયો એ કેવુ આશ્ચર્ય ?

મારામા અને પરમાત્મામા ભેદ શો ?

मम शक्त्या गुणग्रामा, व्यक्त्या च परमेष्ठिनः ।
एतावानावयोर्भेदः, शक्तिव्यक्तिस्वभावतः ॥ ९ ॥

અર્થ—અનતચતુષ્ટયરૂપ "ગુણોનો સમૂહ" મારામા શ ક્તિવી વિદ્યમાન છે, અને અરિહત તથા સિદ્ધરૂપ પરમેષ્ઠિમા વ્યક્તિથી પ્રગટ થએલ છે માટે અમારા બનેમા શક્તિ અને

વ્યક્તિ (છદ્મ-અને પ્રગટ) ના સ્વભાવથી એટલો ભેદ છે
અર્થાત્ શક્તિથી સમાન છીએ, અને વ્યક્તિથી ભેદ છે

વિવેચન:—શક્તિરૂપ ગુણો જેને વ્યક્તિરૂપ થયા છે, એવા **અરિહંત તથા સિદ્ધના** ધ્યાનમા એકાગ્રતાથી નિજસ્વરૂપનુ ચિંતન કરતા ઉપશમ-ક્ષપક શ્રેણિએ ચડી પોતાનુ સ્વરૂપ પ્રગટ કરાય છે વાટ, દીવાનુ ધ્યાન કરતા દીવારૂપ થાયછે એ ધ્યાનનુ પહેલુ ઉદાહરણ છે અને બીજુ લાકડે લાકડુ ઘસવાથી એટલે શરીર એ જડ લાકડા સમાન છે અને મન પણ જડ એ પણ લાકડા સરખુ છે હવે મનથી વિચાર કરવો કે, આ શરીર કોણ છે? એમ વિચાર કર્યાજ કરવો કરતાં કરતા એટલે વિચારરૂપ લાકડાને શરીરરૂપ લાકડા સાથે ઘસતા ઘસતા, તે બન્નેમાથી અગ્નિ નીકળશે કારણકે આત્મા શરીરમા તેમજ મનમા પ્રચ્છન્નપણે રહ્યો છે જેમ લાકડા સાથે લાકડુ ઘસાવાથી તેઓમા પ્રચ્છન્ન રહેલો અગ્નિ પ્રગટ થાય તેમ મન તનમા પ્રચ્છન્નરૂપ રહેલો આત્મજ્યોતિ પ્રગટ થશે વળી જેમ લાકડે લાકડું ઘસવાથી એ લાકડા બળી જાય, તેમ મનરૂપ લાકડુ શરીરરૂપ લાકડાસાથે ઘસાવાથી એટલે ખૂબ ચિંતવન કરવાથી બન્ને બળી જશે એટલે કાયયોગ અને મનોયોગ એ બન્નેનો લય થઈ જતા તારૂં સપૂર્ણું સિદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટ થઈ જશે

એક રાજાનો પુત્ર હોય અને તે જાણતો ન હોય ને કોઈ બીજો માણસ જાણતો હોય તેથી વસ્તુત જે રાજપુત્ર છે તે અરાજપુત્ર થઇ જતો નથી તેમજ આત્મામા એક પરમાત્મા હોય,

અને બીજો બહિરાત્મા હોય તેથી વસ્તુતઃ તેનું આત્માપણું જતું રહેતું નથી.

પોતે બહિરાત્મા નથી, ને પરમાત્મા છે એવું ભાન અંતરાત્મભાવથી થાય છે.

પરન્તુ તે અંતરાત્માભાવની મદદથી જ્યારે પરમાત્મામાં એકતા તરીકે, બહિરાત્માભાવ છૂટી જશે, એટલુંજ નહીં પણ પરમાત્માભાવ પણ છૂટી જશે. ત્યારે સિદ્ધસ્વરૂપનો આસ્વાદ લેશે.

મોટા વિશાળ કુંડમાંથી એક ફુવારો ઉડતો હોય, તેવા ફુવારાના નળના છિદ્રમાંથી બહાર આવતાં જળને જેમ તે દેખે તેમ શરીરરૂપ ફુવારાનાં ઇંદ્રિયોરૂપ છિદ્રમાંથી જે સામર્થ્યરૂપ જલ બહાર નીકળેછે, તેટલુંજ પોતાનું સામર્થ્ય દેખી શકે છે, તે પોતાને બહિરાત્માભાવે એટલોજ જાણેછે.

અંતરાત્મા બહિર જતું જળરૂપ સામર્થ્ય અને કુંડમાં રહેલું જળરૂપ સામર્થ્ય દેખેછે, અને પરમાત્મા (તિર્થંકર) પોતામાં, ફુવારામાં, અને પોતાના અનાદિ અવયવો,-સર્વમાંથી નીકળતા જળરૂપ સામર્થ્યને પોતાનું જાણે છે. જુઓ શુદ્ધોપયોગ વિવેચન પાનું ત્રીજી આવૃત્તિ.

પરમાત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થવા આત્માને પ્રથમ જાણવો.

अहं च परमात्मा च, द्वावेतौ ज्ञानलोचनौ ।
अतस्तं ज्ञातुमिच्छामि, तत्स्वरूपोपलब्धये ॥१०॥

અર્થઃ-હું અને પરમાત્મા એ બેઉ જ્ઞાનચક્ષુઓ છીએ, એટલામાટે પરમાત્માના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થવા આત્માને જાણવા ઇચ્છું છું.

વિવેચનઃ-જેમ પરમાત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, તેમ સ્વ-આપણુ વસ્તુતઃ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, પરન્તુ આત્મા—આ માત્ર શરીરમંદિરમાં બિરાજતો આત્મા-ન્હુજ નથી છે. માટે તેને જાણું. એટલે આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં (અંતરાત્મા થતાં) પરમાત્મજ્ઞાન હોવાનું અનુમાન કરો. પછી ક્રમ અંતરંગ તત્ત્વ કે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ કે આત્મજ્ઞાન હોવાથી, પરમાત્મ સાથે ધ્યાનની એકતા થતાં થતાં શાંતિના થઈ કે આત્મા પરમાત્મરૂપ થાય છે. સકળ કર્મમળનો વિનાશ થઈ, વિશુદ્ધ સ્ફટિકમય થવાથી લોકાલોકને જોનાર, જાણનાર જ્ઞાનદર્શન જ્ઞાનદર્શનરૂપ બની હતો અને આવરણ જવાથી શાંતિ અનંતમાંથી હવે પરમાત્મભાવ પ્રકટ્યો હોય એટલે નાચવા લાગ્યું જે પરમાત્મ તે થયો હોય, અને ઉપદેય એટલે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, સત્, ચિત્, આનંદ, ભોગ, ઉપભોગ, દાન અને લાભ આદિરૂપે જણાયા હોય એમ ભાસન થશે.

બહિરાત્મભાવ જઈ, જે અંતરાત્મતત્ત્વ જણાયું તેજ વિશેષ, વિશેષ પરિસ્ફુટ થતાં પરમાત્મતત્ત્વ થયું. જે અંતઃપ્રકાશતું હતું તે હવે લોકાલોક પ્રકાશવા લાગ્યું. જે અંતરમાં આનન્દરૂપ હતું, તે જ્યાં ત્યાં આનન્દરૂપ થઈ, પછી સર્વત્ર જ્ઞાન થતાં સર્વત્ર આનંદરૂપ થયું. જે જે અંતરમાં જણાયું, તે તે જગતનાં જગતનાં આ સમસ્ત ચૌદ રાજલોકમાં આવેલા અશેષ પદાર્થો જણાયા. હા, હા એ જેથી જણાયું તેજ હું, તેજ સોહું. આ દશ્ય નહીં 'આ તેય નહીં' પરન્તુ જ્ઞાતા, દ્રષ્ટા, આનન્દિના જેવા

અમખ્ય અને અનત ગુણો જેમા રહ્યા છે તે તત્વત હું. એ તત્વ મારૂ નહીં, પણ એજ હું.

બીજી યુક્તિ, પ્રિય વાચનાર જરા ધીરજ ધર એકેંદ્રિય અવ્યવહાર રાશિમા પણ જીવ આઠ રૂચક પ્રદેશ ખુલા હોવાથી જ્ઞાનલોચન ખરો કારણકે જો એટલુ પણ ઉઘાડુ ન હોય તો, જીવ એવી સજ્ઞા પામે નહીં પછી વ્યવહાર રાશિમા આવતા-ચડતા એજ જ્ઞાનલોચનથી વિશેષ દેખાના લાગ્યુ પછી એકેંદ્રિય માથી બે ઇદ્રિયમા આવતા બે ઇદ્રિયમાથી ત્રૈંદ્રિયમા ત્રૈંદ્રિયમાથી ચારેંદ્રિયમા એમ ચડતા ચડતા તિર્યંચ પચેંદ્રિયમા આવતા આ જ્ઞાનલોચન આત્મા વિશેષ જાણવા-જોવા લાગ્યો અને મનુષ્યમા આવ્યો ત્યારે મનરૂપ નોઇદ્રિયની પરિસ્ફુટતા-ઇતિર પ્રાણીઓ કરતા વિશેષ હોવાથી સર્વથાપણે વિશેષ જાણવા જોવા લાગ્યો પરન્તુ તેને ભૂલ થઈ જે જે જાણ્યુ જોયુ તે હું થયુ અને તેમા કેટલુંક જાણ્યુ જોયુ તે કેટલુક મારૂ થયુ માટે હવે તો દેવોને પણ દુર્લભ એવો મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત થયો છે ત્યા સઘળી ભૂલથાપ ટળી ગઈ જે જે જણાયુ અને જોવાયુ તે હું નહીં અને તે મારૂ પણ નહીં એવી રીતે જેટલે જેટલે અશે પરવસ્તુમા હુંપણ-મારાપણુ નીકળતું ગયુ તેટલે તેટલે અશે, આ જ્ઞાનલોચન આત્મા પોતાને (અતરાત્માને)વિશેષ દેખતો જાયછે, અને જાણતો જાયછે એમ કરતા જ્યારે સર્વ પુદ્ગલિક વસ્તુનો ત્યાગ થયો, ત્યારે આત્મા સૂર્યની પેઠે સકલ લોકાલોકને જાણતો થાયછે અને તેનાથી અલગ થઈ લોકને અતે બિરાજે છે **લાલન** અનુભવે છે કે —

લોક કે' અંત વસે મુજ આતમ,
નીત્તમ કિણે અહીં પ્રસરે છે
સૃષ્ટિવિષે અતિસુંદર રૂપ
નિહાળી સુધારસ અહીં વરસે છે ॥ ૧ ॥
જ્ઞાન તો રૂપ અરૂપ તો દર્શન,
ચરણવિષે ઉનટે પલટે છે,[१]
એમ રમણ કરતો હું લાવન,
આત્મ રત્નત્રયી માહિ વસે છે ॥ ૨ ॥

नासत्पूर्वाश्च पूर्वा नो, निर्विशेषविकारजाः ।
स्वाभाविकविशेषा ह्य भूतपूर्वाश्च तद्गुणाः ॥

અર્થઃ—વિશેષથી રહિત એટલે સામાન્ય વિકારથી ઉત્પ થએલા (મતિજ્ઞાનાદિ) આત્માના ગુણો પૂર્વે નહોતા એમ ન તેમજ પૂર્વે નહોતા એવા કેટલાક નવા ગુણ પણ ઉપજે છે, રન્તુ સ્વાભાવિક વિશેષ અનતજ્ઞાનાદિ, પૂર્વે નહીં પ્રગટેલા નવીનજ છે

વિશેષ સ્ફુટતા'—દ્રવ્ય અનાદિ નિધન છે, તેમા પ ક્ષણે ક્ષણે ઉપજે વિણસે છે, તેમા નિકાળવર્તિ પર્યાય છે શક્તિ અપેક્ષા એ સતરૂપ એક કાળમા છે એમ કહેવ વ્યક્તિ અપેક્ષાથી જે વખતે જે પર્યાય હોય તે સત કહેવાય ભૂત અને ભવિષ્ય પર્યાય અસતરૂપ કહેવાય એ પ્ર

१ જ્ઞાનથી દર્શનમાં ને દર્શનથી જ્ઞાનમા રમણતા તે ચારિત્ર

સત્ અપેક્ષા સત્‌નો ઉત્પાદક, અસત્ અપેક્ષા અસત્‌નો ઉદય કહેવાય એજ આ શ્લોકનો ભાવાર્થ છે

આત્મદ્રવ્યમા પણ સામાન્ય રીતે, મતિજ્ઞાનાદિક ગુણો ભૂતપૂર્વ પણ કહેવાય, અભૂતપૂર્વ પણ કહેવાય અને વિશેષ રીતિએ અનતચતુષ્ટય અભૂતપૂર્વ કહેવાય આ પ્રમાણે નયવિભાગ કરી વસ્તુસ્વરૂપ જાણવુ (ભા ક)

ભાવાર્થ—સામાન્ય રીતે પૂર્વ મતિશ્રુતજ્ઞાન નહીં હતું એમ નહીં, અને ત્યારપછી પણ સામાન્ય રીતિએ કેટલુક મતિ, શ્રુતજ્ઞાન થયુ, પરન્તુ સ્વાભાવિક અને વિશેષતાપૂર્વક અનન્તજ્ઞાનાદિ તો હાલ પ્રગટ થતા જણાય છે (વિવેચનકાર)

ભવોભવરૂપી મહાદાઝ ક્યાસુધી પીડે ?

तावन्मां पीडयत्येव, महादाहो महोद्भवः ।
यावद् ज्ञानसुधांभोधौ नावगाहः प्रवर्त्तते ॥ ११ ॥

અર્થ—વળી એમ વિચાર કે, જ્યાસુધી જ્ઞાનરૂપી અમૃતના સમુદ્રમા મારુ નહાવાનુ થતું નથી, ત્યાસુધી સસારથી ઉત્પન્ન થએલો મહાન્ દાહ મને પીડી રહ્યો છે

વિવેચન—આ સસારરૂપી અગ્નિની અનેક જ્વાળામા પ્રાણી બળતો જણાય છે, પરન્તુ જ્ઞાનરૂપી જળનુ જેમ જેમ તેનાપર સિંચન થતુ જાય છે, તેમ તેમ આ જ્વાળાનો તાપ ન્યૂન થતો જાય છે તેમા પણ સત્સગરૂપ નદીમા જેણે સ્નાન કર્યુ છે, સત્શાસ્ત્રરૂપી સરોવરમા જેણે વારવાર ડુબકી મારી છે, તેને આ સસારરૂપી અગ્નિ અત્યત પીડી શકતો નથી પરન્તુ એ અગ્નિનો

એકાંત નાશ તો અનુભવજ્ઞાનથી ભરેલા અમૃત સમુદ્રમા નહાવા વીજ થાય છે, એવો ભાવ છે

સસાર વ્યવહારમા પણ એક અજ્ઞાન માણસ,[1] કે જેને પાણી

---

૧ હાલના વખતમાં આપણે આ ભૂમંડળપર દૃષ્ટિ ફેરવશું તો માલૂમ પડશે કે માણસને જેમ જેમ જ્ઞાન થતુ જાયછે, તેમ તેમ તે વ્યવહારમા પણ કેવી રીતે દુ ખ નિવર્તન કરતો જાયછે નૉર્થ અમેરિકાના ઇંડિયન લોકો ઘણીજ જંગલી હાલતમા છે તેમાના એક જંગલી અજ્ઞાન માણસે રસ્તામા કેટલાક વેલા દીઠા તે ઉપર દ્રાક્ષના ઝુમખા હતા, તે તોડી ખાધા. એ દ્રાક્ષના ઝુમખા છે કે શું તેની એને ખબર નહોતી પરન્તુ એ વસ્તુ (દ્રાક્ષ) મીઠી છે એટલુ તો તેને જણાયુ આ જંગલી માણસે એ પદાર્થ પૂર્વ જોએલો કે સાભળેલો પણ ન હતો, પરન્તુ તેને હવે એટલુ જ્ઞાન થયુ કે દ્રાક્ષ મીઠી છે આ જ્ઞાનની મનુષ્યોમાં હદ છે એમ પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનો કહેછે ત્યારપછી "દ્રાક્ષ મીઠી છે" એ જ્ઞાનના આધારે-સ્મરણના આધારે-ધારણાને આધારે આઠ દિવસ સુધી તેણે દ્રાક્ષ ખાધી એના મનમા નક્કી હતુ કે દ્રાક્ષ મીઠી છે, અને તે ખાધાથી સુખ થાયછે, પરન્તુ નવમે દિવસે તેના પેટમાં દુખવા લા ગ્યુ ત્યારે તે વિચારમાં પડી ગયો કે 'દ્રાક્ષ મીઠી છે, ને તે સુખ આપે છે" એમ હતુ છતા તે દુ ખ કેમ આપેછે? એના વિચારોમા ઘણી ગડમડ થઇ અતે પરિણામ એ આવ્યુ કે 'દ્રાક્ષ મીઠી છે, ને તે સુખ આપેછે, એટલાજ જ્ઞાનની જરૂર નથી' કારણકે તે મીઠી છે, એ વાત હજુપણ સાચી છે પરન્તુ આગળ તેણે સુખ આપ્યુ ને હવે દુ ખ કેમ આપેછે? એનું શુ કારણ? પછી વિચાર કરતાં માલૂમ પડ્યુ કે, આઇ કાલે આગળના દિવસો કરતા વધારે દ્રાક્ષ ખાધી, તેથી પેટમા દુખ્યુ માટે હવે આગળ ખાધી હતી તે કરતા વધારે ન ખાવી, એમ

પાસે હોય તેની ખબર નથી તે પાણી પાસે હોય ને જ્વાળાના બળે છે પરન્તુ તેના ઉપયોગની જેને ખબર છે તે પાણીથી સ્નાન કરી પોતાનો તાપ મટાડે છે તેમ સંસારરૂપી અગ્નિની જ્વાળામા પણ ઉપાશ્રયરૂપ જલસ્થાનની જેને ખબર છે તે ત્યાં સામાયિકાદિરૂપ જળસ્નાન કરી પોતાના આત્માને સંસારના તાપથી શાંત કરતો દેખાય છે

કરી જાણુ તો તેના પેટમા ન દુખ્યુ આ ઉપરથી તેને ખાતરી થઈ કે દ્રાક્ષ મીઠી છે ને સુખ આપેછે એ વાત ખરી પરન્તુ તે અમુકી હદમા સુખ આપેછે, તેથી વધે તો દુઃખ આપેછે આમ તે જ્ઞાનની પહેલી હદથી સુખ પામ્યો પરન્તુ તેનુ જ્ઞાન પૂર્ણ ન હોવાથી આગળ જતા દુ ખ થયુ પછી તે વસ્તુના માપ પ્રમાણમા સુખ શીખ્યો એ જ્ઞાનની બીજી હદ એમ પાશ્ચિમાત્ય પંડિતો કહેછે એટલે કે પહેલા વસ્તુનું જ્ઞાન ને તેથી માણસ સુખી પછી વસ્તુની હદ આવે છે ત્યારે તે સમજતા સુખની હદ વધેછે ને દુ ખ ઓછુ થાયછે પછી તે હદ ઓળંગતા દુ ખ થાયછે, વળી તે વસ્તુ ક્યારે ખાવી ને ક્યારે ન ખાવી એમ કાળવિષે શીખેછે, પછી અહીં ખાવી ને ત્યાં ન ખાવી, એમ દેશવિષે શીખેછે એમ જ્યારે તેને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ ને સ્વભાવની ખબર પડેછે ત્યારે તે વસ્તુનુ જ્ઞાનવિશેષ પ્રકાર થવાથી તેમના સુખમા વધારો થાયછે અને એ જ્ઞાન ઉત્તરોત્તર દુ ખને અને દુ ખરૂપ અંધકારને દૂર કરી સુખને સુખરૂપ સૂર્યના પ્રકાશને વધારે છે તે આ પ્રકારે જ્ઞાનથી વ્યવહારમાં સુખી થાયછે એટલુજ નહીં પણ જ્ઞાનથી વિચારણાથી,-દુ ખ આવે તેના ઉપાયની વિચારણા કરવાથી (Reflecting upon) અવધારમા લાગ થઈ પ માણસો પણ એવા ખાસ થાયછે કે હું કોણ (Reflection) એમ થયુ તો અંતે પૂર્ણ સરણ અનુભવજ્ઞાન પણ થાય છે

જેમ ગરમ પદાર્થોથી અગ્નિના તાપથી અને સૂર્યના અત્યત તાપથી, માણસ અને ઇતિર પ્રાણી તપાયમાન થાયછે તેમજ ક્રોધ, માન, માયા, લોભરૂપ ખરા તાપથી સસારમા અત્યત તપાયમાન થવાય છે પરન્તુ જેમ તપેલો પ્રાણી જળસ્નાન કરવાથી શાતિ પામેછે, તેમજ ક્રોધાદિ અગ્નિથી તપેલો જીવ, શુદ્ધ ધર્મરૂપ ક્ષીરસમુદ્રના સમ્યક્ જ્ઞાનરૂપ અમૃતવારિમા સ્નાન કરે તો તેનો જન્મોજન્મનો મહાદાહ અહીંજ શાત થાય એટલુજ નહીં પરન્તુ હવે પછી પણ એ શાતિ અહર્નિશ રહે કારણકે જળથી શાતિ થોડીવાર રહેછે પરન્તુ જ્ઞાનરૂપ અમૃતની શાતિ અમરત્વ આપેછે, અને તે છેવટ સાદિઅનતસુધી રહેછે તો પછી **વીર્યસહિત-ધ્યાનાર્થી** તો ધ્યાનરૂપ હોડીમા ચડી જ્ઞાનસમુદ્રમા સ્નાન કરી પોતાનો હમેશનો સસાર તાપ શાત કરે તેમા શુ આશ્ચર્ય છે ! !

કર્મ વિભ્રમથી કેવો કહેવાયો, પણ વસ્તુત હું કેવો છુ ?

अहं न नारकी नाम न तिर्यङ् नापि मानुषः ।
न देवः किन्तु सिद्धात्मा, सर्वोऽयं कर्मविभ्रमः ॥१२॥

અર્થ—વળી એમ વિચારે કે (શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ દેખુ તો) હું નારક નથી, તિર્યંચ નથી, મનુષ્ય નથી, તેમજ દેવપણુ નથી હું તો સિદ્ધાત્મા છુ અને નારકાદિની જે અવસ્થા તે તો સઘળુ કર્મોનુ પરાક્રમ છે

વિવેચન—નારક, તિર્યંચ માનુષ કે દેવાદિ શરીરરચના તો ~૧ છે પરન્તુ આત્મા તો શુદ્ધ સિદ્ધસમાનજ છે કર્મોના

સયોગથી તે નારકાદિ બને છે, અને કર્માના સમગ્ર વિયોગથી નારકાદિ અવસ્થાનો નાશ થઈ પોતાના સ્વાભાવિક સ્વરૂપને એટલે સિદ્ધાત્મભાવને પામેછે કારણકે નારકાદિ અવસ્થાતો આત્માને સ્વાભાવિક નથી, પણ વિભાવિક છે

નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવાદિ એ બધા પુદ્ગલો છે અને પુદ્ગલ કાઇ હું છુ એવુ જાણી શકે નહીં, કારણકે જડ છે માટે હું નારકાદિક પુદ્ગલથી અત્યત ભિન્ન એવો કઇક છુ, ને તે પુદ્ગલો તથા તેની ક્રિયાને જાણનાર-જોનાર છુ

જેમ સૂર્ય જગતના પ્રાણીઓને અને તેની ક્રિયાને દેખતો હોય તેમ હુ પણ આ દેહને અને તેનાથી થતી ક્રિયાને હુ જાણ દેખુ છે

હવે જાણનાર જે છે, તે જે જાણેછે તેથી ભિન્ન છે આ દૃષ્ટાતમા નારકાદિ દેહો તે જાણવાના (જ્ઞેય) છે અને હુ જાણ નાર (જ્ઞાતા) તેથી ભિન્ન છુ પુદ્ગલ હું નહીં, પણ આત્માજ દે હમા રહી હું એવુ ઓળેછે,[1] તો તે આત્માજ હું છુ અને આમ સકળ નારકાદિ પર્યાયથી રહિત હુ તે આત્મા, તેજ સિદ્ધાત્મા

આ નારકાદિ શરીર તે કર્મ પુદ્ગલના ઘડેલા પણ મારા ઘડેલા નહીં કર્મના વિભ્રમથી તે ઘડાએલા છે હુ તો મારા નિજ ગુણ તેને જાણુ કારણકે હુ જ્ઞાનરૂપ છુ આમ જ્ઞાન તેજ સિદ્ધાત્મારૂપ થાયછે

---

૧ અનુભવને લખવાને પણ સ્થૂળ શબ્દો સમર્થ નથી, પરન્તુ શબ્દના લક્ષ્ય અર્થ ઉપર ધ્યાન આપતાં લાલનનો આશય સમજાઇ જશે

આત્માને પોતાના સ્વરૂપમાં જોવાની એક યુક્તિઃ—

એક કાચનો સ્થંભ હોય, તેને એક કુટમાં બહારથી કાળો રંગ દીધો હોય, બીજા કુટમાં લીલો રંગ દીધો હોય, ત્રીજા કુટમાં લાલ રંગ દીધો હોય અને ચોથા કુટમાં પીળો રંગ દીધો હોય, પછી તે સ્થંભમાં નિર્મળ જળ ભરેલું હોય; એવી રીતે તે નિર્મળ જળને બહારના રંગની જોકે ઉપાધિ છે છતાં, અંદરથી તે જળ સ્વચ્છ જણાઈ રહેશે. તેમજ નારકના કાળા રંગ, તિર્યંચના લીલા રંગ, માનુષના લાલ રંગ, અને દેવતાના પીળા રંગવાળા શરીરરૂપી કાચની ઉપાધિ હોય, તથાપિ અંદર રહેલો આત્મા (નિર્મળ નિરંગ જળની પેઠે) નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ હમેશા સિદ્ધસમાનજ છે. બહારની ઉપાધિથી એટલે શરીરરૂપ કાચને નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતા ઇત્યાદિ રંગની ઉપાધિનો ઉપચાર ભૂલથી આપણે આત્માને કરીએ છીએ, તે ન થતાં જો શરીરનેજ તે ઉપચાર થતો હોય તો, આત્માનું નિજસ્વરૂપ નિશ્ચય નયથી કેવું છે, તેનો અનુભવ થતાં પહેલાં વિચારવાનો તે પણ જાણી શકે.

કર્મરૂપી પ્રતિપક્ષને આજેજ ઉખેડું છું.

अनंतवीर्यविज्ञान–दृगानंदात्मकोप्यहम् ।
किं न मोन्मूलयाम्यद्य, प्रतिपक्षविपद्रुमम् ॥ १२ ॥

અર્થઃ—વળી એવી દૃઢ ભાવના કરે કે, અનંત વીર્યવાળો, અનંત વિજ્ઞાનવાળો, અનંત દર્શનવાળો, તથા અનંત આનંદવાળો, હું છું; તો મારા પ્રતિપક્ષી એટલે શત્રુરૂપ એવાં કર્મ નામના સું હું આજે મૂળથીજ ન ઉખેડી નાંખું ?

વિવેચન—કર્મરૂપી વૃક્ષોના ફળો જન્મ જરા, મૃત્યુ રોગ, આધિ, વ્યાધિ ઉપાધિ આદિક અનેક છે, અને તે વૃક્ષને કાપવાને કેટલાક વીરપુરૂષો દ્રવ્યતપ અને ભાવતપરૂપી કુહાડાથી તે વૃક્ષના ડાળાઓને છેદેછે, પણ તે વૃક્ષના નાના પ્રકારના વિષયસુખની ઇચ્છારૂપી જળનુ સિંચન પુનઃ પુનઃ થયા કરવાથી તે ડાળાઓ તે વૃક્ષને પાછા ફરી નીકળેછે, અને જેઓ તે વિષવૃક્ષના ફળોનો આસ્વાદ લેછે, એટલે વિષયોને સેવેછે તેઓ ઘણા ખરા એ વિષયોરૂપી વિષના ઝેરથી મરણ પામેછે, એ રીતે નાના પ્રકારની યોનિમાથી મરી જઈ, પાછા તેવીજ યોનિમા જઇ પડેછે પરતુ જો એ વૃક્ષને મૂળથીજ ઉખેડી નાખવુ હોય તો તેનો એકજ ઉપાય છે, અને તે આ જે વખતે એ કર્મરૂપ ઝાડ પરરૂપ જણાયુ કે સવીર્યે થઈ તેનુ મમત્વરૂપી મૂળજ ઉખેડી નાખવુ એટલે તે આખુ વૃક્ષ તુરત પડીજશે જેમ એક તાડનુ વૃક્ષ હોય, અને તેમા રહેલી વચલી દાંડીને ઉપર જઈ કહાડી નાખવામા આવે કે, તે તાડનું વૃક્ષ તુરત પડી જાયછે, તેમ સવીર્ય થઈ પરવસ્તુમાથી મમત્વરૂપ દાંડી કહાડી લીધી અને સ્વવસ્તુમાજ મમત્વ એટલે એ વીર્ય, જ્ઞાન, દર્શન અને આનન્દજ હું છુ એમ થયુ કે, અનાદિકાળનુ કર્મરૂપ વિષવૃક્ષ ધબ દઇને પડી જવાનુંજ, કારણકે તેના મમત્વરૂપ મૂળયાજ ઉખડી ગયા

આત્મરૂપ દ્રવ્યમાં વીર્ય એ કર્મરૂપ વૃક્ષને કાપવાનું ખડ્ગ છે જ્ઞાન છે, એ ખડ્ગની તીવ્ર ધાર છે, દર્શન છે, એ ધારાને પાએલું મજબુત પાણી છે, અને આનન્દ છે એ ક્રિયારૂપ ચારિ

ત્રમાં ઉત્સાહ છે. જ્યારે એવા કુહાડાથીજ–ખડ્ગથી એ કર્મરૂ-
પી વૃક્ષ પડશે કે જીવ શરીરધારી છે, ત્યાંસુધી અનુભવરૂપે અને
પછી તે શરીર, ચરમ શરીર હોવાથી પોતે સાદિ અનંત સ્વરૂ-
પેજ રહેશે, અને જન્મોજન્મમાં જેથી ભટકાતું હતું તે હમેશ
ને માટે મટી જશે.

આનંદમંદિરમાં હવે પેઠેલો હું હમેશાં સ્વરૂપથી ચળુંજ નહીં.

अद्यासाद्य स्वसामर्थ्यं, प्रविश्यानंदमंदिरम् ।
न स्वरूपाच्यविष्येऽहं, बाह्यार्थेषु गतस्पृहः ॥ १४ ॥

અર્થ:—વળી એવી ભાવના કરે કે, આજે પોતાનું સા-
મર્થ્ય મેળવી આનંદમંદિરમાં પ્રવેશ કરી બાહ્ય પદાર્થોમાંથી
જેની સ્પૃહા ગઇ છે, એવો હું થઈ મારા આત્મસ્વરૂપથી ચ્યૂત
નહી થાઉં.

ભાષાંતરકારની સંક્ષિપ્ત ટીકા:—જ્યારે આત્મા પોતાના
સ્વરૂપમાં ઠરે છે, ત્યારે આનંદરૂપ થાય છે, તથા તેને અન્ય-
વસ્તુની વાંછા રહેતી નથી,[1] તો પછી તે પોતાના સ્વરૂપથી
પાછો કેમ પડે?

વિવેચન:—પોતાના સ્વરૂપનો આસ્વાદ લેનાર એવા કો-
ઇપિણ માણસને અલ્પ કાળમાં ઘણી નિર્જરા કરવી હોય, તેને આ
ર. અમોઘ ફળ આપનારૂં છે. ધ્યાનાર્થીએ પ્રથમ ઇંદ્રિયે-
ન્ય વિષયોમાંથી સમય સ્પૃહા (ઇચ્છા) દૂર કરવી, 'જેમ

૧ કારણ કે નિજાનંદના સ્વાભાવિક આનંદને મૂકી સુખાભા-
સની વાંછના કોને થાય?

જેમ એમાથી સ્પૃહા ગઈ' તેમ તેમ ધ્યાની પુ પવત્ હલકો જ થતો જશે જાણે ઘણા દોરડાઓથી બધાએલુ કોઈ બલુન હોય, અને તે જેમ દોરડા છોડતા ઉચુ ચડે, તેમ ધ્યાની વિશેષ વિશેષ ઉંચો ચડી વિશેષ વિશેષ દેખશે એમ જે જે દેખાય, તે સર્વ દ્રશ્યમાથી પણ સમગ્ર સ્પૃહા કાઢતા જવી, અને એમ થતા થતા પદાર્થમાત્રની સ્પૃહાનો અત આવતાજ પોતાના સ્વરૂપમા પ્રવેશ કરતા, અવ્યાબાધ સુખરૂપ આત્મા પોતેજ આનન્દમદિરમા પ્રવેશ કરશે અને તે જ્યોતિર્મય સ્વરૂપ જેવુ પ્રાપ્ત થાય કે, તેને એવુ દઢાલિંગન કરવુ કે, તે છૂટે જ નહીં, માટે મારા ધ્યાનાર્થી બધુઓ, સવીર્ય થઇ આજેજ આ શ્રેષ્ઠ ઉદ્યમ આરભો

વિ. વિ. યોગદર્શનકાર **પતંજલિ** પ્રત્યાહાર પર આ ઉદ્યમ કરવા શિષ્યને પ્રેરે, આપણા સવિજ્ઞપક્ષી શ્રીમદ્ **યશોવિજયજી** મહારાજ **થિરાદષ્ટિ**મા આ ઉદ્યમ કરવા કહે, અને આ જ્ઞાનાર્ણવ ગ્રથના કર્તા **સવીર્ય** થઇ, બાહ્ય પદાર્થમા ગતસ્પૃહ થઈ, આનદરૂપ આત્મામા પ્રવેશ કરવાનુ કહે, એમા આ ત્રણે યોગવીરોનો આશય એકજ જણાય છે

અગિયારમુ ગુણસ્થાનક જેને ઉપશાતમોહ કહેછે, ને જેમા કર્મની ઘણીજ પ્રકૃતિ ઉપશાત પામેછે, પરન્તુ ક્ષય ન થવાથી ત્યાથી પાછો પડેછે હવે પડે જ્યારે, કે અંદરથી કોની ઢમ પ્રકૃતિ પરવસ્તુ તરફ દોરે ત્યારે તો તેવખતે કરવુ શુ? એ પરવસ્તુ છે, એવુ ભાન રાખી ધ્યાનથી ચૂકી ન જતા, નવી પ્રકૃતિનો બધ ન થવા દેવો, એટલે-અંતર કરવો એટલુજ નહીં, '

જેમ આગ રાખની અંદર ભરી હોય, ને તેને પવન લાગે તો આગ પ્રગટ થઈ જાય, તેમ અંદર ઉપશાંત રહેલી કર્મ પ્રકૃતિ પણ વિષયાદિની યોગ્ય સામગ્રી જોતાં શુભક્રિયારૂપ રાખ ખસી જઈને કર્મપ્રકૃતિ પ્રગટ થઈ જાય, ને તે કર્મપ્રકૃતિને શરણ થાય તોજ તે નીચે પડે, માટે તે અંદરથી પ્રગટ થઈ કે, તેને પણ પરવસ્તુ ગણી પોતાના આત્મામાંથી, એટલે જ્ઞાનમાંથી ખસેડવી, પોતે ખસવું નહીં એટલે અંદર ઉપશાંત રહેલી પ્રકૃતિ નિર્જરા પામી જશે.

આમ ઉપશાંતના ઉદયનો ક્ષય કરતાં કરતાં ધ્યાની આગળ ચાલ્યો કે ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકને પ્રાપ્ત કરશે, કે જ્યાંથી પડાયજ નહીં, કારણ કે પાડનાર મોહ ત્યાંથી ગયો, અને ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકે આવ્યો માટે ધ્યાની પુરૂષ કે જેને મોક્ષાભિલાષ માત્ર છે, તેણે વચલા કોઇ ગુણસ્થાનકપર ન અટકતાં સકળ મોહનો એટલે સકળ પરવસ્તુમાં હુંપણાનો ક્ષય કરતાં જવો એજ શ્રેયસ્કર છે.

હવે આનન્દમંદિરમાં રહી શું કરૂં ?

मयाद्यैव विनिश्चेयं, स्वस्वरूपं हि वस्तुतः ।
छित्वाप्यनादिसंभूता–मविद्यावैरिवागुराम् ॥१५॥

અર્થ:—(અનાદિ કાળથી ઉપજેલી) અવિદ્યારૂપી વૈરીની જાળને તોડી, આજેજ મારા સ્વરૂપનો મારે પરમાર્થથી નિશ્ચય કરવો, (આવી આવી પ્રતિજ્ઞા ધ્યાનનો અભ્યાસી કરેછે.)

વિવેચન:—જેમ સુવર્ણ અને માટી ઘણા કાળથી ખાણમાં

સાથેજ છે, તેમ જીવ અને કર્મ અનાદિ કાળથીજ આ સસાર-રૂપી ખાણમા સાથેજ છે પરન્તુ યત્નથી જેમ માટીને છૂટી પાડી સુવર્ણ મેળવાય છે, તેમ ધ્યાનના યમનિયમાદિ યત્નોથી, કર્મરૂપી માટીને ખસેડી શુદ્ધ જીવસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરાય છે પરન્તુ જેમ આ સુવર્ણ અને માટીના મિશ્રણને જુદુ કરતા આખો સમય સુવર્ણ ભાવનાજ રાખવી પડેછે, તેમ ધ્યાનીપણ કર્મરૂપ માટીને દૂર કરતા આત્મદષ્ટિજ રાખેછે વળી યોગશાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે "**તીવ્ર સંવેગાનામાસન્ન:**" (જેનો સવેગ તીવ્ર છે, તેને તરતજ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ થાયછે) તેમ જે સવીર્ય થઇ દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક આત્મરૂપ મહેલમા પ્રવેશ કરેછે, તેને તેજ દિવસે પરમાર્થથી સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ થાયછે જ

મોહજાળ તેજ અનાદિકાળથી ઉત્પન્ન થએલી અવિદ્યા અને મારૂ, મારૂં, મારૂં, મારૂ એટલે શરીર ઇદ્રિય, તેના વિષયો ઘર, કુટુબ, સ્ત્રી, છોકરા, સગા, વહાલા, નાત, જાત, દેશ, ખડ, જગત્, ચૌદ રાજલોક, ઇત્યાદિ સર્વ પર પદાર્થમા મારૂ મારૂં એ મોહજાળ હવે ધ્યાનદ્વારા અતરદષ્ટિએ જુઓ કે તારૂ કોણ ? જે તારી સાથે કોઈ દિવસ જુદુ પડે નહી તે તો જીવ છે હાલ છે, આગળ હતો, અને હવે પછી પણ છે તારે મારૂ તો જીવ બીજુ મારૂં કાંઈ નહીં આ સકળ પરવસ્તુનો જાણનાર, એટલે જ્ઞાનરૂપ હું એમ કરતા કરતા, જેમ જેમ એક એક પરવસ્તુમાથી, પોતે નીકળશે, તેમ તેમ અવિદ્યા અર્થાત્ મોહજાળના તાંતણા તૂટતા જશે

વળી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયુ કે, પછી આપણે [illegible]

યે છીએ, કે આત્મા એજ હું અને બાકી બીજી વસ્તુ તે જડ, અને જડ એ પરવસ્તુ ત્યાર પછી પરવસ્તુને વિશાળગ્રી-ઉચ્છિષ્ટ જાણી કે અનુક્રમે કે એકદમ તેમા ત્યાગબુદ્ધિ કરી અને ત્યાગવૃત્તિથી તેને છોડવા માડિયે કે દેશવિરતિપણુ પ્રાપ્ત થાય, વા સમય છોડતાં સર્વવિરતિપણું પમાય છે

કોઈ આજે એક સ્ત્રી કાલે બીજી, એમ એક એક પરવસ્તુને મુકે અને કેટલાક એવા પણ શૂરવીર હોય કે આ " બત્રીસે ભેળી " એમ કહી સકળ પરવસ્તુને-સમ્યક્ત્વપૂર્વક-સ્વપરવસ્તુના જ્ઞાનપૂર્વક કે વિતરાગના વચનમા શ્રદ્ધાપૂર્વક એકદમ તજવાની વૃત્તિ કરે એટલે સવવિરતિપણું તેના વીરપુરૂષોની સેનામા આવી ઉભુ રહે એમ અનુક્રમે કે એકદમ સમય પર વસ્તુને દ્રવ્યભાવે મુકવી તે સર્વવિરતિપણું છે

પછી પણ મારો ગચ્છ, મારી ચોથ, મારી પાચમ, મારા સેવક, મારા પુસ્તક, મારૂં વચન, ઇત્યાદિ જેટલું મારૂં એટલા હિરના[1] નહીં તો સુતરના તાતણા પણ તોડવાના રહે ધ્યાની સાધુ, સાધવીને તે "મારા" "મારા" કામના નથી એ "મારા તારા" ગયા ને આ બધાનો દ્રષ્ટા કોણ એ કોણ, એ કોણ પછી એ કોણ એમ વિચારણાની શ્રેણીપર ચડતા ચડતા પરિણામની ધારા એટલેસુધી વધે કે, એક તતણો રહે નહીં ત્યારે હાસ કરી છુટવાથી જીવ અલૌકિક શાંતિ ભોગવે કારણ કે મોહના ફાસાથી બચે, તેથી આનદ પામે, રોમાચ થાય, પોતે સુદ્ધા સકળ જીવપર સમદષ્ટિ થઈ રહે જન્મ મરણના કારણો નીકળી જ

૧ હીર (રેશમ) ના સસારીના, ને સુતરના સાધુના.

વાથી અભયપણુ આવે, માટે લાલનના સર્વાં ભાઈ બેનો માતા પિતા, પુત્ર પુત્રીઓ, સકળ મનુષ્યજાતિઓ, તિર્યંચો, દેવતાઓ, અને માગ વ્હાલા નારક બાંધવો, ધ્યાનનો ટુકો સરલ રસ્તો લઇ સકળ પરવસ્તુને દૂર કરો, એટલે સ્વવસ્તુ સહેજ પ્રકટ થઈ રહેશે સ્વવસ્તુને પામતુ નથી, પણ વિશુદ્ધ થાઓ એટલે તે તો તમે પોતેજ વસ્તુત છો એમ જણાઈ રહેશે

વળી સ્વવસ્તુ કરતા પરવસ્તુનુ પ્રમાણ બહુજ થોડુ છે,[1] કારણ કે **તિર્થંકર ભગવાન** આપણા સકળ જીવના પિતા, તેમને પણ આપણે એવુ વિશેષણ આપિયે છિયે કે **"અઢાર દૂષણે કરીને રહિત"** પરતુ કેટલાક ગુણે કરીને સહિત એ કહી શકાય નહીં, કારણ કે ગુણોની સખ્યા તો અનત છે એનો છેડો નથી તેમ તમે પણ **લાલન**ના સઘળા સગાવહાલાઓ અનત ગુણોવાળા છો કારણ કે આત્મા એજ તમે છો માટે દોષો જે પરિમિત (Limited) છે તેને છોડો કે તમારૂ અપરિમિતત્વ (Unlimitedness) જણાઇ રહેશે કારણ કે **જ્ઞાન** અનત છે, દર્શન અનત છે એટલુજ નહીં પણ **જ્ઞાન** જેવા ગુણો પણ અનત છે, છેડોજ નથી

આ હાલનાજ વખતે, **લાલન** તુ એમ માનતો હતો કે, **લાધી** તારી **માતા**, એટલે ત્યા માતૃબુદ્ધિ, પરન્તુ જ્યારે જે કોઇ જન્મ આપે તે માતા, પછી તે લાલનને જન્મ આપે કે બીજા કોઈ જીવને જન્મ આપે, એમ થતાજ સકળ સ્ત્રીજાત,

---

૧ तदा सर्वावरणमलापेतस्य ज्ञानस्यानत्याज्ज्ञेयमल्पम्
(જુઓ, દેવચદજીકૃત ચોવીસી, મુનિસુવ્રત સ્વામીના સ્તવનમા પણ)

પછી તે મનુષ્ય હો વા તિર્યંચ હો, પરન્તુ સર્વમા બરાબર લાધી (માતૃ) બુદ્ધિ થતા, ધ્યાને ચડતા ચડતાં જણાઈ આવ્યુ કે, કયો જીવ તારી માતા થયાવિના રહ્યા છે, સર્વ જીવો અનંત વાર માતા થઇ ગયા છે, એમ સ્પષ્ટ દેખાઇ આવ્યુ ને એક માતાને બદલે સકળ ચૌદરાજલોકના જીવ માતારૂપે દેખાયા એ બધી માતાઓને જાણે એકજ લાલન પુત્ર હોય, એમ લાલન હૃદયમા રક્ષણનો અનુભવ થયો એટલે એ બધી માતાઓ જાણે હમણા લાલનનુ રક્ષણ કરતી હોય એમ જણાયુ એજ વખતે સકળ જીવોની સાથે વૈરભાવ મટીને मित्ति मे सव्वभूएसु (સકળ જીવો મારા મિત્ર છે) શત્રુ કોઈ નથી એમ થઈ રહ્યુ

આમ કયો જીવ! બધુ પુત્ર પિતા સ્ત્રી એમ નથી થયો? તેમ એક એક વ્યક્તિ લઇને ધ્યાન કરતા સકળ જીવ પુત્રરૂપે સકળ જીવ પિતારૂપે સકળ જીવ સ્ત્રીરૂપે સકળ જીવ બધુરૂપે એમ અપરોક્ષ અનુભવ થઈ જણાઇ રહેશે પછી એક બધુભાવ, એક પુત્રભાવ એક માતૃભાવ ગયો એટલે પરવસ્તુમાથી સ્નેહ લઇ પોતામાજ ઉતર્યો કે જગદ્વલ્લભ એવુ પોતાનું સ્વરૂપ જણાઇ રહેશે

આજેજ તે કાલે નહીં પણ આજેજ તેનો નિશ્ચય થાય કારણ કે જ્ઞાનરૂપ આત્મા સવથા અજ્ઞાનમય થઇ શકતોજ નથી ને થાય તો તે જીવ સંજ્ઞા નાશ પામી જાય

કારણ કે પાપના અધકારમા સવીર્ય થતો જીવ પોતાને જ્ઞાનના દીપસાથે હું હું એમ જાણતો જાય છે, સમજતો જાય છે ને પરવસ્તુ પોતાથી એટલે જ્ઞાનપ્રમાણથી વિરક્ત થઈ છૂટી પડી

જાય છે. અને એ પ્રકાશ એ પાપના અધકારને હડાવવાને જરા દીવા સરખો લાગતો હતો, તે ધ્યાનના બળે તારા, ચંદ્ર, સૂર્ય જેવોજ નહીં પણ અનંત સૂર્ય જેવો શાંત પ્રકાશ જણાતો જાય છે. અને તે પાપના અધકારને જરા વાર પણ રહેવા દેતો નથી

પડી જવાની ધાસ્તી ખાનારાઓને આજે પણ ધર્મધ્યાનાદિ સાધનોની સીડીઓ ક્યાં મળી શકતી નથી? પરન્તુ જો પિંડસ્થાદિ ધ્યાન હાથ ધરી, ઉપશમ, ક્ષપક* શ્રેણીએ ચડવું શરૂ કર્યું હોય તો, તે પણ આત્મવીર્યથી અસાધ્ય છે એમ કોણ કહે? જેણે એ સાધ્ય કરી, એ અનંત શક્તિવાન હતા અને પોતાની છૂપી શક્તિને ફોરવનાર હતા, તેમ તું પણ તારી છૂપી શક્તિને ફોરવ કારણ કે તું પણ અનત શક્તિવાળો છુ.

ગજસકુમાર નામના આપણા બધુને કેટલો વખત લાગ્યો? પરન્તુ યથાર્થ સમજાય કે જે બળેછે તે હું નથી, તેતો પુદ્ગલ છે, કારણકે આત્મા કઇ અગ્નિથી બળતા નથી, જળથી ભીનો થતો નથી પવનથી શોસાતો નથી એમ હિંદુઓની ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે. ને જૈન શાસ્ત્રો પણ એમજ તેનું સ્વરૂપ નિશ્ચયનયથી એટલે વસ્તુત તેવુંજ કહેછે, કારણ કે તે તેવુંજ છે

સર્વ પ્રતિજ્ઞાનો ઉપસહાર.

इति प्रतिज्ञां प्रतिपद्यधीरः
समस्तरागादिकलंकमुक्तः॥
आलंबते धर्ममचंचलात्मा
शुक्लं च यद्यस्ति बलं विशालम् ॥ १६ ॥

* Elevation, Lift; not ladder.

અર્થઃ—એ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરીને ધીર પુરૂષ સમસ્ત રાગાદિરૂપ કલંકથી મુક્ત થઈ, તથા ચચળતા રહિત થઈને, ધ ર્મધ્યાનનુ આલબન કરેછે, અને જો વિશાળ બળ હોય, તો શુ કલધ્યાનનું આલબન કરેછે (આ પ્રમાણે ધ્યાનની પ્રતિજ્ઞા કર વાનુ વર્ણન કર્યું હવે ધ્યેયનુ સ્વરૂપ કહેશે)

વિવેચન—એક સરોવર યા દરિયામા જ્યાસુધી તેનુ જળ મોજાઓથી ચચળ થએલુ હોયછે,ત્યાસુધી એ જળ ઉપર સૂર્ય આખો હોવા છતા, તેનુ પ્રતિબિંબ ખડિત જણાશે, તેમ જ્યાસુ ધી ચિત્તરૂપી જળ, સસારરૂપી તળાવ વગેરેમાં રાગદ્વેષરૂપી પ વનના યોગે, મોજા કે ભરતીઓટવાળુ થાયછે, ત્યાસુધી અખડ આત્મસ્વરૂપ જણાતું નથી, માટે ચિત્તને સ્થિર કરવાને પ્રથમ રાગદ્વેષરૂપી પવનો દૂર કરતા જવા, એટલે ચિત્તરૂપી જળમા વિષયોને સેવવાના જે કલ્લોલો ઉઠેછે, તે ઓછા થતા થતા વિ રામ પામી જશે એમ જેમ જેમ તે વિરામ પામતા જાય તેમ તેમ ધર્મધ્યાનનુ આલબન કરતા જવુ કે જે ધર્મધ્યાનના આલબનથી મન શુભતર પરિણામે વર્તતા વર્તતાં, તેનો આસ્વાદ લેતા લેતા, ત્યાથી થોડે થોડે વિરામ પામી, આત્મા તરફ વળી અનુક્રમે તે શુકલધ્યાનને પણ યોગ્ય થશે

કોઈ માનવબધુ લાલનને એમ પુછે કે, રાગદ્વેષરૂપી પવનો આ સંસારમાં જેવા તેવા છે? કે ચિત્તરૂપ સરોવરમા તેના થતા કલ્લોલ મટાડી શકાય? આ વાત ખરી છે તથાપિ તેનો ઉ પાય નીચે પ્રમાણે થાયછે

પહેલું પગથિયું—રાગ ને દ્વેષ જે કરતો હોય, તેને પ્ર

થમ તો રાગદ્વેષ મટાડવાનુ ન કહેતા તેને કહેવુ કે તું રાગદ્વેષ કર પછી જે પોતાને-યા કોઇ સારા પુરૂષની શિક્ષાથી પોતાને-જે સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ, સત્ય ક્ષમા ઇત્યાદિ સદ્ગુણોવાળા જે જે મહાપુરૂષો જણાય, તેનાપર રાગ કરવો ને તેવા સદ્ગુણો જેનામા ન હોય, તેનાપર દ્વેષ કરવો જે પ્રથમ ગુણવાળા હોય તેને વખાણવા, ને બીજા દોષવાળાને વખોડવા, આમ સદ્ગુણવાળાપર રાગ તેને શાસ્ત્રોમા **"પ્રશસ્તરાગ"** કહેછે અને એવો રાગ થતા અવગુણી કે દોષવાનપર અજાણતા પણ દ્વેષ થઇ આવેછે

બીજું પગથિયું:—આ પગથીયુ એવુ છે કે જે મનુષ્યાદિમા કષાયરૂપી અવગુણ છે તે મનુષ્યોને ન વખોડતા, તેમા રહેલા અવગુણોને વખોડવા. શુ કરે કર્મને વશ છે એમ કરી તેના કર્મોને નિંદવા પણ માણસને નહીં

આમ અવગુણીના અવગુણને નિંદશો ત્યારે તે માણસપર રાગ થશે એટલે તેનામા રહેલા કેટલાક ગુણો પણ દેખાઈ આવશે

ત્રીજું પગથિયું:—આ પગથીયુ એવુ છે કે પરના અવગુણ જોવા છોડી દેવા, ને પોતાના અવગુણો જોવા, એટલે બીજા અવગુણી ઉપર ક્ષમા થશે

ચોથું પગથિયું—એવુ છે કે પોતાના અવગુણ જોઇ તેને નિંદવા ને પોતાને ક્ષમા ન કરવી, એટલે સ્વાભાવિક રીતે બીજાના પણ અવગુણની ક્ષમા નહીં થાય-સહન નહી થાય પરન્તુ તમે અવગણીપર નહીં-પણ અવગુણ, તેના અને પોતાનાપર કટ્ટા

રહેશે તો લાભકારક થશે. એથી તમે કોઈમાં એટલે તેઓમાં ને આરામાં કોઇમાં અવગુણ ન હો એમ ઈચ્છશો.

પાંચમું પગથિયું:—ક્રોધપર ક્રોધ, માન છોડવાનું માન, માયાને છેતરવાની માયા, અને લોભનો વિધ્વંશ કરવાનો લોભ એ અનુક્રમે પ્રગટ કરવા.

છઠ્ઠું પગથિયું:—સર્વત્ર મહા ક્ષમાદષ્ટિ થશે, અને પ્રશસ્ત રાગ રહેશે.

સાતમું પગથિયું:—પ્રશસ્ત રાગપણ પુદ્દલિક વસ્તુ જે કે શુભ હશે તેમાંથી જતો રહેશે, ને દ્વેષ તો પૂર્વથી ગયો છે. આમ રાગદ્વેષ પવનો મટી જશે, એટલે ચિત્તસરમાં વિષય-કષાયરૂપે અદલાઈ જતા કલ્લોલ નહિ ઉઠે. એટલે શાંતચિત્ત સરમાં આત્માનું પ્રતિબિંબ જ્યોતિરૂપ દેખાવાના શુભપ્રસંગ આવ્યાજ કરશે.

આમ બને એવું છે. આવા પ્રયોગનો જે અભ્યાસ કરેછે-તેમજ પ્રયોગ કરેછે તેને પ્રથમતો ચિત્તસરમાં પર્વત જેવા રાગદ્વેષના ઉચ્છળતાં મોજાં ઘટી વામવામના થતાં જણાશે, પછી વેંતવેંતનાં, પછી જરાજરા લહરી, અને પછી શાન્તતા આવી કે અનુભવ જ્યોતિનો પ્રકાશ થશે. ક્રમ આવો છે. અહીં અંતરાત્મા સ્વરૂપ કેવું શાંત છે, તે જણાતાંજ જણાઇ આવશે કે જીવ ક્યા ગુણસ્થાનકમાં રહી નિજાનંદ અનુભવે છે.

॥ इति ध्यान स्वरूपम् ॥

અથ ધ્યેયસ્વરૂપ પ્રારંભ.

ध्येयं वस्तु वदंति निर्मलधियस्तच्चेतनाचेतनं ।
स्थित्युत्पत्तिविनाशलक्षणयुतं मूर्तेतरं च क्रमात् ॥
शुद्धं ध्यानविशीर्णकर्मकवचो देवश्च मुक्तेर्वरः ।
सर्वज्ञः सकलः शिवः स भगवान् सिद्धः परो निष्कलः ॥

ભાવાર્થ—નિર્મળ બુદ્ધિવાળા પુરૂષો ધ્યેયવસ્તુ શી છે? તે કહેછે વસ્તુનુ ધ્યાન થાયછે, પણ કાંઈ અવસ્તુનુ ધ્યાન થતુ નથી વસ્તુ ચેતન અને અચેતન, એમ બે પ્રકારે હોયછે ચેતન તે જીવ છે, અને અચેતન તે પાચ પ્રકારના દ્રવ્યો એટલે ધર્મ અધર્મ આકાશ, કાળ, અને પુદ્ગલ છે વળી વસ્તુ છે તે સ્થિતિ ઉત્પત્તિ અને વિનાશ લક્ષણવાળી હોયછે સર્વથા નિત્ય અથવા અનિત્ય નથી હોતી વળી તે મૂર્ત હોયછે, અથવા અમૂર્ત હોય છે પુદ્ગલ મૂર્ત છે અને ચેતનાદિ અમૂર્ત છે શુદ્ધ ધ્યાનથી દૂર કરેલુ છે, કર્મરૂપી આવરણ જેણે એ મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના સ્વામી સર્વજ્ઞ એવા જે દેવ તે ભગવાન શરીરવાળા, શિવ અને અર્હંત છે, તે પ્રથમ ધ્યેય છે, અને બીજા શરીરરહિત સિદ્ધભગવાન તે બીજા ધ્યેય છે

વિવેચન:—ધ્યે[illegible] જેનુ ધ્યાન કરવામા આવે છે તે—

એવા ધ્યેય ૭ પદાર્થો છે એટલે ધર્મ[1] અધર્મ, આકાશ કાળ પુદ્ગલ અને જીવ

ધર્મ—અધર્મ એક એક દ્રવ્ય છે, અમૂર્ત છે, લોકાકાશપર્યંત વ્યાપક છે જડ એટલે અચેતન છે ધર્મ—એ ગતિસહાયક દ્રવ્ય છે અને અધર્મ એ સ્થિતિસહાય દ્રવ્ય છે ગતિસ્થિતિ પોતે તો જીવ અને અજીવ પદાર્થોમા રહેલી છે પરન્તુ આ બે દ્રવ્યોની સહાયવિના ગતિસ્થિતિ જીવ અજીવથી થતી નથી જેમ મત્સ્યાદિમા તરવાનુ સામર્થ્ય છે પરન્તુ જળવિના (તરવાની) ગતિ ક્યા કરે? એવી રીતે સ્થિર રહેવાનું કે ગતિ કરવાનુ જીવ અજીવમાં સામર્થ્ય છે, પરન્તુ ધર્મ અધર્મના આધારવિના તેનાથી ગતિસ્થિતિ બને નહીં આ ગતિસ્થિતિને અંગ્રેજીમા (Inertia) કહેછે, એમ ન ધારવુ કારણ કે Inertia નામનો પુદ્ગલાદિ વસ્તુથી ભિન્ન પદાર્થ યુરોપિયન સાયન્સને હજુ જડ્યો નથી એમતો તો Inertia ને સજીવ અજીવ પદાર્થના ગુણતરિકે જાણ્યો છે એમ કે માછલામા જાણે જળ હોય અને તેથી તે તરતું હોય પરન્તુ માછલામા જળ હોવુ એ અસભવિત છે માટે તેઓને જૂદાજ દ્રવ્યો ગણવા એજ યોગ્ય છે આ બન્ને દ્રવ્યો લોકપ્રમાણ છે

આકાશ દ્રવ્ય એક છે, અમૂર્ત છે, જડ છે, વસ્તુને અવગાહ (Space) આપેછે આમ Space કે આકાશ નામનુ પણ પુદ્ગલથી એક ભિન્ન દ્રવ્ય છે અને તે લોકાલોક પ્રમાણ છે

કાલ—પદાર્થોમા થતી વર્તના (ક્રિયા)નુ નામ છે, અને તે

૧ ધર્મ ધર્માસ્તિકાય એમ કાળસિવાય બધા દ્રવ્યને અસ્તિકાય શબ્દ લગાડવો

દ્રવ્યને અસ્તિકાયરૂપ નથી ગણ્યુ પરન્તુ વસ્તુની વર્તનાનો ઉપચાર એમા થાયછે પણ એ દ્રવ્ય એક વસ્તુજ છે એ અચેતન તથા જડ છે અમૂર્ત છે અને વસ્તુના નવા જૂનાપણાને (ફેરફારનો) સહાયક છે અને એ પણ લોકપ્રમાણ છે

પુદ્ગલ—અનેક છે, મૂર્ત છે, ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, તથા વિનાન લક્ષણવાળુ છે, અને અચેતન છે, શક્તિરૂપે લોકપ્રમાણ છે

જીવ:—અનેક છે, અમૂર્ત છે, ચેતન છે, તથા જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર તપ, વીર્ય અને ઉપયોગરૂપ છે, (શક્તિરૂપે) ઝીણામા ઝીણો પરમાણુ જેવડો, તેમજ લોકાકાશ જેવડો અને વ્યક્તિરૂપે અર્હતસિદ્ધ દશાવાળો, જ્ઞાનરૂપે જીવ લોકાલોક પ્રમાણ છે એટલે જ્યા જ્ઞાનાદિ છે ત્યા પોતે છે, અને જ્ઞાનાદિ સર્વગ હોવાથી અને પોતે જ્ઞાનજ હોવાથી સર્વગ છે એમ પણ કહેવાય છે

આ છ પદાર્થના ધ્યેય ઉપરાત બીજા ધ્યેય અર્હત્ અને સિદ્ધ ભગવાન છે આમા પણ અર્હતનુ ધ્યાન ધ્યાનાર્થીને શરૂઆતમા શ્રેયસ્કર છે, કારણ કે ધ્યાનદ્વારાએજ જેણે સકળ કર્મોનો ક્ષય કર્યો એવા અર્હત્ સશરીર હોવાથી, તેમનુ ધ્યાન કરવુ સરળ થશે

બીજુ ધ્યેય સિદ્ધ ભગવાન્, શરીર રહિત એટલે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, વીર્ય, આનદ સાદિઅનત, અમૂર્ત–અગુરુ લઘુરૂપ છે

અમૂર્ત વસ્તુનું ધ્યાન કરવામા કઈક સહાયભૂત સ્પષ્ટીકરણ અહીં કરવુ ઉચિત છે

આત્માનુ શુદ્ધસ્વરૂપ દ્રવ્યાર્થિક નયે એવુ છે જે આત્મા એક વસ્તુ છે, અને તેમા અનત જ્ઞાન ભરેલું છે એમ નથી, પરન્

જ્ઞાન એજ આત્મા છે. તેમ આંખનું કામ દેખવું છે અને તે અજવાળાને દેખે છે, એટલુજ નહીં પણ અંધારાનેએ નિરંતર દેખે છે; નહીં દેખે એવું આંખથી બનતુંજ નથી. જો ઘરમાં દીવો હોય તો તેનાથી સકળ પદાર્થો જણાય છે; તેમ શરીરરૂપી દીવીમાં જ્ઞાનરૂપ અખંડ દીવો હોવાથી આ જગતનાં સર્વ પદાર્થો દેખાય છે-જણાય છે.

સૂર્ય, ચંદ્ર, દીવા આદિ તેજસ્વી પદાર્થો પ્રકાશ આપે છે. પરન્તુ એમને પણ આત્મા પ્રકાશિત કરે છે; કારણ કે આત્માવડે એ પ્રકાશવાળા છે એમ જણાય છે.

આત્મા અથવા જ્ઞાનમાં વસ્તુતઃ જાણવું–નહીં જાણવું, એમ નથી. તે તો જાણવાને પણ જાણે, અને ન જાણવાને પણ જાણે. It knows that it knows, It knows that it does not know. એમ હોવાથી એનું કામ તો જાણવું એજ હોય છે અને જ્યાંસુધી ઇંદ્રિયદ્વારા, એટલે બારીઓમાંથી આપણે જોઈએ છીએ, ત્યાંસુધી કેટલુંક જણાય છે, અને કેટલુંક નથી જણાતું. વળી ઇંદ્રિયદ્વારથી થતા જ્ઞાનને દૂર કરીને અર્થાત્ પ્રત્યાહાર કરી ધિરા દષ્ટિસુધી પહોંચી, કેવળ મનના દિવાનખાનામાં આવિયે તો પણ વસ્તુસ્વરૂપ ઘણુંજ વિશેષ દેખાય; પરન્તુ તેમાં જ્યારે રાગ દ્વેષનાં મોજાં બંધ થાય, ત્યારેજ આત્મદર્શનની છાયા જોવામાં આવે, અને ત્યારેજ વસ્તુસ્વરૂપ આત્મના પૂર્ણ પ્રકાશને લીધે યથાર્થ જણાઈ રહે.

નિર્મળ મન સ્ફાટિક જેવું છે, તેથી તે વસ્તુને છુપાવશે નહીં; પરન્તુ એ સ્ફાટિકવત્ મન કંઈ પોતે આત્મા નથી. એ

સ્ફટિક જેવા નિર્મળ ચિત્તમા પોતે પોતાને જે અનુભવાય છે, તેજ આત્મતત્વ છે

અનુભવ થયા પછી મનુષ્યમા કે ઇતિર યોનિમા કાર્મણ શરીરમા ધ્યાનદ્વારા કર્મો કેવા લાગે છે, તે યથાર્થ લખાતુ નથી કારણ કે તેવા વર્ણનમાટે વચનગોચર કોપમા શબ્દો મળતા નથી તથાપિ ઉપમા અલકારથી સહજ કથન અત્રે કરવામા આવે છે તે આ પ્રમાણે -

અંગ્રેજી દવા વેચનારા (Druggist) ની દુકાનની કાચની બારીમા અદરથી મોટા મોટા કાચના કળશો દેખાશે તે કાચના કળશોમા પૂર્ણ ભરેલુ જૂદા જૂદા રગવાળુ પાણી હશે પછવાડે દીવો હોય છે તેથી તે પાણીનો રગ ચકચકિત લાગે છે હવે એ કાચના કળશોમા થોડી રજ હોય અને ઉપર નીચે જતી હોય, એમ કર્મપુદ્ગલો આત્મામા જતા આવતા જણાય છે નિર્મળ સ્ફટિક જેવા આત્માને ક્રોધનો કાળો માનનો લાલ માયાનો લીલો અને લોભનો પીળો રગ લાગ્યો હોય એમ જણાય છે અને એ કળશોની પછવાડે દીવો છે તેમ ન જાણતા એ કળશમા દીવો છે એમ ધારવુ આવા આના રગો માત્ર એક વસ્તુમાથીજ થયા છે અને તે વસ્તુ રાગ છે એ રાગ પર વસ્તુમા છે અને પરવસ્તુ પુદ્ગલિક હોવાથી એટલે વર્ણ[1] ગધ[2] રૂપ[3] તથા [4]રસ સ્પર્શવાળી[5] હોવાથી એ રગવાળા પુદ્ગલો થતા દેખાય છે અને તેનો ઉપચાર રાગથી પોતામા કરી જવાય છે માટે પરવસ્તુમાથી જેમ જેમ રાગ દૂર થયો, તેમ તેમ એ કાળો, લાલ, લીલો તથા પીળો રગ મટી કેવળ સફેદ રગવાળો ધવળ રગવાળો થશે

એટલે જણાવું કે, ધર્મધ્યાનને યોગ્ય થયો, પછી એ શુક્લધ્યાનને પણ મુશ્કી ઉપર ચડતાં શુદ્ધ આત્મતત્વ, ધવલ રંગ રહિત સ્ફટિકવત્ થઈ અદૃશ્યતત્વ, અદૃશ્યતત્વથી અનુભવાઈ રહેશે અને એમ થયુ કે ધ્યાની શુક્લધ્યાનના ઉપલા પાયાપર જતો જણાશે.

ધ્યાનાર્થીએ ધર્મધ્યાનમાં શું ધ્યાવવું?

अमी जीवादयो भावा, चिदचिल्लक्ष्मलांछिताः ।
तत्स्वरूपाविरोधेन, ध्येया धर्मे मनीषिभिः ॥ १८ ॥

અર્થઃ—આ જીવાદિ ૭ દ્રવ્યો (જીવ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાળ અને પુદ્ગલ) છે. તે ચેતન અને અચેતન લક્ષણથી લાંછિત છે; તે સર્વને બુદ્ધિવાન પુરૂષોએ, તેમના સ્વરૂપમાં જેમ વિરોધ ન આવે તેવી રીતે ધર્મધ્યાનમાં ધ્યાવવા.

વિવેચનઃ—ધર્મધ્યાનમાં આ ૭ પદાર્થોનું ધ્યાન કરવાથી આ છએ દ્રવ્યનું તેના અશેષ પર્યાયો શુદ્ધાં રહતે રહતે અનુભવજ્ઞાન થાય છે; અને જેમ જેમ અનુભવજ્ઞાન થતું જશે, તેમ તેમ શાસ્ત્રકારોનું શ્રુતકેવલિપણાનું અને ભગવાનના કેવલિપણાનું પ્રત્યેક્ષુંજ અપરોક્ષજ્ઞાન પોતાને થતું જશે.

સકળ દ્રવ્યોનો સમાવેશ બે દ્રવ્યમાં થાય છે, એટલે જીવ અને અજીવમાં થાય છે. કારણ કે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાળ, અને પુદ્ગલ એ પાંચે દ્રવ્યો અજીવ છે. હવે જીવ તે ચેતન છે, અને પાંચે દ્રવ્યો એટલે બાકીના બધા અચેતન છે. ધર્મધ્યાનદ્વારા જીવ અને અજીવનું અપરોક્ષજ્ઞાન [illegible] નામજ

માટે ધ્યાનમા પ્રથમ જીવનુ પછી અજીવનુ, પછી અજીવમ આવેલા પાંચે પદાર્થાનુ પછી પ્રત્યેક દ્રવ્ય દ્રવ્યનુ તેના ગુણોનું અને તેના પર્યાયોનુ ધ્યાન ધરવુ એ બધાનો સમાવેશ ધર્મ ધ્યાનમા થાય છે આ છ દ્રવ્યનું સામાન્ય રીતે, તથા વિશેષ રીતે એનુ ભેદજ્ઞાન જોઇએ કે એક દ્રવ્યમા બીજા દ્રવ્યના દ્ર વ્ય ગુણ પર્યાયો ભળી ન જાય

ધ્યાનીએ ધ્યાનવિનાનો વખત કેમ ગાળવો ?

ध्याने ह्युपरते धीमान्, मनः कुर्यात्समाहितम् ।
निर्वेदपदमापन्नं, मग्नं वा करुणाम्बुधौ ॥ १९ ॥

અર્થ—ધ્યાન પૂરૂ થાય ત્યારે બુદ્ધિવાન ધ્યાની પુરૂષે મ નને સમાધાનયુક્ત કરવુ અથવા વૈરાગ્યયુક્ત કરવુ અથવા તો કરૂણારૂપી સમુદ્રમા મગ્ન કરવુ

વિવેચન—ધ્યાની પુરૂષોને અભ્યાસદ્વારા મન વશ હોવાથી ધ્યાન થઇ રહ્યા બાદ પણ તે મનની સ્થિતિ પોતાના વીર્યવડે જેવી રાખવા ધારે તેવી રાખી શકે છે અને તે મનની સ્થિતિ ધ્યાનવિનાના કાળમા ત્રણમાથી કોઇએક પ્રકારની રાખી શકાય છે કાંતો તે સમાહિત એટલે મનને નિર્વિકલ્પ રાખે અથવા બે ઉત્તમ વિકલ્પોમા રાખે એ બે વિકલ્પો એ કે પર વૈરા ગ્યરૂપ એટલે સઘળા પરદ્રવ્યમા અરાગતારૂપ વિકલ્પ અથવા તો ચૌ૦ રાજલોકમા આવેલા ચોરાસીલક્ષ જીવના વર્ગોમા ર હેલા સકળ જંતુપર કરૂણા

વૈરાગ્ય અને કરૂણા એ બન્ને ધર્મ ધ્યાનમા અત્યત ઉપયોગી છે

સકળ જીવ અધમને તજી ધર્મને આદરે અને કર્મરૂપી શત્રુઓથી બચે એવી કરૂણા આપણા પિતૃરત્નથી મહાવીરને થઈ એમ શ્રી વીર ભગવાનના વડિલ પુત્ર દેવચંદ્રજી કહેછે ત્રો જીવ કર શાસનરસી, એસી ભાવદયા મન ઉલસી અને આપણે શ્રી વીર ભગવાનના સુપુત્ર હોવાથી આપણ પિતાની એ ધ્યાનની શિક્ષા રૂપ સ્વયંભુરમણસમુદ્ર મા આપણા મનને વારવાર સ્નાન કરાવવુ એજ આપણું ભૂષણ છે

સર્વતો જયમાકાંક્ષેત્પુત્રાત્ શિષ્યાત્ પરાજયમ્ ।

સર્વથી જયની ઈચ્છા રાખવી પણ પુત્રથી અને શિષ્યથી પરાજયની અર્થાત્ પિતા કે ગુરૂ પોતાના પુત્ર કે શિષ્યને પોતાનાથી જ્ઞાન વિદ્યા ધ્યાન દાન શિળ તપ ઇત્યાદિમા વિશેષ કરે અને તેથી પોતે રાજી થાય

સસારીઓમાં પિતા પાસે બે લાખ રૂપિયા હોય અને પુત્ર તેના ત્રણ લાખ રૂપિયા કરે તો પિતા રાજી થાય તેમ આપણા પિતાશ્રી મહાવીર, તેમના પુત્રરત્નો સુસાધુ ને શ્રાવકો, સકળ જતુઉપર કરૂણા કરે તો તેમાં પિતા તો રાજીજ હોય એમ ન્યાયબુદ્ધિ પણ કહે છે માટે આગળ થએલા સર્વે આચાર્યો ગુરૂઓ વગેરેના વારસદાર, પૂર્વેના [illegible] વિદ્યા, દીક્ષા પામી તેમા વધારો કરવો [illegible]
ભોગ પુત્રો જે [illegible]
સુપિતાની માફક જ્ઞાન [illegible]

વધારાથી ખુશી થશે, પણ કુપિતાની માફક મારાથી વુ કેમ વધ્યો એમ નહી કહે માટે આજે પણ આગળ ગયા તેથી પણ વિશેષશ્રાવક ગણો, શ્રમણગણો ઉપાધ્યાયગણો, આચાર્યગણો, થવા જોઇએ

તિર્થંકર એ તો સીમા ને હાલપણ તિર્થંકર ગોત્ર જેથી બધાય તેવી ક્રિયા કરે તેને ઉત્તેજન આપવુ કે જેથી પોતાનુ ને સકળ જીવનુ ભલુ છે પણ હલકી દૃષ્ટિ તેવા કાર્યોમા ન કરવી, કે તમે તો તિર્થંકર જેવુ કરો છો ખરુ સારી વાત છે તેવુ કઇ પણ લક્ષ અશે થતું હોય તો, સકળ જીવમા અરાગ, અદ્વેષ, સકળ જીવના બધુ સમાન વૃત્તિ રહે ને સર્વ બિચારા કર્મથી છૂટે એવી તીર્થંકર થયા પહેલાની વૃત્તિઓ આજપણ **લાલનને**, ત મને તેના સકળ જતુમાન બધુઓને હો, વારવાર હો નિરતર હો એજ ભાવના

એક ધ્યાની મહાત્માને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ એટલે અનુભવજ્ઞાન કે થિરાદૃષ્ટિ કે વિવેકખ્યાતિ થતા મોક્ષનુ સ્વરૂપ કઇકિ જણાયુ અને તે વખતે તેણે મોક્ષની ઇચ્છા ન કરી સિદ્ધ ભગવાન થવાની ઇચ્છા ન કરી, પરન્તુ તિર્થંકર ગોત્ર બાધવામા જે અદ્ભુત ગુણો જોઇએ તે કરૂણાનો જ દૃઢ વિચાર રાખ્યો સર્વ જીવઉપરની–સર્વ કાળના સર્વજીવ ઉપરની–કરૂણા કરવાના અદ્ભુત ગુણો આપ્રમાણે ભાવના દ્વારા ધારણ કર્યા તિર્થંકર ગોત્ર બાધ્યુ ને નિર્વાણનો તેને અનુભવ થયા છતા કરૂણા બળે તેનો ત્યાગ કર્યો

આ ભાવિ તિર્થંકર મહાત્માએ આ પ્રમાણે કહ્યું[1] —

"I will not take Nirvan for myself and leave my brothers in the bonds of birth and death in their ignorance and in their darkness in their helplessness and in their folly If I have won wisdom I have won it for their enlightenment. If I have won strength I have won it for their service. I have learnt to vibrate in agony for man. What avail is it then to throw aside the sheaths and go on where no agony is useful? I will stay where I am and will work for man Every pain of man shall strike me every agony of man shall touch me and shall wring my heart. Every folly of man shall be my folly by identification with humanity and every vice and crime of others my sufferings until the whole of us are free આ માનવ કરૂણાબુધિમા સ્નાન

ભાવાર્થ —હું મારા પોતાનેમાટે નિર્વાણ નહીં લઉં અને તે લઈને મરણ અને જન્મના બંધનોમાં અજ્ઞાન અને અંધકારના પમા મૂર્ખતા અને નિરાધારતામાં, મારા બંધુઓને શુ છોડી જાઉ? જો મને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ છે તો તેઓને જ્ઞાની કરવાને માટે જો મને બળ પ્રાપ્ત થયુ છે તો તે તેઓની સેવાનેમાટે થયુ છે મનુષ્યના દુખે દુખિયો થવાનુ હું શીખ્યો છુ ત્યારે શરીર અને તેના કોશો દૂર ફેંકી દેવાથી શો લાભ છે કે જ્યા ચડીને દુખ નકામુ થાયછે માટે હું જ્યા છુ ત્યાજ રહી મનુષ્યની સેવા બ

---

1 શ્રીમદ્ હરિભદ્રાચાર્યે કહેછે કે જે ગચ્છનું ભલુ કરે તે ગણધર ગોત્ર ને સર્વનું ભલુ કરે તે તિર્થંકર ગોત્ર બાંધે છે (યોગબિન્દુ)

નાવીશ, તેનુ હરેક દુખ મને પીડો, તેઓની હરેક ચિંતા મને વળગો અને મ્હારા હૈયાને ડોળી નાખો, તેનુ પ્રત્યેક મૌર્ખ્ય આખી મનુષ્યજાતસાથે હુ એકરૂપ હોવાથી તે બધુ મૌર્ખ્ય મને હો તેઓના દરેક દુર્ગુણ અને અપરાધના ફળોનુ દુખ હુ ભોગવુ આ બધુ ત્યાસુધી રહો કે જ્યાસુધી આ આખી માનવજાત સાથે હુ એકરૂપ હોવાથી નિર્વાણ પામુ

અથવા શાનુ ધ્યાન કરે ?

अथ लोकत्रयीनाथ,–ममूर्त्तपरमेश्वरम् ।
ध्यातुं प्रक्रमते साक्षात्, परमात्मानमव्ययम् ॥२०॥

અર્થ:—અથવા ત્રણે લોકના નાથ, અમૂર્ત, પરમેશ્વર, અવિનાશી એવા સાક્ષાત્ પરમાત્માનું ધ્યાન કરવા હવે પછી ધ્યાની ઉદ્યમ કરેછે

વિવેચન:—ઇલિકા (ઇડ) છે તે ભ્રમરનું ધ્યાન કરતા કરતા જેમ ભ્રમરરૂપ બનેછે[1] તેમ ત્રણે લોકના નાથ લોકાલોક

---

[1] પ્રત્યક્ષ પ્રમાણનુ એક સ્થૂલ ઉદાહરણ

લાલન, અમેરિકા ખડના યુનૈટેડ સ્ટેટ્સમાના મિચિગન સ્ટેટના શાર્લોટ નામના ગામમાં મિસિસ ચીન નામની એક તેમની સગી બહેનને ત્યા ધ્યાનના પાઠ આપવાને નવ દિવસ સુધી રહ્યો હતો.

એવણે મા . સા . . . દા . રછોડી દીધો અને વનસ્પતિ, ફળ, અન, સૂકો મેવો ઇત્યાદિ આહાર કરવાના સોગન લીધા

એમનો ધર્મવિચાર ક્રિશ્ચયન સાયન્સ એટલે પરમાત્માના શુ

પ્રકાશક હોવાથી સકળ પદાર્થોના સમગ્ર જ્ઞાતા અરૂપી, પરમેશ્વર, અવિનાશી તથા પોતાના નિજસ્વરૂપમા રહેનાર એવા પરમાત્માનું ધ્યાન કરવાને ઉદ્યમ કરે તો પ્રત્યેક ધ્યાનવાન ગુણસ્થાનક વા ગુણશ્રેણીથી પરમાત્માભાવની સમીપ આવી અને પરમાત્મતત્વ પામે

શુમાં ધ્યાન કરવાથી રોગો મટી જાય છે, અને પૈસા આદિ જે વિભવો જોઇએ તે મળેછે એવો છે એ પંથની આચાર્યા મિસિસ (Mary Eddy) મેરી એડી હાલ જીવતી છે અને હજારો નહીં પણ લાખો સ્રીપુરૂષ તેમના પંથમા છે આ વિચારથી મારી કેટલીક એનો જરા જુદા પડ્યા છે અને પોતાને (Free Christian Scientists) ફ્રી ક્રિશ્ચિયન સાયન્ટીસ્ટસ્ નામથી ઓળખાવેછે આમના મતસાથે એમા વિશેષતા એટલી છે કે, પરમાત્માના ધ્યાનથી રોગાદિ મટે અને જે જોઇએ તે મળે પણ જો "સદ્ગુણ હોય તો" આ ઉત્તમ લેહવાળી એક બાઈ મિસિસ એડીના ઉપર આજ પંદર વર્ષ થયા એટલો ભાવ રાખેછે કે તેને અસાધ્ય રોગ હતો તે મટી ગયો, એટલુંજ નહીં પણ તેમના આખા શરીરના પરમાણુ એવીજ રીતે બદલાઈ મિસિસ એડિની છબીનું રાતદિવસ ધ્યાન કરવાથી બદલાઇ ગયા કે લોકો તેને મિસિસ એડિ કહેછે કારણ કે તેના શરીરનો વર્ણ તેમના સદ્વર્તન સાથે તેના જેવોજ થઇ ગયો

મિસિસ મેરી એડિના લેખમાં પણ સદ્વર્તન છે પણ ખુબી રૂપ દેશ એટલો દેખ તો નથી કે જેટલો આ તેમના પંથના ફોટામા દેખાય છે આ બેન નિરંતર તેની છબી જોઇ તેણીના લખાણો વાચી નિરોગી થઇ ને તે ધ્યાનથી તેના શરીરનો ઘાટ ભાગે આકાર પણ એના જેવોજ થયો, તો પછી તિર્થંકરના ધ્યાન કરનારને, તેમના લેખો વાચનારને શા શા લાભ શક્ય નથી?

સૂર્ય દિવસનો પ્રકાશ કરેછે, પણ રાત્રિયે નહીં ચન્દ્ર એક પક્ષમા પ્રકાશ કરેછે, પણ બીજા પક્ષની રાત્રિમા નહીં, પરન્તુ આત્મા તો દિવસે વા રાત્રિયે, લોકમા અથવા અલોકમાં, સર્વ સ્થળે પ્રકાશિત રહી ત્રણે લોકના સર્વ ભાવોને યથાર્થ દેખાડી આપેછે

સસાર અવસ્થા એ રાત્રિરૂપ જણાય છે, તેમા અશુભ પ્રવર્તન એ અધારી રાત્રિ જેવુ લાગે છે, અને શુભ પ્રવર્તન એ અજવાળી રાત્રિ જેવુ લાગે છે સસારથી રહિતપણુ એટલે સાધુ, ઉપાધ્યાય, કે આચાર્યની અવસ્થા, એ દિવસના પ્રકાશ જેવી લાગે છે, પરન્તુ ધ્યાન અવસ્થાતો રાત્રિએ અને દિવસે કેવળ પ્રકાશમયજ એટલે ન આથમે એવા સૂર્યપ્રકાશ જેવી ભાસેછે અને તે અવસ્થા ધ્યાનદ્વારાએજ વસ્તુ સકળના સાક્ષાત્કારરૂપ અપરોક્ષ જ્ઞાનવાળી થાયછે

સાક્ષાત્કાર કે અપરોક્ષ જ્ઞાનનુ એક સ્વરૂપ આવુ હોયછે જેમ પૃથ્વીપર અજવાળુ કે દિવસ, અને અધારૂ કે રાત્રિ હોય છે, તેમ નહીં પણ સૂર્યમા અજવાળુ અને અધારૂ ઉભય નથી પણ એકાત પ્રકાશજ છે તેમ આત્મા જ્ઞાનમયજ દીસે છે, એ જાણુ ન જાણુ એમ નહીં, પણ એકાંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય આનદરૂપ સાદિ અનત, અગુરુલઘુ જે અનુભવાય તેજ આત્મ તત્વ, અને જ્ઞાનદર્શનાદિ એનાજ બીજા સ્વરૂપો જેમ એકજ માણસ બાપ, દીકરો આદિક હોય શકે? તેમ એકજ આત્મા જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય આનદ આદિ હોઈ શકે

પોતાના આત્માને પરમાત્માસાથે અભેદપણે કેમ ધ્યાયશે?

त्रिकालविषयं साक्षा-च्छक्तिव्यक्तिविवक्षया ।
सामान्येन नयेनैकं, परमात्मानमामनेत् ॥ २१ ॥

અર્થઃ—શક્તિ અને વ્યક્તિની વિવક્ષાથીજ માત્ર ભિન્ન જ્ઞાતા, પરન્તુ સામાન્ય દ્રવ્યાર્થિક નયના મતથી અભેદરૂપ એવા એક પરમાત્મા જે ત્રણેકાળે પોતાની સાથે એકજરૂપે છે તેને ધ્યાવવા

વિવેચનઃ—સસારી આત્મા અને મુક્ત આત્માએ બન્નેમા સમાન ગુણો છે એકના શક્તિરૂપ એટલે છન્ન (છૂપા) છે, અને બીજાના વ્યક્તિરૂપ એટલે પ્રગટ છે માટે સામાન્યનયની અપેક્ષાથી ત્રણે કાળે એકરૂપ રહેનાર આત્મા પરમાત્માની સત્તા એક હોવાથી આત્માને અભેદભાવે ધ્યાયી શકાય, અથવા અભેદભાવે ધ્યાવતા એટલે આત્મા, પરમાત્મા એમ વિવેચન ન કરતા સસાર અવસ્થામા શક્તિરૂપ પરમાત્મા, અને મુક્ત અવસ્થામા વ્યક્તિરૂપ પરમાત્મા, એમ એકજ પરમાત્મતત્વને ધ્યાવવુ પોતાને સસાર અવસ્થામા શક્તિરૂપે એટલે છન્નરીતે પરમાત્મા છે એમજ માનવુ

જીવ જે અશુભ ક્રિયા આદિ કરેછે, એટલે અસત્યાદિ દુર્ગુણ સેવેછે, કે આર્તાદિ દુર્ધ્યાન કરેછે તે, લોકો કહેછે કે, સહેલા છે પરન્તુ મારા માનવ બાધવો, અસત્ય સહેલુ નથી, દુર્ધ્યાન કરવુ સહેલુ નથી તે જુઓ આપને દેખાડુ!

સત્ય બોલવુ હોય તો તેને જેવુ સાભળ્યુ, જોયુ હોય તેવુજ કહે-

વામા કઈપણ ઉમેરવાની—ઓછુ કરવાની જરાપણ તસ્દી લેવી પડતી નથી પરન્તુ અસત્ય બોલતી વખતે એટલે હોય કઈ ને કહેવુ કઈ, માટે મનમા ગોઠવણ કરવાના શ્રમમા ઉતરવુ પડે અને તેનુ વચનનુ કુરૂપ અદર ઘણુ કે પછી બોલાય માટે લાલન તો એમ કહેછે કે સત્ય બોલવામાં કઈ શ્રમ નથી, કઈપણ સાચી ખોટી ગોઠવણ કરવી પડતી નથી મનને ભાજગડમા બિલકુલ ઉતરવુ પડતું નથી સત્ય બોલવુ એટલે જીવ જેવુ જાણેછે તેવુજ કહેવામા જીવને શ્રમ નથી, જેવુ તે જાણેછે, તેનુ સુદરરૂપ મનમા સરળતાથી વિચારી શકેછે અને વચનમા વદી શકે છે, માટે જો કે સત્ય, તેમજ શુભધ્યાન એજ સહેલી શ્રેણી જેવા છે અને અસત્ય વદવુ અને દુર્ધ્યાન કરવુ સેહેલુ નથી વિચારશો તો સત્યજ સારૂં, સેહેલુ અને શુભ ફળદાઈ લાગશે

વળી અસત્ય બોલવામા જીવને —જાણે પાછલે પગે દાદરપરથી ઉતરવુ હોય—કે ચાલવુ પડતુ હોય તેવુ લાગેછે કદાચ ટેવવથી સહેલુ લાગતું હશે, પરન્તુ વસ્તુત સહેલુ નથી કારણ કે જે દોરડાથી—અસત્ય બોલી નીચે અજાણતા પણ ઉતરી પડેછે, તે દોરડુ બોલ્યા પહેલા ખોટી ગોઠવણ કરવાની ટેવને લીધે ગુચવાએલું છે, તે ઠેકાણે પોતાના પગમા એ મનરૂપ ગુચવાએલું દોરડુ આવ્યાથી ઠેબા ખાયછે માટે આવા પુરૂષનુ મન અશાત હોયછે, પરન્તુ સત્ય બોલવામા એટલે જેવુ જાણ્યુ તેવુ બોલવામા વચનની શ્રેણી (Lift) પર ચડવામા મનરૂપી દોરડુ સીધુ, શાત છે અને ઉપર ચડવામા તેથી સુગમતા રહે છે માટે લાલન એમ કહેછે કે —આ મનુષ્યભવ અવસ્થત તે દેવતાને

દુર્લભ, દુર્લભ વળી તિર્યચને-પણ આપણને મળ્યો માટે સુલભ - અને તેમાં સદ્ગુણો પ્રમાણે વર્તન કરવાં એ વિમાનમાં ચડવા જેવું સુંદર, આલ્હાદક ને સરળ છે. અને દુર્ગુણ પ્રમાણે વર્તન કરવું એ અસ્વાભાવિક હોવાથી મહાકષ્ટ અને દુઃખકારક છે, અને ભાંગતા જતા દાદર કે રસ્તામાં ઠેબાતા, ઠેબાતા ઉતરવા જેવું છે

અલબત્ત વ્યવહારમાં ચડવું કઠિણ અને ઉતરવું સહેલું લાગતું હોય, કારણ કે ડુંગર ચડતાં હાંફ ચડે છે, અને ઉતરતાં એટલું થતું નથી, પરન્તુ પરમાર્થમાં તેમ નથી, તેમાં ચડવું સહેલું ને ઉતરવું કઠિણ છે, કારણ કે જેથી ચડાય છે તે શ્રેણી[1] (lift) વિમાનજેવી હોય છે, ને જેથી ઉતરાય છે તે ભાંગેલા દાદરનાં પગથીઆં[2] જેવી છે. સદ્ગુણમાં ચડવાને પગથીઆંવાળી સીડી હોય નહિ પણ સરળ શ્રેણી (*Lift*) હોય એમ અનુભવાય છે.

બાહુબલિની બાહુમાં જે બળ છે, **અભયકુમાર**ના મસ્તિકમાં જે બુદ્ધિ છે, **શ્રીમહાવીર**ના અંતઃકરણમાં જે દયા છે, અને હેમચંદ્રની કવિતામાં જે માધુર્ય છે, તેજ સામર્થ્ય તારામાં છે, તેઓમાં વ્યક્તિરૂપે અને તારામાં શક્તિરૂપે છે, માટે ધ્યાનની કળાથી તેને તું વ્યક્તિરૂપ કર. બીજા દાદરો તો પગથીએ પગથીએ તને ચડાવશે પણ શુભધ્યાન અને શુભપરિણામ તો ઉપશમક્ષપણક શ્રેણી જેવા (*Elevater*) છે.

ટિપ્પણ:—ધીરજ રાખી, શાંત રહી, હું કોણ? એવો પ્રશ્ન પોતાને કરવો. એટલે અંદર હું કોણ એવું બોલવાને પ્રેરતું કંઈ

---

[1] ચડતા પરિણામવાળી હોવાથી. [2] વ્રતાદિ લઈ પછી ભાંગતા હોયની તેવા.

જણાશે અને એ નરનારમા હુ બુદ્ધિ થઈ, એટલે આ દેહ ઇ દ્રિયો, એ હુંથી જુદા હાલતા ચાલતા હથિયારો જણાશે પછી એ પ્રેરણાથી શરીરયત્ર ચાલતુ દેખાય તે અનાદિકાળના કર્મનો ધૂમાડો, સ્ટીમ (steam) વરાળ છે અને જેમ વરાળને જોરે માચો ચાલે તેમ આ શરીરરૂપ સચો-ફેક્ટરી (factory) ચાલતી જણાશે પરન્તુ વરાળ હુ નથી પરન્તુ હું તો એ વરાળને તેમજ આ શરીર ફેક્ટરીના ચાલતા સચાને તેમજ આ પિસ્ટનરૂપ ફરતી ઇંદ્રિયોને દુરેથી જોનાર છુ એમ થયુ કે આ ફેક્ટરીમા ભૂલથી બધાઈ ગએલો જીવ કાઈ અજ્ઞાન છે, અ દર છે, શાન્ત છે એમ જણાશે અને દ્રશ્ય એવી વસ્તુસાથે એકમેક થએલો છે તેમાથી છૂટતા પોતાના ખરા સ્વરૂપની લક્ષણામાં ઝાંખી થશે

૯ કોણ' એવો પ્રશ્ન કરવો અને પછી જગ વિશેષ સ્થિર થઇ જોવુ કે માગમા રહી હું કોણ એવો પ્રશ્ન મોકલ્યો? પછી એ પણ પ્રશ્ન કોણે કર્યો? એની તપાસ કરવાને કોણ ઉદ્યમવત જણાય છે? આમ કરતા સહજભાવે જણાઇ આવે તેજ તું.

બહાર કરોડ ભવસુધી શોધો તોપણ કસ્તુરી મૃગની મા ફક તમને તે મળશેજ નહીં એવુ, અને અતરમા ક્ષણમાત્ર મળે એવુ આત્મતત્વ છે

વિશેષ—બહાર થતી 'શુભ' ક્રિયા ઉપર પણ હુ શુ કરુ છુ? એ કોણે ક્રિયા કરી? એવો પ્રશ્ન થતાજ કર્તા મળી આવે છે અને એ કર્તા કોણ? શુભકર્મ શુભકર્મ કોના આત્માના પરિણામ? આમપણ સક્રિય આત્મતત્વ માલમ પડશે પણ

તેમા શાથી ક્રિયા કરી ? જેથી કરી તે સાધન છું નથી એમ થતાજ
અનુભવ થશે માટે અંતર્ભાનથી ક્ષણમાંજ ગ્રહી શકાય
એવો આત્મા તે તુજ એમ આ શ્લોકમા વર્ણવ્યુ છે

હવે પરમાત્મરૂપ ધ્યેયનુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહે છે

साकार निर्गताकारं, निष्क्रियं परमाक्षरम् ।
निर्विकल्प च निःकंप, नित्यमानंदमंदिरम् ॥ २२ ॥
विश्वरूपमविज्ञात–स्वरूपं सर्वदोदितम् ।
कृतकृत्यं शिव शात, निष्कलं करणच्युतम् ॥ २३ ॥
निःशेषभवसंभूत–क्लेशद्रुमहुताशनम् ।
शुद्धमत्यतनिर्लेपं, ज्ञानराज्ये प्रतिष्ठितम् ॥ २४ ॥
विशुद्धादर्शसंक्रात–प्रतिबिंबसमप्रभम् ।
ज्योतिर्मयं महावीर्यं, परिपूर्णं पुरातनम् ॥ २५ ॥
विशुद्धाष्टगुणोपेतं, निर्द्वंद्वं निर्गतामयम् ।
अप्रमेयं परिच्छिन्न–विश्वतत्त्वव्यवस्थितम् ॥ २६ ॥
यदग्राह्य बहिर्भावै–र्ग्राह्य चातर्मुखैः क्षणात् ।
तत्स्वभावात्मकं साक्षात् स्वरूपं परमात्मनः ॥ २७ ॥

અર્થ.—આકારે સહિત આકારે રહિત અક્રિય પરમ અ
ક્ષરરૂપ નિર્વિકલ્પ નિષ્કંપ નિત્ય અને આનન્દના મંદિરરૂપ પર
માત્મા છે ॥ ૨૨ ॥

વિશ્વરૂપ છે મિથ્યાદષ્ટિથી જેનુ સ્વરૂપ જણાતુ નથી, સદા

કાળ ઉદયરૂપ છે, કૃતકૃત્ય છે (અર્થાત્ કંઈ કરવાનુ બાકી રહેલુ નથી) શિવ એટલે કલ્યાણરૂપ છે, શાંત એટલે ક્ષોભ રહિત છે, નિષ્કલ એટલે શરીરરહિત છે, ઇંદ્રિયોવિનાના છે ॥૨૩॥

સમસ્ત ભવોમા ઉપજેલા કલેશરૂપ વૃક્ષોને (બાળવામા) અગ્નિસમાન છે, કર્મમળથી રહિત હોવાથી શુદ્ધ છે, અત્યત નિર્લેપ છે, અને જ્ઞાનનુ ચક્રવર્તિ રાજ્ય જેનેવિષે સ્થાપિત છે ॥૨૪॥

નિર્મળ આરિસામા પ્રતિબિંબસમાન જેની પ્રભા છે, જ્યોતિર્મય (જ્ઞાનપ્રકાશરૂપ) છે, મહાશક્તિવાન છે, પરિપૂર્ણ છે અને પુરાતન પણ છે ॥ ૨૫ ॥

નિર્મળ આઠ ગુણોએ કરીને સહિત છે, નિર્દ્વંદ્વ એટલે રાગદ્વેષરહિત છે, રોગરહિત છે, અપ્રમેય એટલે જેનુ પ્રમાણ ન કાઢી શકાય, એવા અનુપમ છે, જૂદા જૂદા વિશ્વતત્વની વ્યવસ્થા જેણે જાણી છે ॥ ૨૬ ॥

બાહ્યભાવથી જે ગ્રહણ થઈ શકતા નથી જે અતર્ભાવથી ક્ષણમા ગ્રહી શકાય છે એવુ પરમાત્માનુ સાક્ષાત્ સ્વરૂપ સ્વભાવથીજ છે તેનુ ધ્યાન કરવુ કારણ કે એજ પરમધ્યેયરૂપ છે॥૨૭॥

વિવેચનઃ—આ પરમાત્માનુ ધ્યેય સ્વરૂપ કહ્યુ તેના પ્રત્યેક વિશેષણપર મનન કરી ધ્યાનમા પ્રવેશ કરવો કે જેથી, ધ્યાનમા એકાગ્રતા થઈ, અનુભવ સહજ થઈ શકે

આત્માને આટલા વિશેષણો શ્લોક ૨૩ થી તે ૨૭ સુધીમા આપ્યા છે, તે પ્રત્યેક વિશેષણપર અનુપ્રેક્ષણ કરી (મનન કરી) પોતામા લાગુ પાડવા ધ્યાન કરવુ અહીં સહજ તેમ કરી દેખાડવા લાક્ષન યત્ન કરે છે

साकार निर्गताकार, निष्क्रिय परमाक्षरम् ।
निर्विकल्पं च निःकंप, नित्यमानन्दमदिरम् ॥

साकार—આત્મા સાકારરૂપ છે કારણ કે જ્ઞાન સાકારોપયોગવત છે પદાર્થોના અશેષ (સમસ્ત) વિષયોને જાણે છે અને વિશેષો સાકાર છે માટે જ્ઞાન પણ સાકાર થાય છે અને જ્ઞાન છે એજ પોતે છે (કંઈ જ્ઞેય પોતે નથી)

निर्गताकार—એટલે આત્મા નિર્ગત આકાર એટલે નિરાકાર રૂપ છે કારણ કે સામાન્યોપયોગરૂપ છે વસ્તુમા રહેના સામાન્યના દ્રષ્ટા છે (આમ વિશેષ અને સામાન્ય ઉપયોગ ઉભય આત્મા છે એટલે જ્ઞાન દર્શનરૂપ છે[1])

निष्क्रिय—આત્મા નિષ્ક્રિય છે ત્યારે આ **લાલનનો** હાથ કલમ પકડીને નિષ્ક્રિય શબ્દની વ્યાખ્યા લખે છે તે છતાં નિ

---

૧ વીંટી સાકળી કંદોરો એ અલકારો તે **વિશેષ** અને તે બ ધામા વ્યાપ્ત એવુ સુવર્ણ તે **સામાન્ય** હેમચદ, તારાચદ દીપ ચદ લાલચદ એ **વિશેષ્ય** ને મનુષ્ય તે **સામાન્ય**

પરન્તુ હેમચદ એ સામાન્ય પણ હોઈ શકે ત્યારે વિશેષ - તમ નગરનો, ચાર વર્ષનો, વિઠ્ઠલજીનો પુત્ર એમ હોય છે

માટે આત્માને એક જાણનાર—દેખનાર એટલે વસ્તુના વિશેષ જાણનાર અને સામાન્ય રૂપે દેખનાર, જેમ આ દીવો ટેબલપર છે તે લાલનને સમગ્ર દેખી રહ્યો છે (દર્શન) તેમજ લાલનની અનેક ક્રિયા પણ જાણી રહ્યો છે (જ્ઞાન) આમ જે તત્ત્વ, મન્વાદિમા દેખે છે ને જાણે છે તે આત્મા પરન્તુ જે જણાય કે દેખાય છે તે, ને રક્ત છે તે તે નહીં

ક્રિય કેમ કહેવાય? માટે વાચક બાંધવો ચાલો, આત્મા નિષ્ક્રય છે તેની તપાસ કરિયે. કલમ હાથમાં છે. ને હાથ ચાલે છે, તેથી કલમ અક્ષરો લખે છે, હાથ શાથી ચાલે છે? મન મગજમાં રહી હાથની નસોને પ્રેરે છે. એ પ્રેરણાનું કારણ લાલનને માટે તથા બીજાને માટે (ઉપદેશ કરૂં) એવો રાગ છે, એટલે કર્મ છે. જેમ એક ફેક્ટરી એક એંજીનમાં રહેલી વરાળના બળે ચાલે, તેમાં કાંઈ ઇન્જિનેર કર્તા થઈ શકે નહીં–ઇન્જિનેર કર્તા કહેવાયજ નહીં, પરન્તુ વરાળ કહેવાય, પણ જેમ ઇન્જીનમાં વરાળ રાખવી એ ઇજિનેરના સ્વાધીનમાં છે. તેમ કર્મ છે એટલે વરાળ છે ત્યાંસુધી ઇજિનેર તેને કહેવો પડે છે. પરન્તુ વરાળ ન હોય એટલે કર્મજનિત વરાળ ન હોય તો ઇંજનેર નથી પણ તે નિષ્ક્રિય છે.

જેમ સૂર્યને દેખી (તેના સ્વાભાવિક પ્રકાશથી) કમળ ખીલે, તેમ આત્માને દેખી કર્મપ્રકૃતિઓ ઉછળે. પરન્તુ કર્મપ્રકૃતિ જો ખરી ગઈ તો પછી જેને લીધે શરીરાદિ ફેકટરી ચાલતી હતી તે ખપી જઈ આત્મા માત્ર નિજગુણમાં રમણ કરે. પરન્તુ પર એવા નિમિત્તનો ક્ષય થવાથી પરમાં તો અક્રિયજ રહે. કર્મ જડ છે; પરન્તુ એને જીવ સહાય આપવાનું છોડે તોજ તે ક્ષય થાય. નહીં તો તેના નિમિત્તે પોતે સક્રિય કહેવાય. જેથી આ ઇજિનેર મીલ ચલાવે છે; પરન્તુ ચાલે છે તો વરાળથી માટે આત્માએ તો અલગ રહી એવી શરીરાદિ ફેકટરી ન ચલાવતાં જ્ઞાનાદિરૂપે સિદ્ધ સ્થિતિમાં રહેવું જોઈએ. જેમ આ ટેબલપર દીવો છે તે કાંઈ લાલનના શરીરને કે હાથને કે કલમને કે કલમમાંથી નીકળતા

અક્ષરોને કઈ ચલાવતો નથી, પણ તેથી અક્રિય અવગ અનગ રહી જુએ છે, તેમ જીવ પણ તેમા ભળે નહિ તો સ્વરૂપે પોતાની સ્વાભાવિક અક્રિય અવસ્થામા આવી રહે

પરમાક્ષર—અક્ષરનો અર્થ નાશ ન થાય તેુ પરન્તુ અક્ષર અક્ષરમા પણ ભેદ છે, એક વર્ષ કે સો વર્ષ પૂર્વ પૂર્વ વર્ષના આયુષ્ય આગળ ક્ષર એટલે નાશવત લાગે કારણ કે પૂર્વની અ પેક્ષાએ વર્ષો સેકન્ડ જેવડા પણ નથી પરન્તુ એવા પૂર્વો પણ અક્ષર નથી, ક્ષર છે કારણ કે તે ખૂટી જાય છે પરન્તુ આ સઘળા કાળમા કાળદ્રવ્ય પોતે અક્ષર છે, તેમ ધર્માસ્તિકાય, આકાસ્તિ કાય પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યરૂપે અક્ષર છે, પરન્તુ તેમના પર્યાય થતા તેમની ક્ષરતા કહેવાય છે, તો જે દ્રવ્યરૂપે અક્ષર એવા જીવ પણ મનુષ્યાદિ પર્યાય પામી ક્ષરતા પામે છે પરન્તુ જ્યારે પરમાત્મ અવસ્થા કે, સિદ્ધ અવસ્થાને પામે છે તો પછી બીજાં દ્રવ્ય દ્રવ્ય રૂપે અક્ષર રહેવા છતા પર્યાયરૂપ હમેશ ક્ષર રહેવાના તેમ આ પરમાત્મદશા પામ્યા પછી, કોઈ કાળે પણ મનુષ્યાદિ પર્યાયરૂપ થઈ ક્ષરતા પામતો નથી માટે તે પરમાક્ષરરૂપ છે

પ્રકૃતિ પ્રલયકાળમા સર્વે પર્યાય છોડી એકરસરૂપ દ્રવ્યપણે હોય છે છતા એ શાતિ પછી તેમા રજ, તમ સત્ત્વાપત્તિથી પાછી પર્યાયરૂપે ક્ષયવતી થાય છે પરન્તુ આ ત્રિગુણાતીત આત્મા સિદ્ધ સ્થિતિ પામ્યા પછી કોઈ કાળે મનુષ્યાદિ પર્યાય પામી ક્ષર થતો નથી માટે તે પરમાક્ષર છે The-most unchangeable છે

નિર્વિકલ્પ-વિકલ્પ મનાદિના ધર્મ છે, એ વિકલ્પો રાગાદિથી ઉઠે માટે રાગાદિનો ધ્વસ થતા ચિત્તમા વિકલ્પો ઉઠતા હતા તે

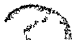
પણ વિનય પામેછે અને એના નિર્વિકલ્પ ચિત્તમાંજ આ લો કાલોક ભાસ્કરનો પૂર્ણોદય જણાઈ આવેછે

निकम्प —એટલે નહીં હાલવુ ચાલવુ હાલવા ચાલવાની ક્રિયા વગરનુ કારણ કે મોહિનીનો પૂર્ણ પૂર્ણ ઉચ્છેદ બારમા ગુણ સ્થાનકે થઈ ગયો છે એટલે મોહાદિના સેવકો જે સકામ ક્રિયા કરતા હતા તેનો પણ ઉચ્છેદ થવા લાગે છે એટલે પૂર્વ પ્રયો ગથી જેવી ક્રિયા થાય તેવી ક્રિયા અવ્યાપકપણે થવા લાગી અને તેને લીધેજ ' અખંડ આ સ્થિર જ્યોતિમા નથી થાતુ નવી જાતુ એમ આ અવસ્થામા અનુભવાય છે

नित्यम् —દેહાદિ હતા ત્યાસુધી સૂર્યની ગતિવડે પોતાના વર્ષ માપતો અને એ બિચારા સૂર્યોએ તેમના વર્ષોની ઘણા કાળસુધી નોકરી કરી તેમના મ્હોટા મ્હોટા પૂર્વના આયુષ્ય ગણ્યા પ રન્તુ વારવાર જતા આવતા પુદ્ગલ એ હું નહીં પરતુ તેમા રહેલો શાશ્વત જીવ તે જ હું એમ અનુભવ થયો કે દેહાદિ નિરસ પણે રહ્યાથી દેહાદિ ક્ષય પામી ચરમ શરીર પણ ક્ષય પામી સાદિઅનતપણે શાશ્વત રહેછે માટે नित्यम्

आनन्दमदिरम् —જેમ પૃથ્વીમા રાત અને દહાડો તેમ દેહ ભાવમા સુખ દુ ખ પરતુ જેમ સૂર્યમા રાતદહાડો નહીં પણ કે વળ પ્રકાશ તેમ આત્મભાનમાં સુખદુ ખ નહીં, પણ કેવળ અવ્યાબાધ (જે કોઈ દિવસ જવાનુ નથી) તેવુ સુખ માટે आनन्दमदिर

विश्वरूपमविज्ञात–स्वरूपं सर्वदोदितम् ।
कृतकृत्यं शिवं शान्तं निष्कलं करणच्युतं ॥

विश्वरूपम्—ज्ञान, लोकालोकमां प्रकाशी रह्युं छे, माटे विश्वरूप छे अने ज्ञान एज परमात्मतत्व छे

अविज्ञातस्वरूपम्—अज्ञानथी, बहिरात्मथी ए स्वरूप ज जणातुं नथी देखातुं नथी,-आस्वादातु नथी-अनुभवातु नथी-वेदातुं नथी ग्रहतातुं नथी- आलिंगातुं नथी तेमा कई आ कारण नथी के ज्ञानना प्रकाशमा कई न्यूनता छे एवो परिपूर्ण प्रकाशित छे, परतु तेना तेजमा मिथ्यात्वात्मा—बहिरात्मा—अज्ञानात्मा-विषयानंदी पुद्गलानंदी आत्मा घुवडनी पेठे अजाई जाय छे अने आतो सत्य छे के वस्तु वस्तुरूपे नहीं देखावामा बे कारणो होय छे एक तो प्रकाशमा न्यूनता अने बीजु प्रकाशनु अतिशयपणुं तेमा परमात्मप्रकाश, तो लोकालोक प्रकाश छे एम पूर्वना विश्वरूप विशेषणथी कह्युं अने ते सर्वदा उदय पामेलुंज छे ए उत्तर विशेषणथी कहेशे माटे प्रकाशनी न्यूनता नथी परंतु अधिकताथी अज्ञान बहिरात्मारूपी घुवड तेने देखी-जाणी-ग्रही-आस्वादि-अनुभवी शकतुं नथी एवु परमात्मतत्व छे

सर्वदोदितम्—सर्वदा उदय पामेलु परमात्मतत्व छे, अधारी रात्रिए जेम न देखाय तेम मिथ्यात्वथी न देखाय परतु अधारी तारवाळी राते जेम झाणुझाणु देखाय तेम मार्गानुसारीना गुणोमा प्रवेश करता प्राणीथी झाखु देखाय तथापि जेम मध्यान्हे वस्तुरूपे वस्तु देखाय तेम अतरात्मथी निश्चयसम्यक्त्ववाळा प्राणीथी देखाय जेम बहिरात्म घुवड परमात्मप्रकाशने देखतु नथी तेम अतरात्मरूपी चक्रवाक [पक्षी] पर

આત્મપ્રકાશને દેખતો-તેના ગુણગાન કરતો વિલસે છે, કારણકે એ અતરાત્મરૂપી ચક્રવાક પરમાત્મપ્રકાશથી અજાતું નથી પરંતુ તેમની સત્ય-ખરી-મજબૂત-આખ તેને સારી રીતે જોઈ શકે છે એવુ પરમાત્મતત્વ છે

વળી તારાનો પ્રકાશ અજવાળી રાતે અસ્તપ્રાય થાયછે, ચદ્રનો પ્રકાશ દિવસના અસ્તપ્રાય થાય છે, અને બિચારો સૂર્ય પણ રાતના અસ્ત થાય છે પરતુ આ પરમાત્મારૂપી સૂર્યનો સૂર્ય, અતરાત્મારૂપી ભૂમડળમા, ક્ષાયક સમ્યક્ત્વરૂપી જીવન્મુક્ત ક્ષેત્રમા કે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા એવો તો ઉદય પામે છે, કે ઉદય થયો ત્યાથી માડીને અનતકાળ સુધી હમેશા તેવોજ ઉદય પામેલોજ રહેછે માટેજ શાસ્ત્ર તેને સાદિઅનતભાગે ઉગતો એમ કહે છે અને જ્યારે આ સૂર્યનો સૂર્ય ઉદય પામ્યો કે તારાનાળી ગત્રિનો, ચદ્રવાળી રાત્રિનો અને રાતે અસ્ત પામતા મધ્યાન્હ સૂર્યનો પણ આ પ્રકાશના ઝળઝળાટમા અસ્ત હોય છે એવુ સર્વદા ઉદય પામેલું પરમાત્મતત્વ છે

કૃતકૃત્ય —કૃત્ય એટલે કરવા યોગ્ય અને કૃત એટલે કર્યુ કરવા યોગ્ય કે જે કાઈ કરવાનુ હતુ તે જેણે કર્યુ તે કૃતકૃત્ય કહેવાય જ્યારે આપણે કોઈ કાર્ય ફતેહમદ કરતુ હોય, ત્યારેજ આપણે તેમા પ્રવૃતિ કરિયે છીએ અને કેટલાક કાળે તેની સિદ્દિપણ થાયછે પરતુ સઘળા કાર્યોનો સઘળા સુખોનો સમાવેશ એક મોક્ષના અનત સુખમા-અનત આનદમા-થઈજાય છે એ મોક્ષપ્રાપ્તિરૂપ કાર્યનુ કાર્ય એટલે સિદ્દિપદ પ્રાપ્તિરૂપ કાર્યનુ કાર્ય જેણે

સાધ્યુ તેજ ખરેખરો કૃતકૃત્ય છે અને એ કૃતકૃત્ય તેજ પર માત્મત્વ છે

શિવ—પરમસુખરૂપ જેમા દુખનો અશ નથી. જેમ ભૂમિ પર રાતદિવસ હોય અધારૂ અજવાળુ હોય તેમ પરમાત્મસિ વાયની સર્વ અવસ્થામા સુખદુખ હોય પરતુ જેમ સૂર્યમા રાત્રિદિવસ નહીં અજવાળુ અધારૂ નહીં, પરતુ કેવળ પ્રકાશજ હોય તેમ પરમાત્મત્વમા કેવળ સુખજ અવ્યાબાધ સુખજ—અ નત આનદજ હોય માટે પરમાત્મતત્વ તેજ **શિવરૂપ** છે

શાન્ત—જયાસુધી પરમાત્મતત્વની ઝાખી પણ થઈ નથી ત્યાસુધી બાહ્યપ્રવૃત્તિ રહી અશાત અશાત અશાત જીવ રહેછે પરતુ જ્યારે ચોથા ગુણસ્થાનકે—સમ્યક્ત્વ ગુણસ્થાનકે—તેને ઝાખી થાયછે, એ ટલે એ **પરમશાન્તપદ**ને પામવા બાહ્યપ્રકૃતિ ઘટાડી એટલે દેશ વૃત્તિ થઈ અતર પ્રવૃત્તિ કરી કઈ શાન્તતા પ્રાપ્ત કરેછે પરતુ એ પરમ શાન્તતાના અભિલાષી દેશવૃત્તિ ધરી બાહ્યપ્રવૃત્તિની ઓછાશથી અત પ્રવૃત્તિ વિશેષ કરવા સર્વ બાહ્યપ્રવૃત્તિ દૂર કરી સપૂર્ણ અત પ્રવૃત્તિ કરે છે કે આ **પરમશાન્તપ**' પોતાને પ્રાપ્ત થાય છે જેવુ **શાન્તપદ** પરમાત્માનુ છે તેવુજ શાન્તપદ આ અતરાત્મામા અનુભવાય છે

૧ આ **શાન્તદશાની** લહેરી પણ જે ધ્યાનીના હૃદયમ ડળમા વાય છે તેમને પણ મોટા ચક્રવર્ત્તિના કરતા **વિશે**ષ સુખ અનુભવાય છે

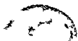
જ્યારે કોઈ અજાણી અને નવી ઉમદા ચીજ પોતાના દેશમા આવેછે ત્યારે તેનુ મૂલ્ય ઘણુજ થાય છે એવુ સભળાય છે કે,

કેટલાક વર્ષ ઉપર અમદાવાદમા પ્રથમજ કારેલાનુ શાક આવ્યુ અને એક શેર કારેલાના એક ગૃહસ્થે રૂ ૫૦૦ આપ્યા તેમ આ શાંતિની જરાસરખી ટહેકી પણ જેને આવી છે, તેને માલૂમ હોશે કે ચક્રવર્તિનુ રાજ્યપણ આ શાન્તિના જરાસરખા સુખની સાથે કઈ હિસાબમા નથી કારણ કે તે અપૂર્વ અને અનુપમ છે

निष्कल —**कल** એટલે શરીર, અને **नि** એટલે નહી, રહિત એ પરમાત્મતત્વ (કેવલી તિર્થંકર અવસ્થામા ભાવથી શરીરરહિત હોય છે, ને સિદ્ધ અવસ્થામા દ્રવ્યથી શરીરરહિત હોય છે) શરીરરહિત એવુ છે, કારણ કે શરીરરૂપ બંધીખાનાની દુખોની શાળા છે, એ શરીરસહિત ચક્રવર્ત્તિ રાજ્ય મળે કે ઇન્દ્રપણુ મળે તોપણ આધિ ઉપાધિ જાય નહીં પરતુ આ પદ ચક્રવર્તિ ઇન્દ્રાદિને વંદ્ય એવુ પણ તે અશરીરિ છે એટલે શરીરરૂપ કેદખાનામાથી મુક્ત છે મોહરાજરૂપી જેલરની આણમાથી સર્વથા મુક્ત થઈ, સ્વસત્તાક મુક્તિરાજ ful Liberated land મા બિરાજે છે, એવુ પરમાત્મતત્વ છે

करणच्युत —ઇન્દ્રિયો રહિત છે, એટલે કે ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી પણ રહિત છે જેમ લીંટ, વિષ્ટાપર બેસનારી માખી દુખને સુખ માને, તેમ ઇન્દ્રિયોના વિષ્ટારૂપ વિષયોમા જે જીવ સુખ માનતો હતો તે વિષયોને ઇન્દ્રિયોએ ત્યાગ કર્યા

ઇન્દ્રિયો જ્યાસુધી છે, અને તેથી જ્યાસુધી વિષયો સેવાય છે, તે વિષયો સેવતા નથી, પરતુ વિષ (ઝેર) સેવાય છે અને એ

ઝેર ખાવાથી આપણે આત્મઘાત કરી વારંવાર જન્મમરણ પ્રાપ્ત કરિયે છિયે.

વળી ઇદ્રિયોરૂપી જાળિયાં, શરીરરૂપ કેદખાનાની ભીંતોમાં છે, ત્યાંસુધી કેદખાનાની બહાર શું છે તેની એમને કાંઈ ખરી ખબર પણ પડતી નથી. પરન્તુ કષાયાદિ દુષ્ટ ચાલને મૂકી દેવાથી એટલે કંઇક (અનંતાનુબંધીની) મસ્તી ઓછી થવાથી દેશવૃત્તિની બેડી સહિતપણ એ કેદખાનામાંથી છૂટી–જરા બહાર આવી જગત્‌ને, (વસ્તુતત્વને) જૂએછે ત્યારે તેમને એટલુંબધું દેખાય છે કે કંઈ મણાજ નહીં. પરંતુ સર્વ વ્રતી થતાં બેડી તદ્દન કપાઈ જાય છે. ત્યારે તો તેમને શું દેખાઈ રહે છે તે વચનના કળશોમાં સમાતું નથી અને હજી પણ એ સર્વવ્રતી થવાથી છૂટો પણ નજરકેદ જેવો છે. માટે સાતમા ગુણસ્થાનકપર પહોંચ્યો કે તેમને હમેશને માટે મુક્તતા મળી. અગીઆરમા ગુણસ્થાનકથી કદાચ ભૂલે તોપણ પાછો પૂર્વની આવડતથી બહાર નીકળી આવે: માટે ઇંદ્રિયોરૂપી જાળિયાંરૂપી શરીર કેદખાનામાંથી નીકળતાં તેઓ પણ નીકળીજ જાય છે.

નિગોદરૂપી કારાગ્રહમાં આ જાળિયાંપણ નહોતાં. વ્યવહાર રાશિમાં આવતાં એકેંદ્રિમાં એક, બે ઇંદ્રિયમાં બે, તેંદ્રિયોમાં ત્રણ, ચારેંદ્રિયમાં ચાર ને પંચેંદ્રિયમાં પાંચ, એ કેદખાનાનાં જાળિયાં થયાં. માટે ઇંદ્રિયો રહિતજ અર્થાત્ જાળિયાંરૂપ ઇંદ્રિયોમાંથી જોવાનું મૂકી દઈ જે ક્ષાયક સમ્યક્ત્વરૂપ મેદાનમાંથી જોવાનું જુએ છે, તે પરમાત્મતત્વ છે.

અહીં એક ઇંદ્રિયગોચર ઉદાહરણ લઈ સિદ્ધ કરિયે કે ઇંદ્રિય જતા પણ ખરૂ સુખ આત્મા કેમ ભોગવે?

એક સાકર નો ગાગડો લો જીભરૂપ રસેંદ્રિયના બાળિયામા જેતા–આસ્વાદતા સાકર મીઠી લાગેછે સાકર એ વિષય અને જીભ એ આ ઉદાહરણમા ઇંદ્રિય છે પરન્તુ જરા વિચાર કરો કે મીઠુ કોણ છે? સાકર કે પોતે? એ મીઠાશની પ્રવૃત્તિ કોનામા થાય છે? સાકરમા કે પોતાનામા? કા તાવ આવતો હોય ત્યારે સાકર મીઠી નથી લાગતી? આ છેલા દાખલાપરથી, તેમજ મીઠાશ પ્રવૃત્તિ કયાથી છે તેનો ખ્યાલ કરવાથી માલૂમ પડશે કે મીઠાશતો આપણામા છે માત્ર સાકરનામના પદાર્થ મારફતે તે આપણી મીઠાશ ઇંદ્રિયોના પ્યાલામા પ્રદર્શિત કરિયે છીએ પરતુ પોતાનામાજ રહેલી મીઠાશ, પરિપૂર્ણ મીઠાશ (અનત આનદ, જ્ઞાનરૂપ પુરી અને દર્શનરૂપ દૂધપાકનું જે સુખ) પોતાનામા ન હોય ત્યારે એવી પ્યાલા કે સાકરરૂપ ચમચાની શી જરૂર છે? મધુબિંદુની માફક ટપક ટપક કરતુ એક એક બિંદુ પણ મોક્ષપદના પૂર્ણ મધપૂડા જેવુ નથી માટે દેહભાવરૂપી કે દખાનામાથી નીકળે તો સાઠસિત્તેર વર્ષ જેવડી ડાળિયોના આયુષ્ય જઈ સાદિરૂપ અનત અનત વૃક્ષના આયુષ્ય મળશે મોતરૂપ હાથી તેમને સિંહના સાવક (બચ્ચા)–**શ્રીવીર** પ્રભુરૂપ કેશરીસિંહ બચ્ચાને જોઇ ભાગી જશે કે મોતરૂપ હાથી મરી જશે અર્થાત્ અમર વૃક્ષપણુ મળશે સસાર કૂપમાથી નીકળી મોક્ષમેદાનમા અવાશે માટે ઇંદ્રિયોથી સુખ છે એમ નહીં પરતુ સુખતો પોતાનામાજ છે એમ સમજી પરપદાર્થમા સુખની લા

લસા છોડી આત્મવસ્તુના સુખને આસ્વાદે છે ને ઇંદ્રિયોની અપેક્ષા રાખતા નથી એવુ પરમ આત્મતત્વ છે

निःशेषभवसंभूत–क्लेशद्रुमहुताशनम् ।
शुद्धमत्यंतनिर्लेपं, ज्ञानराज्ये प्रतिष्ठितं ॥

नि शेषभवसभूतक्लेशद्रुमहुताशनम्—અનેક જન્મોજન્મ રૂપી ભવોમા ઉત્પન્ન થએલા કર્મવાસનાના વૃક્ષોને એકદમ ભસ્મિભૂત કરનાર અગ્નિ જેવુ પરમાત્મતત્વ છે

કલેશો એ દુખનુ નામ છે, શ્રીમદ્ હરિભદ્ર જેમને માર્ગાનુ સારી ગણતા સભળાય છે, એવા "યોગસૂત્ર"ના કર્તા પતંજલિ પણ પાચ જાતના ક્લેશો, આ પ્રમાણે કહેછે अविद्यास्मिता-रागद्वेषाभिनिवेशा पच क्लेशा અર્થાત અવિદ્યા,[1] અસ્મિતા,[2] રાગ, દ્વેષ, ને અભિનિવેશ[3] પરતુ આગળ જતા જેમ પતંજલિ મુનિ પુરુષ (પરમાત્મા) ની વ્યાખ્યા આવી આપેછે કે ... पुरुषविशेष ईश्वर ક્લેશ,
અને આશય ... અસ્પૃષ્ટ એવો પુરૂષ તે પરમાત્મા
... યોગાધિરા ... મહારાજ પણ કહેછે
... વૃક્ષોને બા ... ર અગ્નિ જેવુ પરમા

દ્રવ્ય કર્મ, અને ... ાથી પરમ વિશુદ્ધિ
પ્ર.તિ અને જેનુ

પામેલુ પરમાત્મત્વ તત્વ છે[1] The supremely pure[2]

अत्यतनिर्लेप—સપૂર્ણ નિનપ કર્મ મનના સ્પર્શરહિત, કમળના પત્રને જેમ જળ સ્પર્શ કરે નહીં તેમ તિર્થંકરાદિ અ વસ્થામા સસાર જળમા દેખાતા છતા કેવળ અસ્પર્શવાળુ અને સિદ્ધ અવસ્થામા એ જળરહિત હોવાથી સમગ્ર નિર્નેપ એવુ પરમાત્મતત્વ છે

ज्ञानराज्ये प्रतिष्ठितम्—એ પરમાત્મતત્વજ્ઞાનરૂપી રા જ્યાસનપર બિરાજેલુ છે

રાજા જ્યાસુધી અજ્ઞ હોય ત્યાસુધીજ એમ કહેવામા આવ્યુ હશે કે 'જગત્ જીવ હૈ કર્માધિના" પરતુ રાજા (જીવ) જ્યારે પ્રજ્ઞ હોય, ત્યારે તે કર્મ આધીન કેમ કહેવાય? પ્રજાને આધીન રાજા કેમ હોય? પ્રધાનને વશ રાજા કેવી રીતે હોય? પરન્તુ અજ્ઞાન જીવની અપેક્ષાએ એ વચનો હશે, જ્યારે જ્ઞાન થયુ એટલે નિશ્ચય સમકિત આવ્યુ અને દેશવિરતિપણાની કે સર્વવિરતિપણુની સ્થિતિમા રહેવાયુ ત્યારે આ જાગતો જીવરૂપી રાજા કર્મને આધીન કેમ હોય? જ્યારે જ્ઞાન થયુ એટલે જીવે પોતાનુ યુવરાજ પદ ઓળખ્યુ ત્યારે "જગત્ કર્મ હૈ જીવાધી ના' એમ કેમ નહીં થાય? અને પૂર્ણ જ્ઞાન એમ કરતા થયુ ત્યારે કર્મનુ સૈન્ય કેમ ટકી શકશે? જ્ઞાનના રાજ્યથી એટલે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વથી તે છેક તેરમા ગુણઠાણાસુધી જીવને આ ધીન કર્મ હોવા ઘટે અને તેરમે ગુણસ્થાનને અને અઘાતી ક

---

[1] शुद्ध—द्रव्याभावकर्म्मणाममावात् परमशुद्धिसमन्वित [2] મણિ લાલ નભુભાઈ-સમાધિ શતકના ભાષાન્તરમા

ર્મનો ક્ષય થયા પછી કર્મતો નષ્ટજ થાય. એમ છતાં કેવળ જ્ઞાનનુંજ સર્વત્ર રાજ્ય જામી કર્મનો સંપૂર્ણ નાશ થઈ, જે પદ પમાય છે, તેજ પરમાત્મતત્વ છે. સૂર્ય જેમ આકાશમાં રહ્યાં છતાં જાણે જગત્ ઉપર રાજ્ય કરતો હોય, તેમ પોતાનાં પ્રકાશવડે તે તત્વ વિરાજી રહેછે. તેમ સિદ્ધી ક્ષેત્રમાં રહેલા એવા જીવો લોકાલોકના સર્વ પદાર્થોને પ્રકાશ કરી, વિરાજતા હોય એમ જણાય છે, આનું જ્ઞાનરૂપી રાજ્ય છે, તેજ પરમાત્મતત્વ છે.

विशुद्धादर्शसंक्रांत–प्रतिबिंबसमप्रभम् ।
ज्योतिर्मयं महावीर्यं परिपूर्णं पुरातनम् ॥

"विशुद्धादर्शसंक्रांतप्रतिबिंबसमप्रभम्"—નિર્મળ અરિસામાં જેવું પ્રતિબિંબ પડે છે, તેવી કાંતિવાળું પરમાત્મપદ છે. જેમ નિર્મળ અરિસો કોઇ પણ પદાર્થનું પ્રતિબિંબ છૂપાવતો નથી; પરંતુ સર્વે પદાર્થનું પ્રતિબિંબ પોતામાંહિ છે, તેમ નિર્મળ એવું પરમાત્મપદ જગત્ના સર્વભાવોના દ્રવ્યગુણ પર્યાયોને પોતામાં બિંબિત દેખાડે છે.

સૂર્યનું બિંબ જેમ રસ્તામાં પડે છે, અને રસ્તા ઉપર પડેલા પ્રકાશનું પ્રતિબિંબ ઘરમાં આવે છે તેમ નહીં; પરંતુ જેમાં સૂર્યનું અને સર્વે પદાર્થોના ભાવોનું બિંબ પડેછે એવી પ્રભાવાળું પરમાત્મપદ છે. સૂર્યોદય થતાં જેમ જગત્ના ખુલ્લા પદાર્થો છૂપા રહી શકતા નથી, તેમ ક્ષાયકસમ્યકત્વરૂપ ભૂમિમાં પરમાત્મતત્વનો ઉદય થતાં કોઇ પણ પદાર્થ છૂપા (છદ્મ) રહેતા નથી. "ज्योतिर्मयं महावीर्यं परिपूर्णं पुरातनम्" ज्योतिर्मयं–પર-

માત્મતત્વ જ્યોતિરૂપ છે, એટલે જ્યોતિ એજ પરમાત્મા ચદ્ર સૂર્યાદિની જ્યોતિ જેમ ઉદય અસ્ત થાય છે, તેમ નહીં પણ સર્વદા, સર્વકાળે સર્વસ્થાને ઉદય અવસ્થામાજ સ્થિરપણે એક સરખી રહેતી જ્યોતિ તેજ પરમાત્મતત્વ છે લાલન કહેછે કે –

"અખડ આ સ્થિર જ્યોતિમા નથી થાતું નથી જાતું"

અર્થાત્ એ જ્યોતિની વધઘટ થતી નથી, અખડ એકજરૂપે રહેછે

महावीर्यम्—આત્મતત્વ અનતવીર્યરૂપ છે, કોઈ એક ભા જન છે અને તેમા અનતવીર્ય ભર્યુ છે એમ નહીં પરન્તુ અન તવીર્ય તેજ પરમાત્માતત્વ છે એ વીર્યની સ્ફુરણા આપણા અને જગત્માનના પિતૃરત્ન **શ્રીમહાવીર**ના જન્મતીજ વખતે બહાર પણ પ્રગટ થતુ આપણે જોયુ છે કે જેમના અગુઠાના દબાણથી મેરૂપણ કપ્યો હતો.

परिपूर्णम्—આત્મતત્વ પરિપૂર્ણ અવસ્થામા હોય ત્યારે પર માત્મતત્વ છે, આત્મા એ અવસ્થામા વધતો ઘટતો નથી.[1]

पुरातनम्—આત્મતત્વની જેમ આદિ નથી, તેમ અતપણ નથી, કાળદ્રવ્ય થકી પણ પૂર્વે હોવાથી પુરાતન છે કાળ, પુદ્ગ લ, ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એ પુરાતન પરમાત્મતત્ત્વોમા બાળકોની માફક ઝુલતા હોય, એવા અનુભવાય છે

विशुद्धाष्टगुणोपेतं, निर्द्वद्व निर्गतामयम् ।
अप्रमेयं परिच्छिन्नं, विश्वतत्त्वव्यवस्थितम् ॥

૧ જુઓ લાલનના શુદ્ધોપયોગ અથવા સહજ સમાધિ મિસિસ નવરા પેદ્રીના ઉદાહરણમા

विशुद्धाष्टगुणोपेतम् —નિર્મળ એવા આઠ ગુણે કરીને સહિત એવુ સિદ્ધ એવુ પરમાત્મપદ છે

કોઈ અચિંત્ય વસ્તુ છે, જે વસ્તુ શબ્દગોચર કે મનોગોચર થતી નથી, પરંતુ ધ્યાનીના નિર્મળતર અંત કરણમા અનુભવાય છે, તેજ વસ્તુ | એક સ્વરૂપ પરિપૂર્ણ જ્ઞાન છે, બીજુ સ્વરૂપ પણ પૂર્ણપણે દર્શન છે, ત્રીજુ ચારિત્ર છે, ચોથુ વીર્ય છે, પ ચમુ આનંદ છે, છઠ્ઠુ અમરત્વ છે, સાતમુ અરૂપતા છે અને આઠમુ અગુરૂ-લઘુતા છે[1]

निर्द्वंद्व —પરમાત્મતત્વ એવુ છે કે, જેમા રાગદ્વેષનો દ્વંદ્વ નથી

જ્યારે લાલન એમ કહે કે આ સુવર્ણની વીંટી સારી છે, ત્યારે તેને સુવર્ણની વીંટીપર રાગ છે, અને કથિરની વીંટીઉપર અરૂચિ હોવાથી દ્વેષ છે, આમ પરવસ્તુમાં જે રાગદ્વેષ છે, તે પરમાત્મતત્વમાં નથી કારણ કે પરમાત્મતત્વ પોતાની સુંદરતા પોતાનામાં જુએ છે, પણ કસ્તુરી મૃગની પેઠે સુવાસ શોધવાને બહાર ભટકતું નથી

निर्गतामयम्—પરમાત્મતત્વ એવુ છે કે જેમાથી સર્વ રોગ ક્ષય પામ્યા છે

રોગ એ અશુભ કર્મનો પરિપાક-ફળ-છે પરતુ આ તત્વમાં કર્મનોજ સપૂર્ણ ક્ષય છે તો રોગ તો ક્યાથી હોય?

---

[1] પુદ્ગલમાં વીંટીની અપેક્ષાએ કડું ભારે, અને કડાની અપેક્ષાએ વીંટી હલકી, એમ ગુરૂ લઘુ થઈ શકે પરન્તુ આત્મતત્વ કોઈની સાથે સરખાવાઈ શકાતું નથી કે તેના સુવર્ણની માફક ખંડ થઇ શકતા નથી, કારણ કે તે અનુપમેય છે, તેથી તે અગુરૂ લઘુકપણુ છે

अप्रमेयम्—પરમાત્મતત્વ માપી શકાય તેવુ નથી, એટલે તે અપ્રમેય છે

જુઓ આપણે એક દશ માઈલના પર્વતપર ચડિયે તો એ પર્વત આપણા પગરૂપી ટેપ લાઈનથી મપાયો પરતુ આપણા પગમા ગુપ્ત રીતે રહેલી લબાઈની શક્તિ માપી શકાય નહીં તેમજ મનુષ્યની સર્વ ઇદ્રિયોમા દેખાઈ આવતુ સામર્થ્ય જ્યારે માપી શકાતુ નથી ત્યારે પરમાત્મતત્વ જે જગતના સર્વ દ્રવ્યોને સર્વ રીતે જાણી રહ્યુ છે, એટલે માપી રહ્યુ છે, તે પોતે તો કેમ માપી શકાય? માટે તે અપ્રમેય છે આકાશદ્રવ્યમા અતર્ગત ધર્મ અધર્મ, પુદ્ગલ અને કાળ એ આવી જાયછે, પરતુ લોકાલોકપ્રકાશક એવા પરમાત્મતત્વમા આકાશ પણ પ્રતિબિંબિત હોવાથી માપી શકાય છે પરતુ પરમાત્મતત્વ માપવાને બીજો કોઈ ગજ, ત્રાકળ કે તોલો કાંઈ નથી

" परिच्छिन्नविश्वतत्वव्यवस्थितम् "

ષડ્દ્રવ્ય નવ તત્વરૂપી વિશ્વના તત્વોની વ્યવસ્થા જેણે જાણી છે એવુ પરમાત્મતત્વ છે

પરમાત્મતત્વરૂપી જ્યોતિ બીજા સર્વ તત્વોને ભેદી જાયછે કારણ કે પોતે અભેદ્ય છે કારણ કે તેને

अणोरणीयान् महतो महीयान् ॥ એમ ઉપનિષદ ઓળખાવે છે તેમજ આ ગ્રથના કર્તા યોગવીર શ્રી શુભચંદ્ર પણ કહેછે કે—

અર્થાત્ સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ એ તત્વ છે, પણ એ આત્મતત્વથી

બીજું કોઈ સૂક્ષ્મ નથી, માટેજ તે વિશ્વનાં સર્વ તત્વોને પરિચ્છેદે છે. પરંતુ પોતે સૂક્ષ્મ તમ હોવાથી અવિચ્છિન્ન છે.

यदग्राह्यं वहिर्भावे ग्राह्यं चांतर्मुखैः क्षणात् ।
तत्स्वभावात्मकं साक्षात् स्वरूपं परमात्मनः ॥

બાહ્યદૃષ્ટિથી કે વિષયવાસનાથી કે પુદ્‌ગલભાવથી એ પરમાત્મતત્વ કરોડો પૂર્વ જતાં પણ ગ્રહાતું નથી–સમજાતું નથી.–પકડાતું નથી પરંતુ અંતર્ભાવથી એટલે હું કોણ છું. એનો વિચાર કરતાં સ્વાભાવિક રીતે એક ક્ષણમાંજ એ પરમાત્મતત્વનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

અત્યારસુધી એ પરમાત્મતત્વ ન જણાયું હોય તો આપણે સમજવું કે ભવોભવમાં તેમજ આ ભવમાં પણ કોઈ એક ક્ષણવાર સુધી પણ અંતર્દૃષ્ટિ એટલે "હું કોણ" તપાસ્યું નથી, અને તેથીજ પરમાત્મતત્વ જે નિકટમાં નિકટ તેપણ જણાયું નથી. માટે કસ્તુરી મૃગની પેઠે કસ્તુરીરૂપ પરમાત્મતત્વ બહાર નહીં ઢુંઢતાં અંતરમાંજ શોધવું, કે આ ભવમાંજ અનુભવ કે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય. કે જે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વમાં અથવા અંતરાત્મમાં પરમાત્મતત્વનો સાક્ષાત્ અનુભવ થાય.

સિદ્ધાત્મારૂપ ધ્યેયનું લક્ષણ કહે છે.

अणोरपि च यः सूक्ष्मो, महानाकाशतोऽपि च ।
जगद्वंद्यः स सिद्धात्मा, निष्पन्नोऽत्यंतनिर्वृत्तः ॥२८॥

અર્થ:—જે અણુથી પણ સૂક્ષ્મ છે, અને જે આકાશ કરતાં [illegible]ો છે. તે સિદ્ધાત્મા જગદ્વંદ્ય નિષ્પન્ન અત્યંત સુખમય છે.

વિવેચન—છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્‌માં આત્માનુ સ્વરૂપ કહેતા ક-હેછે કે જે, "अणोरणीयान् महतो महीयान्" અણુથી પણુ સૂક્ષ્મ અને મહત્ (પ્રકૃતિ)થી પણુ મોગે છે ખરૂં જોતા સિદ્ધાત્મા નાનો મોટો નથી પરન્તુ વસ્તુત આપણે બધા સિદ્ધાત્મા સરખા છીએ તે છતા અહિભાવને લીધે નાના મોટા લાગિયે છિયે વાસ્તવિકરીતે તો આત્માથી કોઇ સૂક્ષ્મ નથી, કારણુ કે તે સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ જીવમા પણુ જીવ છે અને મોટામા મોટા મહાસાગરમા પણુ છે અર્થાત્ એનાથી કોઇ મોટું નથી. પરમાણુની વ્યાખ્યા કરનાર પરમાણુથી સૂક્ષ્મ, આકાશને જાણનાર આકાશથી મોટો કહેવાય છે

આત્મા—જેમ સ્વર અનતવાર લખાયા છતા પોતાનુ નિજ સ્વરૂપ ફેરવતા નથી, અને તેનો ઉચ્ચાર લખાયોજ જાય છે જેમ કે ઈઈઈઈઈઈઈઈ હમેશા ઈ રૂપેજ રહે છે, પરન્તુ કી લખાવતા લખાવાતો નથી, અને કીમાથી ઈ નીકળે છે તેમ સ્વરની પેઠે આત્મા શાશ્વત છે, અને શરીર ક ખ ગ જેવુ છે જે માત્ર સ્વરની એટલે શાશ્વત આત્માની મદદથીજ જીવતું કહેવાય છે

સ્થાવરજીવ ત્રસજીવ, એમાં સ્થાવર ત્રસરૂપ પુદ્ગલો ખપે, પરન્તુ જીવતો શાશ્વત છે, તે માટે તેનો સાક્ષાત્કાર એટલે અનુભવ કરવો કે, સર્વ ભય જઈ નિર્ભયસ્વરૂપ પોતાનું જણાઇ રહે

મોત મરી જાય, (સાદિ અનત થઈ રહે) અને ભય ભાગી જાય, વળી સિદ્ધાત્મતત્વ એજ પોતાનું લોકાલોક પ્રકાશ સ્વરૂપ છે, અને અનત આનન્દમય પણુ એજ અવસ્થા છે

જગદ્મા વધ મનુષ્યોને રાજા ગજાને ચક્રવર્તી, ચક્રવર્તીને ઇન્દ્ર, ઇન્દ્રદેવને પણ તિર્થંકર, અને તિર્થંકરને પણ સિદ્ધદેવવધ, માટે જગદ્વધ તો તેજ ખરા

સૂર્ય નામના જ્યોતિર્દેવ જગત્‌ને પ્રકાશ આપેછે, માટે તેને કેટલાક આપણા માનવબાંધવો વધ ગણે છે, પરન્તુ એ સૂર્યને પણ તુ કોણ છે એવુ સ્વરૂપ દેખાડનાર શુદ્ધચૈતન્ય, આત્મા સિદ્ધસ્વરૂપ છે

એ સિદ્ધાત્મારૂપ ધ્યેયના ધ્યાનથી શું થાય છે?

अस्याणुध्यानमात्रेण, शीर्यंते जन्मजा रजः ।

नान्यथा जन्मिनां सोयं, जगतां मञ्जुरच्युतः ॥२९॥

અર્થ:—જેના ધ્યાનમાત્રથી સસારમા ઉત્પન્ન થના જન્મ જરા મરણાદિ રોગો જતા રહે છે, અન્યથા મનુષ્યના એવા રોગ જતા નથી, માટે જેના ધ્યાનથી, તે રોગ સમૂળગા જાય છે, તે જગત્‌ના અવિનાશી પ્રભુ સિદ્ધાત્મા છે

વિવેચન'—જે અશુભધ્યાન છોડીને શુભધ્યાન આરમ્ભે છે, તેના રોગો અનુક્રમે જતા રહે છે, તેમ શુદ્ધચૈતન્યના ધ્યાનથી તો જન્મ જરા મરણાદિ સર્વ રોગો જતા રહે છે

અર્થસહિત ૐકારનો પાચ પ્રકારે જાપ કરવાથી પણ સર્વ રોગો જતા રહે છે એ જાપના પાચ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે (૧) વાચિક એટલે બીજા સાંભળે તેમ અર્થ ચિંતનપૂર્વક જાપ (૨) ઉપાંશુ'—એટલે પોતેજ શ્રવણ કરી શકે, એવો અર્થચિંતનપૂર્વક જાપ. (૩) માનસ એટલે (અતર મુખમા) જલ્પ અર્થચિંતન પૂર્વક કરવો (૪) ધ્યાનજ એટલે પોતાની મેળેજ અદર જાપ

થયા કરતો હોય તે દ્રષ્ટારૂપે જોવો (૫) અભેદ્ભાવ તે ૐકાર રૂપજ હું છુ સોહરૂપ

યોગશાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે, ૐકારના અર્થસહિત જાપથી સકળ અતરાયનો અભાવ, અને આત્મદર્શનની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ततः प्रत्येकचेतनाधिगमोऽप्यन्तरायाभावश्च ॥ અને તે અતરાય આ પ્રમાણે ગણાવે છે "व्याधिस्त्यानसंशयप्रमादालस्याविरतिभ्रान्तिदर्शनालब्धभूमिकत्वानवस्थानानि चित्तविक्षेपास्तेऽन्तरायाः" વ્યાધિ, સ્ત્યાન, (ધ્યાનમા અપ્રવૃત્તિ) સશય, પ્રમાદ, આલસ્ય, અવિરતિ, ભ્રાતિદર્શન, અલબ્ધ ભૂમિકત્વ, અનવસ્થા વગેરે જે ચિત્તને વિક્ષેપ કરવાના કારણો છે, તે અતરાયો છે તે બધા ૐકારના ધ્યાનથી દૂર થાય છે

ૐકાર પરવસ્તુના સમ્બન્ધે ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને લય જ ણાવશે,-ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ જણાવશે "ઉલટ, પલટ, ધ્રુવ સત્તા રાખે" એમ જણાશે

ૐકાર આત્મતત્વ સબધે પંચ પરમેષ્ઠિરૂપ પોતાના આત્માને દાખવશે, એટલે કે પોતાનુંજ સાધુ, ઉપાધ્યાય, આચાર્ય, સિદ્ધ અને અરિહંત સ્વરૂપ અનુક્રમે દેખાડશે

ૐ अ+अ+आ+उ+म् એટલે [1]अ કહેતા અરિહંતરૂપ આત્મા, [2]अ કહેતા અશરીરિ-સિદ્ધરૂપ આત્મા, [3]आ કહેતા આચાર્ય રૂપ આત્મા, उ કહેતાં ઉપાધ્યાયરૂપ આત્મા અને म् કહેતા મુનિરૂપ આત્મા, એમ ધ્યાન કરતા જવુ

અભ્યાસીએ મુનિરૂપ પોતાના આત્માને પ્રથમ, પછી ઉપાધ્યાયરૂપે, પછી આચાર્યરૂપે, પછી અરિહતરૂપે, અને છેવટે સિ-

દરૂપે ધ્યાવવો. એ કંઇક ધ્યાનાભિલાષીઓને ઉત્સાહક થશે.

રોગાદિ યમ નિયમ, આસન જપ થતાંજ નિવૃત્ત થાય છે. आसनजयात् द्वंद्वाभिघातः યમ નિયમપૂર્વક આસનના જપથી દ્વંદ્વનો (ટાઢ તડકા વગેરેનો) અભિઘાત થાય છે.

વળી સિદ્ધભગવાનના ધ્યાનથી થતી નિર્જરાને લીધે, અશુભ કર્મોનાં પુદ્ગલોની નિર્જરા થાય છે, એટલે રોગનાં કારણરૂપ અશુભ કર્મો ગયાં તો તે કર્મનું કાર્ય રોગ તે કેમ થવા સંભવે?

સિદ્ધાત્માના ધ્યાનથી જીવ ગુણસ્થાનક યા ગુણશ્રેણિપર ચડે છે, અને જેમ જેમ ઉપર ગયો, તેમ તેમ કર્મરૂપી ભાર ઓછો થઈ, આત્મા નિર્લેપ થતો જાય છે.

એક સરોવરમાં જેમ માટીથી લપેટેલું તૂંબડું હોય, તેને જેમ પાણીની છોળો લાગે ને માટી પલળીને રફતે રફતે જેમ ઉખડી જાય, તેમ તેમ તુંબડું ઉચું આવતું જાય, તેમ ધ્યાનરૂપ સરોવરમાં શુભ પરિણામરૂપ છોળો લાગવાથી જીવરૂપ તૂંબડું ઉચું ચડે અને જેમ જેમ ઉચું ચડે તેમ નિરોગ થતું જાય. અને બારમા ગુણસ્થાનકે બધી માટી ખસી જાય, તેરમે પોતાના શુક્લધ્યાનના સરોવરમાં જીવ ઝુલતો દેખાય, અને ચૌદમામાં મનોયોગાદિ ગયાથી ધ્યાનાતીત અવસ્થામાં આવે. કારણ કે હવે ધ્યાન કરવાના મનાદિ ગયા અને જીવ તે સિદ્ધ થયો, જીવપણું ગયું એટલે જીવમાં કર્મ હતાં તે બાદ થયાં. એટલે તે જે બાકી રહ્યો તે આત્મરૂપેજ રહ્યો. તેજ સિદ્ધાત્મા, અપુનર્ભવ હોવાથી અમરત્વ પામે છે.

સિદ્ધાત્માનું અણુમાત્ર-જરા સરખું-ધ્યાન ત્રણ કરણયોગે કર-

વાથી સકળ રોગો જતા રહે છે. તે છતાં લોકોને ઔષધાદિમાં કેટલી શ્રદ્ધા છે? અરે જૈન બાંધવો! ધ્યાનપદ્ધતિ તમારા ચતુર્વિધ સંઘમાં વધારો, અને કાયા વચન અને મનને વિશુદ્ધ રાખી આત્મધ્યાન કરો કે જેથી કંઇ રોગ રહે નહીં.

શ્રીમન્ આચાર્ય મહારાજ–કલિકાળ કેવળી હેમચંદ્રાચાર્ય પણ યોગશાસ્ત્રમાં કહે છે કેઃ–

योगः सर्वविपद्वल्ली, वितानै परशुसितः ।
अमूलमंत्रं तंत्रं च, कार्मणं निर्वृतिश्रियः ॥ २९ ॥

સઘળી આપદારૂપી વેલીઓના સમૂહને યોગ (ધ્યાનમાર્ગ) તીક્ષ્ણ ધારવાળા કુહાડા જેવો છે, એટલુંજ નહીં પરન્તુ મોક્ષરૂપ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાને અમૂલ મંત્ર, તંત્ર અને કામણરૂપ છે.

આજે અમેરિકામાં માત્ર શુભ [1]પરિણામ રાખી રોગ મટાડવાના દાખલાની ખોટ નથી, પરન્તુ આશ્ચર્યની વાત એ છે કે, આપણે આપણા યોગમાર્ગને મૂકી કેવળ બાહ્યક્રિયા ઉપર રાચી માચી રહ્યા છિયે? પરન્તુ આ બાહ્યક્રિયા યોગસાધનાથી ઘટવાની નથી પરન્તુ વિશુદ્ધ થશે, સુશોભિત થશે, સાર્થ થશે. વિધિપૂર્વક થવાથી ફળદા થશે. એજ લાલનની સર્વ માનવબાંધવોને પ્રાર્થના [2]છે.

---

૧ જુઓ લાલનના આંતરવૈદ નામના અનુવાદમાં. આ લઘુ પુસ્તકમાં આપણા અમેરિકન બાંધવો શુભ પરિણામ, નિર્મળ અધ્યવસાયથી રોગ શાંતિ કેવી રીતે કરે છે તેનું ખરેખરૂં પ્રયોગસહ વર્ણન છે.
૨ પરન્તુ જન્મ જરા મરણાદિ રોગ–રોગો તો માત્ર પોતાના સિદ્ધસ્વરૂપની જરામાત્ર ધ્યાનમાંજ ઝાંખી થતાંજ ચાલ્યા જાય છે. મોત મરી જાય છે એટલે પોતાનું સાદિઅનન્ત સ્વરૂપ–અક્ષય સ્થિતિરૂપ દેખાઇ રહે છે.

વસ્તુતઃ જ્ઞાન કયું?

विज्ञातमपि निःशेषं, यदज्ञानादपार्थकम् ।
यस्मिंश्च विदिते विश्वं, ज्ञातमेव न संशयः ॥ ३० ॥

અર્થ:—પરમાત્માના જાણ્યાવિના બીજું બધું જાણેલું નકામું છે, અને જેના જાણ્યાથી આખું વિશ્વ જણાયું એમાં સંદેહ નથી.

વિવેચન:—પાશ્ચિમાત્ય દેશમાં જેને જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે, અને જે જ્ઞાનથી સંસારના વિષયાદિ સુખમાં વધારો થાય છે. એ જ્ઞાન નથી પણ અજ્ઞાન છે, એ લોકોના સાયન્સના જ્ઞાનથી, કેટલાક લાભો થયા છે, પણ વિશેષ ભાગે સંસાર વૃદ્ધિનાં કારણો થયાં છે, જેમ કે એવી એવી તોપો બનાવી છે કે જેથી એકદમ લાખો મનુષ્યનો વધ થાય; પરન્તુ જ્યારે શુભ તરફ એ લોકોનું લક્ષ જશે, ત્યારે લાખો જીવોને બચાવવાનાં યંત્રો શોધી કહાડશે. અને આત્મજ્ઞાન થયું તો સકળ પદાર્થોનું જ્ઞાન થયું. જે સૂર્યને દેખે તે તેના પ્રકાશથી દેખાતા સર્વ પદાર્થોને દેખે છે. પરન્તુ આત્માનુભવના પ્રકાશથી શું નથી જણાતું-દેખાતું?

જેથી લોકાલોક પ્રકાશ પામે, જેથી પાંચે દ્રવ્યના અશેષદ્રવ્ય ગુણપર્યાયનું યથાર્થ જ્ઞાન થઈ શકે, એજ જ્ઞાન છે. ને તેજ આત્મજ્ઞાન છે, અને તેજ સૂર્યને પણ પ્રકાશ આપે છે.

સૂર્ય આકાશમાં હોય, પરન્તુ તેનો પ્રકાશ જગત્‌માં પડે છે. તેમ આત્મા ગમે તે સ્થાનકે હોય તથાપિ તેનો પ્રકાશ લોકાલો' કમાં વ્યાપક છે, અને સર્વે પદાર્થો એ જ્ઞાનને જાણે પારદર્શક હોય તેવા દેખાય છે. મારા ગુરૂ પ્રભુ આનંદઘન પણ ગાન કરે છે કે, "કેવલ કમલા અપસર સુંદર ગાન કરે રસ રંગ ભરી."

આત્માનો નિશ્ચય કેમ થતો નથી? અને કેમ થાયછે

यत्स्वरूपापरिज्ञानात्, नात्मतत्वे स्थितिर्भवेत् ।
यं ज्ञात्वा मुनिभिः साक्षात्, प्राप्तं तस्यैव वैभवम्॥३१॥

અર્થ—જે પરમાત્માનુ સ્વરૂપ જાણ્યાવિના આત્મતત્વમા સ્થિતિ થતી નથી અને જેના જાણવાથી મુનિઓએ, સાક્ષાત્ પરમાત્માનોજ વૈભવ પ્રાપ્ત કર્યો એમ જાણુ

વિવેચન—આખા જગત્મા કોઈ પણ જગા એવી નથી કે જ્યા માણસનું મન નિરતર સ્થિરતા પામે, પરન્તુ જ્યા તે કઈક પણ સ્થિરીભાવ પામે તેવુ તો એક પરમાત્માનુ ધ્યાનજ છે

પરમાત્માના ધ્યાનથી પરમાત્મા થતા સઘળા આવરણો દૂર થઈ, અને સઘળી વસ્તુઓ વગર બાધા કરવે પ્રાપ્ત થાયછે, કારણ કે દાનાતરાય જવાથી દાન કરી શકે છે અને લાભાતરાય જવાથી સર્વે પ્રાપ્ત થાયછે

આત્મતત્વ સિવાયના સઘળા જ્ઞાનથી લોકોને લાભજ થાય તેમ નથી કેટલાક તો તેમને નીચેજ લઈજવામા મદદ કરેછે અને કેટલાક ઉચે જેમ લોખડની બેડીરૂપ અશુભ કર્મનો બોજો ઉચકે છે, તેમ શુભકર્મરૂપ સોનાની બેડીનો (મૂર્ખ શોભા ગણીને) બોજો ઉચકે છે, પરન્તુ જાણતો નથી કે અશુભ કર્મ જેમ નારકીના કારાગ્રહમા ને તિર્યંચના બધીખાનામા (of Correction) બધ કરી રાખી જીવને રીબાવે છે તેમ શુભકર્મરૂપ સોનાની બેડી સાથે પણ ઉત્તમ મનુષ્ય કે ઉત્તમ દેવતા આદિના મહેલોમા કે બાગમા નજર કેદ રાખે છે પરન્તુ આ

છેલ્લા બે પણ કર્મપરિણામ રાજાના કેદી ખરા તેને કેદમાથી છોડી છુટો ન કરે (મોક્ષ ન આપવા દે) માટે પરન્તુ આત્મા તે બન્ને બેડીયોને અશુભકર્મરૂપ લોખડની અને શુભકર્મરૂપ સુવર્ણની બેડિયોને તોડી જન્મમરણના ફંદાથી છોડવી સકળ પદાર્થ સપૂર્ણ જ્ઞાન કરાવી મોક્ષપ૦ આપે છે માટે એકાંત મોક્ષસાધન પણ એજ આત્મજ્ઞાનજ છે અને તે ધ્યાનથીજ પ્રાપ્ત થાયછે

મુમુક્ષુએ ધ્યેય કેમ જાણવો?

स एव नियतं ध्येयः स विज्ञेयो मुमुक्षुभिः ।
अनन्यशरणीभूय, तद्गतेनांतरात्मना ॥ ३२ ॥

અર્થ—મોક્ષની ઇચ્છા રાખનાર જનોએ નિશ્ચયે એજ પરમાત્માનુ ધ્યાન ધરવુ અને બીજા સર્વે શરણોને છોડી તેમાજ જોડેના અતરાત્માવડે પરમાત્માનેજ જાણવો.

વિવેચન—સકળ પરવસ્તુ અને બીજા નાના મોટા લૌકિક લોકોત્તર દેવદેવીનાં શરણ છોડી એક વીતરાગનેજ ધ્યાનદ્વારા એ પામવાની ઇચ્છા રાખનાર મોક્ષાભિલાષીએ તો પરમાત્માની સ મુખ અતરાત્મા કરી તેની સાથે પોતાની એકતા અભેદભાવે કરીને ભાવવી

અતરા મા પરવસ્તુ અને સ્વવસ્તુને સમજી પરવસ્તુથી વિમુખ અને સ્વવસ્તુની સ મુખ થાય છે એવુ અંતરાત્માથી એટલે ભેદજ્ઞાનથીજ બને છે એમ ભેદજ્ઞાન થયાપછી સ્વવસ્તુ

આવશે, તેમ તેમ અંધકારમાં જેમ પ્રથમ પ્રભાત, પછી અરૂણોદય, અને પછી પૂર્ણ સૂર્યોદય થાય, તેમ આત્મસ્વરૂપ દૃઢધ્યાનમાં પ્રગટ થશે. એટલુંજ નહીં પણ પોતાને નિશ્ચયપૂર્વક અનુભવ થશે કે જે જન્મે મરે છે, તે પુદ્ગલિક છે, પણ હું નહીં અથવા હું (આત્મા) જેમ જન્મક્રિયા કરે છે, તેમ મરણક્રિયા કરે તેમાં પોતાને તત્વદૃષ્ટિથી કંઇ નથી. જેમ દોડવું અને ચાલવું એમ બે ક્રિયા કરી, તેમાં પોતે તો વિદ્યમાન રહ્યો, તેમ જીવવું અને મરવું એરૂપ જીવ બે જાતની ક્રિયા કરે છે. તેમાં જીવને શું? જેમ ખાવું, પીવું, લેવું દેવું, ઇત્યાદિ ક્રિયા કરેછે, તેમ જીવવું અને મરવું એવી પણ બે ક્રિયાઓ કરે છે. જીવે છે એટલે જીવ છે તે, પોતાનાથી પર એવાં, પુદ્ગલિક પરમાણુઓ એકઠાં કરે છે, અને મરે છે એટલે પોતાથી પર એવાં પુદ્ગલોને વિખેરે છે. પુદ્ગલો ભેગાં થવાં અને પુદ્ગલો વિખરાવાં તેમાં સદા ચેતનરૂપ એવા જીવને શું?

એને તો જ્યારથી આત્મતત્વનો અનુભવ થયો ત્યારથી "મોત મરી ગયું" અને "ભય ભાગી ગયો" કારણ કે પુદ્ગલના ચયરૂપ જન્મને અને અપચયરૂપ મરણને જે પોતાનામાં આરોપિત કરતો હતો તે મટી ગયું અને પોતે તો ચેતનરૂપ છે, એમ ઓળખાઈ ગયું. સાદિઅનંત છે એમ જણાઈ ગયું. પોતે મરતો જીવતો નથી, પણ દેહ જીવે મરે છે એમ નિશ્ચય થયો.

જેમ કડીઓ ઘર બાંધે, અને ઘર ભાંગે, તેમાં તેને કાંઈ નથી, તેમ આ પુદ્ગલરૂપ ઘર બાંધે કે ઘર તોડે, તેમાં વસ્તુતઃ શાશ્વત જીવને કંઈ હાનિ નથી. એમ [illegible]

પરન્તુ ઘર બંધાવનાર પોતે પોતાને ઘરનો માલિક સમજે અને ઘર પડે તો, માલિકપણાના અભિમાનને લીધે તેને બાધતી વખતે સુખ અને પાડતી વખતે દુખ થાયછે, તથાપિ પોતા નામા ફરીથી બાધવાનુ સામર્થ્ય હોવાથી તે અત્યત બેહાલ થતો નથી તેમ પુદ્ગલ બાંધીને માલિકપણુ જાણે એટલે પોતાને દુખ સુખ પણ થાય

મોટી હાનિ તો પુદ્ગલ જ્યારે પોતે બાધ્યુ અને પછી ભૂલી જઈ ભ્રમથી પુદ્ગલ તેજ હું એમ-જે જાણે તેને છે એવા મનુષ્યને તો પુદ્ગલ ગયુ તો હું ગયો, એમ થઈ જાય છે, અને તેથી મહા દુખ પામેછે જીવ, પોતે જાણે તોપણ ચેતનરૂપ છે અને ન જાણે તોપણ વસ્તુત પોતાનું ચેતનરૂપ છોડતો નથી, એમ અનુભવ થાયછે વસ્તુત તે દેહાદિના આવવાથી કે જવાથી ખોવાતો નથી[1]

---

૧ બગદાદ શહેરમા (આગળના કાળનું, લડન કે ઇસ્તબુલ જેવા શહેરમા) એક ફકીર ગયો પણ તે લોકની અવરજવર અને અતિ ભીડથી ધુંચવાઈ ગયો, લોકો ધધામા એવા નિમગ્ન થએલા કે એ ભિખારાની સામે કોઇએ પણ જોયુ નહીં તેમજ કોઇને પૂછયા ગાછયા વગર-આખો દિવસ આમતેમ રવડયો એટલે સાજ પડી અને એક ફુવારા પાસે આવ્યો, ત્યા પાણી પીધુ, અને પાછો પોતાના ગતિ (ચાલવાના) કાર્યમા પ્રવૃત્ત થયો એટલે ચાલતા ચાલતા વિચાર કરવા લાગ્યો કે ' હવે તો સુઈ જઈએ" આમ વિચારતો રસ્તાની એક બાજુએ મેદાન હતુ ત્યા ચાલવા લાગ્યો, ચાલતા ચાલતા લવવા લાગ્યો કે, આપણે સુઈ તો જઈશું પણ સવારે બધા લોક ઉઠશે તો તેમા એટલા બધા માણસનું સાથે ઉઠવુ (જાગૃતિ) થશે તો "આપણે કેમ ભળિયે,' કદાચ, એટલી બધી જાગૃતિમા "હુ

માટે પુદ્ગલ એ હું એવી ભ્રાંતિ છોડી તો મરાશે નહીં અને
જન્માશે પણ નહીં પુદ્ગલનો હું ધણી એવી ખોટી માલિકી છો

ખોવાઈ જાઉં તો ' માટે મારે કેમ કરવુ? આમ લવતો હતો તે
પાસેના એક ચાલનાર માણસે સાંભળ્યુ, પરન્તુ ફકીર સાહેબને એ
એવો નસો છુટો સુઝયો કે આ તુંબડું છે તેને દોરો બાધીને પછ
એ દોરો મારે પગે બાધી લેવો, આમ કરવાથી હું જલદી જાગી આ
વીશ તેમ ખોવાઈ પણ જઈશ નહીં વિચારની સાથેજ ફકીરસાહેબે
કામ આટોપી તે પ્રમાણે કરી નાખ્યું, પરંતુ પહેલાની ફકીરની વાત
સાભળનાર માણસ થોડે દૂર મેદાનમા સૂતો ફકીરસાહેબ બરાબ
ઉંઘમા પડ્યા એટલે પેલો માણસ દોરો કાપી તુંબડા સાથે પોતાને પગે
બાધી દીધો સવાર થયું અને ફકીર ઉઠયો અને જુએ છે તો, પે
તાને પગે તુંબડું ન જડે જોતા જોતા, મુંઝાઓ, અને માથુ ધુણા
વતો ધુણાવતો કહેછે યા ખુદા કયા કમબખ્તિ કે મેં ઇસ શહેરમેં
આયા અબ મેં મુઝકો ઇતની ગરદીમેં કહાં ઢુંઢું?

પ્રિય વાચનાર, આ દૃષ્ટાંતમા ફકીરે તુંબડું બાંધ્યુ ત્યારે પણ ફ
કીર વિદ્યમાન છે, ને તુંબડું છુટયું તોપણ તે તો વિદ્યમાન છે, તેમ
માણસ શરીરરૂપી તુંબડું કર્મરૂપી દોરડાથી બાધે છે તોપણ જીવ
વિદ્યમાન છે અને સદ્ગુરૂ કે (શુક્લ ધ્યાનના પરિણામવાળો ચેત
ન્યભાવ) કદાચ કર્મના દોરડા સહિત દેહાદિભાવ તુંબડાને છોડિ
કે છુટી જાય તોપણ જીવ તો વિદ્યમાન છે

ઉપનય —માટે આ ચોરાસી લાખ યોનિમા ભટકતો ફકીર લા
લન જ્યારે મનુષ્ય યોનિરૂપી શહેરમા આવ્યો છે અને આનન્દઘન
જેવા સદ્ગુરૂ દેહભાનને લઈ મોહનિદ્રામા સૂતેલા લાલનને બાધ
કરતા આ દેહભાવરૂપ આ તુંબડું છોડી લેછે તોપણ તે શાશ્વત
એમ દાખવ્યુ અને દેખાડ્યુ કે તુ તુંબડું નહીં તેમ તું નહીં કર્મ
પર તુ એ કર્મસાથે હાલ એકમેક થઈ પડેલો હવે

રવી કે તેના ચય અપચયથી સુખ દુ ખરૂપ દ્વદ્વ ન થાય, પ રન્તુ ચેતન એ હુ અને ચેતનામા પ્રકાશતા અનત જ્ઞાન દર્શન,

---

જીવ તે હુ છે અને દેહભાવ, કર્મભાવસહિત જાય, તોપણ જાણવુ કે જ્ઞાન એટલે હુ કાયમ છુ

બીજુ ઉદાહરણ —સ્વપ્નમા કોઈ જીવને એવુ સ્વપ્ન આવેછે કે, હુ મરી ગયો અને લોકો મારે ઘેર આવી મને બાધી ભુમો પાડતા લઈ જાયછે આ મારૂ મુડદુ જાયછે, હું તેને દેખુ છું એવુ સ્વપ્ન કો ઇને થાયછે હવે વાચનાર બધુ, વિચારો કે, જો તે મરી ગયો, અને ઠાઠડીમા જતો દેખાયો તોપણ તે કાયમ છે, એમ થયુ તેમ (માણુસ મરી જાય તોપણ જીવ પોતાના મડદાને દેખતા કાયમજ ર હેછે એ મડદાની સાથે સ્મશાનમા બળવા જતો નથી પરન્તુ પો તાના મુડદાને અમુક વખતસુધી દેખેછે

નિચોળ —પરન્તુ ઉપલા ઉદાહરણમા કોઈ અભાગી ફકીર પાછો કુબડાનેજ ઇચ્છે છે ને ત્યારેજ પોતાને મગેલો માનેછે, તેમ શરીર છુટતા શરીરની કર્મવાસનાથી પાછુ શરીરજ બધાયજ છે, અને ત્યારે પોતાને જીવતો માનેછે પરન્તુ જ્ઞાન જાગૃત થએલો જીવ વિચારે છે કે, આ દુબકુ જેમ કર્મ દોરડાથી પહેલા માણુસને બાધેલુ છે, તેમ આ મારા કાર્મણ દેહને બાધેલી છે, હું જો તે હુ હોઉ તો, એ કાર્મણને દેહભાવની ઇચ્છારૂપ દોરીને અને દેહરૂપ દુબડાને મ દેખુ માટે તે કાર્મણ શરીરને બાધેલો તે હુ નહી પરન્તુ તે કાર્મણ શરીરને તેમાની કર્મવાસના અને દેહાદિનો દ્રષ્ટા હુ છુ આ હુ તો જ્યારે કાર્મણાદિને બાધેલો હતો ત્યારે પણ હતો અને હવે છુટો છુટયો દ્રષ્ટારૂપે દેખાનો તોપણ એ હુ તો કાયમ, શાશ્વત, અનાદિ અનત અજન્મ ને અમર છુ.

૧ આપણા પિતા જિન છે તો આપણે જૈન છીએ. જિનનો અર્થ, જિતનાર, રાજા જેવા તો જૈનનો અર્થ જીતનાર રાજપુત્ર (રજપુત) એમ થાય આ [illegible] જ્યારે શત્રુને જીતનાર રાજા છે, તો

ચારિત્ર વીર્ય એનોજ હું માલિક એમ નિશ્ચય કરવો કે, અ
નતગુણો અને શાશ્વત આત્મા પોતાથી કોઈ કાળે પણ છૂટા પ

પણે પણ આપણા શત્રુને, જીતનારા રજપુત્રો છિયે, એમ સમજુ
વળી સિંહને જોઈ આપણે સાવક (સિંહના બચ્ચા) છીએ એમ યાદ
આવેછે કારણ કે પિતાશ્રીરૂપ સિંહ આપણા નિજગુણ જે આપણે
જાણતા નથી અને પોતાની સામે (અંતરાત્મામા) જોતા નથી તેથી
જાણતા નથી તે છતા દેખાડે છે અને આપણી શુદ્ધિ ઠેકાણે લાવવા
આપણને ઉપદેશ કરીને કહ્યુ છે કે તમે તમારી તરફ (અતરા મા
મા) જુઓ એટલે તમારા પણ ગુણો મારા જેવા છે તે દેખાઈ રહેશે

પરમાત્મા મોટા સિંહ અને આપણે નાના સિંહ, શ્રી વીર પ્રભુ
રૂપ મોટા સિંહને જોઈ, જેમ પશુઓ ભાગે તેમ નાના સિંહ સાવક
(બચ્ચા) ને જોઈ પશુઓ ભાગે અને પરમા મારૂપ મોટા સિંહને
જોતાંજ રાગદ્વેષરૂપ બરવાડોના કષાયાદિ પશુઓ ભાગે તેમ અતરા
ત્મરૂપ નાના સિંહ સાવકોને જોતા પણ મિથ્યાત્વ મોહ અને મિશ્ર
મોહરૂપ ભરવાડના ક્રોધાદિ પશુઓ ભાગે માટે લાવનના સમા
મહાવીર શા ન એકજ રાજકુટુંબમા આપણે જન્મ્યા
પોતાનુ સ્વરૂપ ઓળખો, કે આપણે
જિનના પુત્ર જૈન છિયે કર્મોથી
શુ કરિયે ભાઈ કર્મ બળ
પરન્તુ કાળ સ્વભાવ નિયતિ,
કે નીશ પુણ્ય સમઝ દૂર
આપણી દયાવડે સ્થૂળ
જોઈ આપણા સત્વવડે
આત્મગુણ અને પ્ર
સ્થૂળ ચોરીને
નિજસ્વરૂપમા

ઉજ નહીં આત્મા તેજ પોતે છે પોતે પોતાથી કેમ ખોવાય?
ને જે ખોવાય તે પરજ હોવુ જોઇએ

રહારાની વિષયવાસનાને વગુસાડી મૂકીશુ પછી સ્વદારાનો ત્યાગ કરી નિજગુણોનો ભોગ કરીશુ પિતાશ્રીની અનત જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીને જોઈ, આપણે નિજગુણ તરફ લક્ષ લગાડીશું અને તેમ બાહ્ય પરિગ્રહનું પરિમાણ કરશું પરદ્રવ્યના લોભને લાહ્ય લગાડી, અને તે પરિગ્રહને પણ અતે છોડી એ પરિગ્રહના પણ કેદખાનામાથી છૂટી આ પણુપિતાની પેઠે જ્ઞાનાદિ, લક્ષ્મીને આલિગશું.

આમ થોડે થોડે પરમાત્મા સાથે, અભેદભાવ કરતા જવાથી થોડાજ વખતમા એવો અનુભવ થશે કે, પોતાનામા સિંહપણુ છે તે જોશું હાલની માફક કર્મવાદી બકરાના ટોળામા મળેલા સિંહ સાવકની માફક રડતા, બાયલા જેવા નહીં દેખાઇશું પરન્તુ પિતાની સાથે અભેદભાવ થવા, તેનું અનુકરણ ઉત્તરોત્તર વિશેષભાવે કરતા જશું એટલે કે શ્રીવીર પ્રભુએ અપરાધી ગોસાલાને પણ "અરે બિચારાની શી ગતિ થશે ' એમ કહી શીત લેશ્યારૂપે ક્ષમાના શિતળ જળ છાટયા ને તેના દ્વેષાગ્નિને શાત કરવા માર્ગ લીધો, તેમ આપણે પણ અન્યદર્શનરૂપ ગોસલાના દ્વેષને પણ ક્ષમાના શિતળ જળે શાત કરીશું જેમ પિતાશ્રીએ પોતાના પૂર્વભવમા એટલે પરિવ્રાજકના ભવમા માન કરી નીચ ગોત્ર સપાદન કર્યું, તો તેમ ન કરી એટલે, આપણી શ્રાવક વૃત્તિનુ અભિમાન નહીં કરી શ્રાવક વૃત્તિથી થતા આગામી લાભમા નહીં છકી જઈ અન્યને હલકાને તુચ્છ નહીં ગણશું કે જેથી ક્ષાત્રિકારૂપ ક્ષાત્રૂસલા રાણીના ઉચ્ચ કુળમા જન્મવાનું મળે અને મિથ્યાત્વદર્શનરૂપ બ્રાહ્મણ કૂળમા જન્મ લેવો ન પડે અને અભિમાન કરતા આ પણ શ્રાવકપણુ આવ્યુ હોય તેપણ ચા લુ ન જાય માટે તે કુલાભિમાન ન કરતા, પોતાની ઋદ્ધિનુ માન ન કરતા, જ્યા પણ ગુણ દેખાય ત્યા પોતે નમ્રતા રાખીશું તો હજી પણ ઉચ્ચ ગોત્રને પામ

ત્રણે લોકના ગુરુ કોણ ?

यद्बोधानंतभागेऽपि द्रव्यपर्यायसभृतः ।
लोकालोकः स्थितिं धत्ते स स्याल्लोकत्रयीगुरुः ॥ ३४ ॥

અર્થ —જેના જ્ઞાનના અનન્તમા ભાગમા દ્રવ્ય (ગુણ) પર્યાયયુક્ત લોકાનોક આવી રહેલું હોય તે પરમાત્મા ત્રણે લોકના ગુરૂ હોય

વિવેચન—જ્ઞાનની અપેક્ષાએ જ્ઞેય અ૫ છે છએ દ્રવ્યમાં જ્ઞાતા જીવ છે અને પાચે દ્રવ્યો તેના સકળ ગુણપર્યાય સુદ્ધા જ્ઞેય છે એના અસખ્ય દ્રવ્યો અને તેના અસખ્ય ગુણો અને અસખ્ય પર્યાય માત્ર આત્મજ્ઞાનના અનતમા ભાગથીજ જણાઇ રહેછે અને વળી આત્મા લોકાલોક પ્રકાશક છે

શું નમે તે વધે એ કહેવતનુ નમ્રતામ ટે અનુકરણ કરશું પોતાને ચેરો જોઇતો હતો માટે પોતાથી એમ કહેવાઈ ગયુ કે અહીં પણ ઠીક છે અને પોતે જાણતા તો હતા કે દિક્ષા લવા આવનાર મનુષ્યને શ્રી આદિશ્વર ભગવાનપાસે મોકલવાથી વિશેષ લાભ છે આ પ્રમાણે કંઈક માયા થવાથી થોડાક ભવસુધી રખડવુ પડયુ એમ આપણને ન થાય માટે અમાયી થવાનો પ્રયત્ન કરશું

પિતાશ્રીએ દેવદુષ્યપણ અર્ધું આપી દીધું એ જોઈ આપણે પણ પરવસ્તુરૂપ પોતાની રિદ્ધિમાં લોભ ન કરી અન્નદાન વસ્ત્રદાન વિગેરે કરશું

આપણી આસપાસ અને આપણી અંદર વ્યાપક એવી જ્યોતિની ભાવના કરતા કરતા પણ અનુભવીએને દેખાતી જ્યોતિ આપણને પણ દેખાશે અને તેથી આપણને પણ અનુભવ થશે આ કાળમા અનુભવ તો સિદ્ધસ્વરૂપ જેવો છે રત્નચિંતામણિ જેવો છે અને મોક્ષ પ્રાપ્તિનો પણ ખરેખરો મા ા એજ છે

આત્મા આવો મોટામાં મોટો અને પોતાના અનંત ભાગના જ્ઞાનથી, લોકાલોકના સકળ દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયને જાણે-દેખે તે છતાં બહિરાત્મભાવથી તેને કેવો અનર્થ થયો છે? માટે સકળ માનવબંધુઓને આ લેખકની એવી વિનંતી છે, કે અનુભવ થાય તો તો ઇષ્ટ છે, પરન્તુ ન થાય તો વિતરાગવચનમાં શ્રદ્ધા રાખીને પણ પોતાના આત્મા કરતાં કોઇ પરવસ્તુને અધિક ગણવી નહીં. આત્મા ત્રણે લોકનો નાથ છે, એના જ્ઞાનને માટે લોકાલોકના પદાર્થો છે, આત્મા કાંઈ એને માટે નથી. માટે પોતાના દાસ એવા પુદ્ગલના દાસ થવા કરતાં પોતે પોતાનું સ્વરૂપ સમજી પોતાનાં ખરાં ધન જ્ઞાનાદિનાજ માલિક થવું એજ ઇહલોક-પરલોકમાં શ્રેયસ્કર છે. જેમ નાનોસરખો દીવોપણ ઘરના સર્વે પદાર્થોને, પોતાના પ્રકાશથીજ તેજમાં રાખી દેખેછે, તેમ જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગપણ એ દિવાને, ચંદ્રને અને સૂર્યાદિ સર્વે પ્રકાશક પદાર્થોને પોતાના અનંત પ્રકાશમાં દેખી રહેછે-જાણી રહેછે.

ધ્યાની અભેદ ધ્યાન કેવી રીતે કરે?

तत्स्वरूपाहितस्वांत-सद्गुणग्रामरंजितः ।
यो जयत्यात्मनात्मानं, तस्मिंस्तद्रूपसिद्धये ॥ ३५॥

અર્થઃ—ધ્યાન કરનારો પરમાત્માના સ્વરૂપમાં પોતાનું મન લગાડે, તેના ગુણસમૂહથી પોતે રંગાય અને તેના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિને માટે પોતાના આત્માને, પોતે પરમાત્માના આત્મા સાથે (અભેદપણે) જોડે.

વિવેચનઃ—પરમાત્મા સાથે પોતાના આત્માને જોડવાથી પોતાના આત્મામાંજ રહેલા પરમાત્માના સકળ ગુણો પ્રગટ થાય.

જેમ સિંહને જોઈને બકરાના ટોળામાં ભરાઈ ગએલાં સિંહના સાવક (બાળક)ને પોતાનું સ્વરૂપ યાદ આવ્યું તેમ શ્રાવકો, સાધુઓ, અને આચાર્યો જે શ્રીજિનેશ્વર ભગવાન મહાવીરરૂપ સિંહના પુત્રો છે, તેઓએ પોતાના પિતાશ્રીનું સ્વરૂપ જોઈ પોતાનું સ્વરૂપ યાદ કરવુ અને તે યાદ કરવાને તેના ગુણગ્રામથી જેમ જેમ આપણે રગાઇએ, તેમ તેમ પોતાના આત્મામા રહેલા પરમાત્માને યોગ્ય જે ગુણો, તે પ્રગટ થતા જાય, એટલે જણાતા જાય-દેખાતા જાય

પરમાત્માને મનન, સ્મરણ, કીર્તન, ભજન, વદન કરવુ અથવા સમાધિસ્થ થઈ તેમનું પિંડસ્થ,[1] પદસ્થ તથા રૂપસ્થ ધ્યાન ધરવું, તેમા હેતુ એ કે, જેથી પોતાની સ્વરૂપપ્રાપ્તિ થતા પોતાનુંજ રૂપાતીત સ્વરૂપ અનુભવાય

ધ્યાની અભેદભાવ કેમ પામે છે?

इत्यजस्रं स्मरन्योगी, तत्स्वरूपावलंबितः ।
तन्मयत्वमवाप्नोति, ग्राह्यग्राहकवर्जितम् ॥ ३६ ॥

અર્થ—એ પ્રમાણે નિરતર સ્મરણ કરતો, અને પરમાત્માના સ્વરૂપનુ અવલબન કરતો, યોગી, ગ્રાહ્ય પરમાત્મા અને ગ્રાહક પોતે (અંતરાત્મા) એ ભાવો જેમા નથી, એવા તન્મય કહેતા અભેદપણાને પામેછે

વિવેચન:—જેનુ સ્મરણ કરિયે તેવા પોતે થઇએ, એ વાતોના પૂરાવાની આજે ખોટ નથી, તેમા પણ જેનુ નિરતર એ

---

[1] પિંડસ્થાદિ ધ્યાનસ્વરૂપ, "ચતુર્વિધ ધ્યાનસ્વરૂપ-યોગશાસ્ત્રમા જોવું"

એટલે અંતરરહિત, અટકયાવિના સ્મરણ થયા કરે તેની સાથે તો તન્મયપણુ થાય, એમા પણ કાંઈ આશ્ચર્ય નથી

આ જગાએ એક વિચિત્ર ઉદાહરણ લખવામા આવેછે, પ્રથમ જે ગ્રાહ્ય એટલે ધ્યેય અને ગ્રાહક એટલે ધ્યાની એવા સબીજ ધ્યાનનુ ઉદાહરણ આપવામા આવશે, અને તે ઉદાહરણનો ઉત્તરભાગ, તે નિર્બીજ ધ્યાનને પુષ્ટ કરશે તથાપિ વાચક બાંધવો વા બહેનોને એ પ્રાર્થના છે કે ઉદાહરણનો સાર લઈ ઉદાહરણ મૂકી દેવુ

ભેંસનું ધ્યાન.

એક ખેડુતને ત્યા એક યોગીમહારાજ આવ્યા, જે એને ત્યા પાચ સાત દિવસ સુધી રહ્યા પછી તે યોગીમહારાજ જવાને તૈયાર થયા, ત્યારે તે યોગીએ તે ખેડુતને આશીર્વાદ આપ્યો અને કહ્યુ કે "બેગ તારે કઈ જોઇએ" પટેલે કહ્યુ કે "મારે સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રની પત્નિ, ખેતર ઢોર, ઘર વગેરે જે જોઇએ તે છે, અને અમો સઘળાં આ હાલતમા પૂર્ણ સુખી છઇએ"

પછી જ્યારે યોગીમહારાજ પચાસેક કદમ આગળ ચાલ્યા એટલે પટેલ પછવાડે જઈ કહેછે કે, "સાહેબ, મને ખબર નથી પરન્તુ લોકો કહેછે કે, યોગીઓ પોતાની ઝોળીમા ભગવાન રાખે છે, માટે આપની ઝોળીમા ભગવાન હોય તો આપો."

તે સાભળી યોગીરાજ હસ્યા અને કહ્યુ કે, જો તારે ભગવાન જોઇએ છે તો તને મળશે, ત્રીસેક દિવસનું[1] કામ છે

---

[1] एव त्यक्त्वा बहिर्वाच, त्यजेदन्तरशेषत ।
एष योग समासेन प्रदीप परमात्मन ॥
(સમાધિશતકપરથી સૂચિત)

પછી પટેલની પ્રાર્થનાથી યોગીરાજ તેમને ઘેર પધાર્યા, યોગીરાજે પટેલને કહ્યુ કે, "તારૂ ક્ષેત્ર લુટાઈ જાય તો?" "તો તો ખોટુ" પટેલે કહ્યું, પરન્તુ મારા ઘરો છે એટલે મને ચાલશે "તારા ઘરો બળી જાય તો?" યોગીરાજે પ્રશ્નપરપરા હાથમા લીધી "કંઈ નહીં મહારાજ" મારો પુત્ર, તેની સ્ત્રી, હુ અને મારી સ્ત્રી એટલા મહેનત કરશુ અમારા ઢોરો અમને કમાવી આપે એટલા છે આ સાભળી યોગીરાજે પ્રશ્ન કર્યો,–"તારો પુત્ર, તેની સ્ત્રી અને તારી સ્ત્રી પણ મરણ પામે તો?'

પટેલને તો પ્રત્યેક પ્રશ્ને ધાસ્તી વધવા લાગી, અને તે ખૂબ ગભરાઇને બોલ્યો કે, સાભળો યોગીરાજ! ગમે તો બધુ જાય, અને છેવટે હું પણ મરૂ તેની મને જરા પણ ફિકર નથી, પણ આ મારા ઘરની પછવાડે વાડામા મારી વહાલામા વહાલી ભેંસ છે, તે જીવે આ ઉપરથી જણાશે કે પટેલને પોતાના જીવ કરતા પણ ભેંસ વહાલી હતી[૧]

પટેલ પોતે વાડામા પોતાનો ખાટલો ભેંસ પાસે રાખી ત્યાજ

---

૧ તેમ કેટલાક ભોળાને પોતાના શાશ્વત જીવના કરવાપણ ભેંસ જેવો દેહ વધારે વહાલો હોય છે જો એમ નહીં હોય તો, આ ભેંસ જેવા વિષયોના મેલા ખાબોચિયામા ખરડાતા દેહને માટે આટલા, સાચા ખોટા કરે!! અરે પટેલ, તુ તારી પાસે ને તારા જીવ કરતા વધારે (ભેંસને) માને છે તો અમે પણ તારા જેવા મૂઢ છિયે, કારણ કે અમે અમારા જ્ઞાનરૂપ જીવની દરકાર ન કરી, ભસના ભાઈ જેવા દેહને માટે મરીએ છીએ

બેસતા ઉઠતા, અને જે કોઈ મળવા આવે, તેમની પાસે પોતાની ભેંસનાં શીંગડાંનાં તેમજ તેના ઝીણા ઝીણા આછા વાળનાં, તેના શરીરનાં, તથા તેની ખરીનાં, વગેરે વખાણ કરવામાં પોતાનો વખત નિર્ગમન કરતા. અને તેને ખવરાવવા પીવરાવવામાં તથા નવરાવવા-ધોવરાવવા વગેરેમાંજ પોતાના જીવિતનું સર્વસ્વ ગણતા હતા. (આપણે પણ પટેલની માફક ભેંસ જેવા દેહનીજ આખો દહાડો વાત કરિયે છીએ).

હવે આ પટેલના જીવિતરૂપ ભેંસની વાત યોગીને હાથ આવી તેથી પટેલના મનની કુંચી તો આમ યોગીરાજને મળી.

પટેલના ઘરની પરશાળમાં બે સામસામા ઓરડા હતા, તે-માંના એકમાં યોગીરાજ બેઠા અને બીજામાં પટેલ બેઠા.

પટેલને યોગીએ ત્યાં રહી ભેંસનું ધ્યાન ધરવાનું કહ્યું. પટેલ પોતાના મનની આંખે ભેંસને જોવા લાગ્યા, પટેલ શીંગડાં બરા-બર જોઇ શકયા; પરન્તુ પછી પટેલનું મન સ્થિર ન રહેવાથી, તે ભેંસના બીજા અવયવો બરાબર જોઈ શકયા નહીં.

બીજે દિવસે, ત્રીજે દિવસે, ચોથે દિવસે એમ પંદર દિવસો સુધી પટેલ ભેંસના ધ્યાનમાં બબ્બે ઘડી બેઠા; અને પંદરમે દિવસે પટેલને પોતાની વહાલી ભેંસનું બરાબર દર્શન થયું. ત્યારે યોગીને કહેવા લાગ્યા કે, જો મને ચિત્ર કહાડતાં આવડતું હોય તો હું મારી ભેં-સનું બરાબર ચિત્ર ચિતરી આપું. એક જરા સરખા ભેંસના વાળને પણ જોઇ શકું છું.

આમ પોતાને અત્યંત પરિચિત એવી ભેંસનું ધ્યાન કરતાં કરતાં પટેલ, એકાગ્રતાની સ્થિતિએ ચડ્યા, યોગશાસ્ત્રમાં એને "સબીજ-

ધ્યાન" કહેછે તેમા પટેલ કાઈક પહોંચ્યા ઇતિ "સબીજધ્યાન" અથવા આ દર્ષ્ટાંતનો પૂર્વભાગ

અથ નિર્બીજધ્યાન —(ભેંસના ધ્યાનનો ઉત્તરભાગ) પછી સોળમે દિવસે પટેલ બે ઘડી સુધી તેજ ભેંસ, કે જેનુ એકાગ્રતારૂપ ધ્યાન થઈ ગયુ છે તેના ધ્યાનમા મગ્ન થયા.

આમ બીજા પદરેક દિવસ સુધી ધ્યાને ચડતા ચડતા જ્યારે ત્રીશ દિવસો પૂરા થયા ત્યારે, જે ઓરડામા પટેલ બેઠા હતા, તેના બારણામાથી બહાર નીકળતી વેળાએ મુખ ઊંચુ મરડવા લાગ્યા અને બહુ મુશ્કેલીએ ઓરડામાથી બહાર આવ્યા.આ મુશ્કેલીનુ કારણ એ કે, પટેલ પોતાને ભુલી ગયા અને એમ ધાર્યું કે, આ ઓરડાનુ બારણુ નાનું છે, અને મારા શિગડાં મોટાં છે " તો મહારાથી કેમ બહાર નીકળી શકાય? તેથી શિગડાં ફેરવી માડ માડ બહાર આવ્યો

આમ પટેલ પોતાને ભૂલી ભેંસરૂપ બની ગયો એજ રીતે જેનું ધ્યાન કરતા અધ્યવસાય ધ્યેયરૂપજ થઈ પોતાને ભૂલાવી દે તે નિર્બીજધ્યાન કહેવાય છે 'ઇતિ નિર્બીજ સમાધિદૃષ્ટાંત"

નિયોજ:—જેમ પટેલે પોતાના સર્વ સગા, ઘરકુટુબ પુત્ર અને આખરે પોતાનો દેહ પણ મૂકી દીધો, એટલે સર્વમાથી પોતાની પ્રીતિ કે મન કહાડી લઈ, ફક્ત એક ભેંસનુજ ધ્યાન કર્યું તો પહેલા તેણે ભેંસ દીઠી પછી આગળ વધતા ભેંસના ગુણો જોવા લાગ્યો એટલે ત્રીસમે દહાડે ભેંસરૂપ યથાર્થ છુ તેમ થયુ (તેમ હુ લાયન એમ નથી કહેતો કે ભેંસનુ ધ્યાન કરજો, પરન્તુ તેની પેઠે સર્વ વસ્તુમાથી, પ્રીતિ કે મન કહાડી લેતો આ પણું પરમાત્માનું ધ્યાન સિદ્ધ થાયછે, એ કહેવાની મતલબ છે)

એમ સર્વ વસ્તુમાંથી પ્રીતિ કે મન કાઢી પરમાત્માનું ધ્યાન કરવાથી પ્રથમ એટલે સબીજ ધ્યાનાવસ્થામાં પરમાત્માનું બાહ્ય-સ્વરૂપ અને નિર્બીજ અવસ્થા થતાં પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રગટે છે એવો ભાવ છે.[1]

આમ ગ્રાહ્ય ગ્રાહકભાવ ભૂલી, એટલે ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનને ભૂલી પરમાત્મારૂપ ધ્યેયનું ધ્યાન કરતાં કરતાં ધ્યાતા પરમાત્મા સાથે અભેદરૂપ બની જાય.

ગ્રાહ્ય ગ્રહણ, અને ગ્રાહક એ એકજરૂપ જ્યારે જણાય, અને તેમાં આ ત્રણે વિકલ્પો જ્યારે જતા રહે, ત્યારે ધ્યાનની પરિસમાપ્તિ થઈ. એમાં એક સરળ ઉદાહરણ એવું છે કે, હિમ, જળ અને બાષ્પ, ત્રણે કોઈએક અચિંત્ય વસ્તુના પર્યાયો છે. તે વસ્તુ કઈ? તેને માટે નામ નથી; પરન્તુ તેના ત્રણ સ્વરૂપનું ધ્યાન જતું રહેવાથી જે વસ્તુ આ ત્રણે સ્વરૂપે પ્રગટ થતી જણાય છે તે અચિંત્ય વસ્તુનું અપરોક્ષ જ્ઞાન થાય છે.

---

૧ પરન્તુ આપણે પરદેશ કરતાં હલકું કરવાનું છે, તે એકે પહેલે પોતાની સ્ત્રી, પુત્ર, તેની પત્નિ, ઘર, ક્ષેત્ર, ને સર્વે છોડવું એટલુંજ નહીં પણ પોતાની દેહપણ છોડી, ભેંસ રાખી, તેમ આપણે જે પોતાના એટલે શરીરના કહેવાતા, એવા ઘર આદિમાંથી તેમજ સગાં કુટુંબ, જગા, દાગીના એટલામાંથીજ પ્રીતિ કહાડી નાંખવી એટલુંજ નહીં પણ પોતાના દેહમાંથી પણ પ્રીતિ કે મન કહાડી નાંખીને પોતાના અંતરાત્મામાં અખંડ પ્રીતિને કે મનની ધારાથી જે પરમાત્મ-સ્વરૂપ સમજાયું હોય, તેવું એક માસસુધી રાખીને નિર્બીજધ્યાન કરવું. તેથી આ વખતે પણ અવશ્ય લાભ થશે.

ધ્યાતા અતરાત્મા, ધ્યેય પરમાત્મા, ધ્યાન અતરાત્માનો અ ખડ પ્રેમભાવ, એમ ચિંતવી એકાગ્ર મનથી પરમાત્માના પ્રથમ બાહ્યસ્વરૂપનું અને પછી અતર્ગુણનું પોતાના ગુણસાથે અભેદ ભાવે મેળવતા જઇ ચિંતવન કર્યાજ કરવુ તે જ્યાસુધી ધ્યાતા, ધ્યેય ને ધ્યાન કોઇએક અચિંત્ય આત્મસ્વરૂપના ત્રણ સ્વરૂપો છે એમ ન જણાય ત્યાસુધી એ ત્રણેને છૂટા પાડવાજ નહીં અને પરવસ્તુમાથી સઘળી પ્રીતિ લઈ પરમાત્માને ખરા જીગરથી અર્પો એટલે, બીજી કોઇપણ વસ્તુથી, તેનુ મન કયાએ ખેં ચાશે નહીં લાલનના પિતૃ નિર્વિશેષગુરૂ શ્રી આનંદઘન પણ કહેછે કે —

"કપટ રહિત થઈ, આતમ અર્પણે રે

આનંદઘન પદ રેહા' (ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ મ્હારો રે) **આત્મા,[1] અંતરાત્મા[2] અને પરમાત્મા[3]** આ ત્રિપુટી પણ એક રૂપ આવી રીતે છે અતરાત્મા પોતાનામાજ પરમાત્માનુ સ્વરૂપ જાણી અત્યત પ્રીતિવાન થાય અને એ પ્રીતિ–રૂપ આત્મા–વડે પરમાત્મામા રમણ કરે એટલે, પોતાનામા જણાતા પરમાત્મામા રમણ કરે આમ આત્માથી, આત્મામા (અતરાત્મામા) આત્માને (પરમાત્માને) જાણે આમ ધ્યાનની શરૂઆતમા દેખાતું પરમા ત્માનું અનરાત્માનુ કે તેવા ભક્તિમાન તથા ઉત્સાહક આત્માનુ સ્વરૂપ યથાર્થ સોળે સોળ આના કોઇનુ પૂરૂં નહોતું પરતુ પછી ધ્યાનની પરાકાષ્ઠા થતા (એક એવી સત્સવસ્તુ પોતેજ જણાઇ જાય છે કે આ વચન ખરૂં ઠરે) આત્માજ આત્મામા આત્મને જાણે છે, જુએ છે

द्रव्योनु एटले वस्तुनुं वस्तुरूपे ज्ञान सकळ पर्यायोथी पर होय एम अनुभव थाय छे, वस्तुमा पर्याय अनुगत छे ए वात खरी, परन्तु ए पर्यायो, वस्तुनुं अखड ज्ञान, अस्थिर मनवाळाने करवा देता नथी. ए पर्यायने वस्तु धारी लेछे अने पर्यायना विनाशथी एटले व्ययथी वस्तुनो नाश समजे छे ए पर्याय, (जेने ए वस्तु गणे छे तेनु रूपातर थता जे एनाथी देखी शकातुं नथी) तेना देखाता नाशथी ते दुखी पण थायछे

जेम के, घरमा एक काचनु सुंदर पात्र होय, ते कोई अक स्मातथी फुटी जाय, तो मूर्खाओ रडे छे, परन्तु जाणता नथी के, तेना सकळ परमाणुओ एमनाएम रह्या छे, वळी पोताना मनमा ते सुंदर पात्रनो सस्कार नाश पाम्यो नथी, एटले पाछो तेथी पण सुंदर ए पात्रो थइने आवे छे, सारे तेनी वासनाथी पाछी ते वस्तु मेळवी शके छे कदाच द्रव्यरूपे हरेक द्रव्य शाश्वत छे, तोपण तेनी वासनापण सारी नथी कारण के तेथी पर एवा द्रव्यनीसाथे जीव बधाई रहेछे

ध्याता, ध्यानने मूळ ध्येयमा केम लीन थाय छे ?

अनन्यशरणीभूय, स तस्मिँल्लीयते तथा ।
ध्यातृध्यानोभयाभावे,-ध्येयेनैक्यं यथा व्रजेत् ॥ ३७ ॥

अर्थ—ध्यान धरनार पुरुष अन्य सर्व शरण छोडी पर मात्माना स्वरूपमा एवी रीते लीन थायछे के, ध्याता अने ध्यान

---

१ आनन्दनदतनी सहजसमाधि श्लोक ९७ मानु विवेचन जोवा थी आ अर्थ विशेष स्पष्ट थशेज

એ બેનો જેમાં અભાવ છે, એવા ધ્યેયની સાથે એકતા પ્રાપ્ત કરે, તેથી ધ્યાતા ધ્યાન અને ધ્યેયનો[1] ભેદ રહે નહીં.

વિવેચનઃ—આગલા શ્લોકના વિવેચનમાં જેણે સલક્ષ થઈ વાંચ્યું હશે અને તેનાપર મનન કર્યું હશે, અને પછી ક્રિયામાં મૂક્યું હશે, તેને આ શ્લોકનો અર્થ હસ્તામલકવત્ થશે.

તથાપિ અનન્ય શરણીય-અર્થાત્ ધ્યેયમાં એવી પ્રવૃત્તિ થાય કે, જાણે તું તેજ હું-(त्वं परमात्मासमेवाहं) આમ થયું તો આત્માનુભવ અપરોક્ષ થશેજ.

સમરસી ભાવનું ફળ.

सोऽयं समरसीभाव, स्तदेकीकरणं स्मृतम् ।
अपृथक्त्वेन यत्रात्मा, लीयते परमात्मनि ॥ ३८ ॥

અર્થ—જે ભાવથી આત્મા પરમાત્મામાં લીન જૂદાઈથી

---

૧ ધ્યાતારૂપ બરફ (ice) ધ્યાનરૂપ જળમાં મળે તો ધ્યાનરૂપ જળ ધ્યાતારૂપ બરફના સમાગમથી ઠંડું થઈ જાય, પરન્તુ ધ્યાતારૂપ આઇસ-બરફને ધ્યાનરૂપ જળ પીગળાવી નાંખે. ધ્યેયરૂપ વરાળમાં પ્રથમ ધ્યાનરૂપ જળ ધ્યાતા બરફના બળે ચડી વરાળરૂપ ધ્યેયમાં ભળે છે અને ધ્યાતારૂપ આઇસ પણ જળરૂપ પ્રથમ થઈ પછી અંતે ધ્યેયરૂપ વરાળમાં મળી ત્રણે વરાળરૂપ થયાં, એટલે ધ્યાતા ધ્યાન જેમ મૂળ શ્લોકમાં કહ્યું છે તેમ છોડી ધ્યેયરૂપ બની જાય છે. આમ કરવાથી ધ્યાતારૂપ અંતરાત્મા ધ્યાનરૂપ પરમાત્મભાવરૂપ આત્મા, અને ધ્યેયરૂપ પરમાત્મા એ ત્રણેમાં ભેદ રહેતો નથી, અભેદરૂપ થઇ રહેછે. અહીંઆ ધ્યેય. વરાળ, ધ્યાન જળ અને ધ્યાતા બરફ છે તે દૃષ્ટાંતમાં ધ્યેય પરમાત્મા, ધ્યાન અંતરાત્મા, ને ધ્યાતા બહિરાત્મા જણાય છે.

લીન થાયછે, તેજ સમરસીભાવ એટલે આત્મા પરમાત્માનો સમાન ભાવ છે તેજ આત્મા પરમાત્માનું એકીકરણ છે સમ રસી ભાવથી આત્મા પરમાત્મા થાયછે

વિવેચન.—આત્મામા જ્ઞાન ઓછુ અને પરમાત્મામા કઈ વિશેષ છે ? નહીં, બન્નેમા સરખુ છે જ્ઞાનમાં તફાવત નથી. બ- ન્નેના જ્ઞાન વસ્તુત લોકાલોક પ્રકાશક છે પરન્તુ તફાવત આ- વરણનો છે, અધકાર વાદળામાં છે, સૂર્યમા નથી એક સાવર્ણ, અને બીજો નિરાવર્ણ, એક વાદળાની પછવાડેનો સૂર્ય, બીજો વ- ગર વાદળાનો સૂર્ય સૂર્યતો બન્ને સમાનજ. 'તેમજ' સૂર્યનો પ્રકાશ પોતાનામા કઈ ઓછો નથી પન્તુ જેમ સૂર્યની વચમા આવેલા વાદળાને લીધે બહિરાત્મભાવ હોવાથી તે સૂર્યને ઝાખો કે થોડો દેખે, પરન્તુ અતરાત્માતો-વાદળાની પછવાડે (ભાવિમા થનાર હોય તો તેને પણ) સૂર્યને દેખે, તેમજ વગર વાદળાના સૂર્યને તો દેખેજ છે બહિરાત્મા કોઈમાં પરમાત્મા દેખે છે અને કોઈમા નથી દેખતો અતરાત્મા જ્ઞાન દર્શન જોનાર હોવાથી, જ્ઞાનને આત્મા સમજવાથી સર્વેને પરમાત્મારૂપે દેખેછે, (ગુણ, સમાનતાથી, દોષ અને વાદળા આચ્છાદન કર્તા નહીં હોવાથી) માટે અંતરાત્માએ સમભાવી આત્માને ભાવિ પોતાનામા જણાતા પરમાત્માને જે અનુકૂળ હોય, તેજ અનુકૂળ ગણી, તેજ ગુણો છે માટે એ ગુણોવડે આવરણ દૂર કરવા કે જેથી જ્ઞાનાદિ મલિન છે એમ ન કહેવાય કચરો-કર્મ-મેલાં છે એમ ભલે હો. પરન્તુ અરૂપી આત્માને એ આરોપ ઘટતો નથી ફક્ત સ્થિતિભ્રાતિથી એ થયુ છે એટલે પોતે પરમાત્મા છે,

પરન્તુ દેહાદિ વાળાને પોતે માની કહે કે, હુ માણસ છુ એટલે પુદ્ગલરૂપ વાળુ છુ પરન્તુ આમા બહિરાત્માપણુ પરમાત્મારૂપી સૂર્યના પ્રકાશથી ન અંજાતા અથવા બીજા મહા મા પુરૂષના જ્ઞાનપ્રકાશને તે મહાત્માઓને આવરણદ્વારાએ જોવા એ ઠીક છે, પરન્તુ તેમને પરમાત્મા સાથે સમરસી ભાવ ન થાય તો પરમાત્માના રસીક થવુ તે ક્યાસુધી કે જ્યાસુધી દેહા મા પોતાથી પર છે એટલે દેહથી પરમાત્માની સેવાભક્તિ કરવા હજી જીવુ છુ એમ જણાય ત્યારે હું તુ સરખા છીએ આ વાદળાને લીધે હું તારી (અથવા મારા શુદ્ધચૈતન્યપાસનો) અશમાત્ર પણ નથી તોપણ લાગુછુ માટે તારા ધ્યાનથી પૂર્ણપણુ પામુ એવુ ઇચ્છુ છુ પરન્તુ હું આત્મા છુ અને તું પણ આત્મા છે એવુ થતા સમરસીભાવ પ્રગટે છે અન્યસ્થળે કહ્યુ છે કે —

देहबुद्धया तु दासोऽहं, जीवबुद्धया त्वदंशकः ।
आत्मबुद्धया त्वमेवाह, इत्यनेनैव सशयः ॥

ભાવાર્થ —જ્યારે દેહ હું છુ એવી બુદ્ધિ મને થશે, ત્યારે હું તારો દાસ થઇશ અને જીવબુદ્ધિ થઈ તો હું તારો અશ છુ એમ જાણીશ પરન્તુ આત્મબુદ્ધિ થઇ તો હું તે તુંજ त्वमेवाह એમા કાંઈ સંશય જેવુ નથી[1]

એ તે તેજ છે

अनन्यशरणस्तद्धी स्तत्सलीनमानसः ।
तद्गुणस्तत्स्वभावात्मा, तदात्मा सएवसन् ॥ ३९ ॥

[1] દેહબુદ્ધિ બહિરા માને જીવબુદ્ધિ અનુભવ થયેલા સમ્યક્ દૃષ્ટિને અને આ મદષ્ટિ અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકવાળાને હોય છે

અર્થ:—એકીકરણ આત્મા પરમાત્માના શરણ શિવાય બીજુ કારણ હોતો નથી. તેમાજ તેનુ મન લીન થએલુ હોયછે, તેનાજ ગુણો તેનામા હોયછે તેનુજ શુદ્ધસ્વરૂપ તે પોતાનુ સ્વરૂપ છે તે અને એ એક સ્વરૂપવાળા હોવાથી એ તે તેજ છે

વિવેચન:—સ તેજ अहम् છે એટલે सोहम् છે પોતાનુ સ્વરૂપ તેજ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે, એમ અનુભવાય છે

ધ્યાન-ધ્યેયનુ એકત્વ

उक्तं च-कटकस्य कर्ताहमिति, संबंधः कीदृशस्तदा।
ध्यानध्येयौ सदा स्याता-मात्मैवात्र ध्रुवं यदा ॥[1]

અર્થ:—કડાનો કર્તા એમા કડુ અને કર્તા, એમ બન્નેનો સમ્બન્ધ હોયછે, પણ જ્યા ધ્યાન અને ધ્યેય બન્ને આત્માજ છે, ત્યા બે જાુદી વસ્તુનો સબધ કયા રહ્યો?

વિવેચન:—મારો આત્મા એમ બોલનાર હું અને આત્મા એમ જુદી વસ્તુઓ હોય તેમ ગણે છે, અને હું તથા આત્માનો સમ્બન્ધ ભ્રાંતિથી દેખાડે છે પણ હુ એજ આત્મા હોવાથી મારૂ શરીર, મારૂ મન, મારૂ વચન મારૂ ઘર, ઇત્યાદિ વાક્યો વ્યવહારમા ખરા છે, પણ મારો આત્મા એતો વ્યવહારમા, તેમજ પરમાર્થમા એમ ઉભયમા ખોટા છે, કારણ કે આત્મા તેજ હું છુ " स एवाहमस्मि " મારો આત્મા એમા મારો એમ કોણ કહેછે?

૧ મૂળ પ્રતમા આ શ્લોકનું ઉત્તરાર્દ્ધ ઉડી જવાથી ભાષાતર કરનારના અર્થ ઉપરથી તેનુ ઉત્તરાર્દ્ધ જામનગર નિવાસી પંડિત શ્રાવક હિરાલાલ વિ હંસરાજે રચેલુ છે

જે મારો એમ મોઢાઢાગ બોલવા પ્રયત્ન કરેછે, તેજ આ મારો આત્મા—એમાં મારો એ દેહને લગાડે અને હવે એમ કહે કે મારો *આત્મા એ અસનવિત છે કારણ કે દેહ જડ અને જડ દેહ મારો આત્મા એમ ચિંતવી શકે નહીં મ? આત્મા એમાં મારો એ બહિરાત્મભાવથી—જડભાવથી ह ય છે માટે એવા હડહડતા મિથ્યાભાવને દૂર કરી આત્મ એમ ઓળખવું

પરમાત્મજ્ઞાનથી તરત શું થાયછે ?

यदज्ञानाज्जन्मी भ्रमति नियतं जन्मगहनं ।
विदित्वायं सम्यग्विदशगुरुतो याति गुरुताम् ॥
स विज्ञेयः साक्षात्सकलभुवनानंदनिलयः ।
परं ज्योतिर्ज्ञाता परमपुरुषाचिन्त्यचरितः ॥ ४०

અર્થ—જેના જ્ઞાનવિના પ્રાણી (જન્મ લેનારો) નિશ્ચયે જન્મરૂપી વનમા ભમે છે અને જે (આત્મા) ને જાણવાથી તેજ ઇંદ્રના ગુરુ બૃહસ્પતિ કરતાં પણ વિશેષ મોટાઇને

---

* મારો આત્મા એ માત્ર એક અપેક્ષાથીજ ખરૂ એમ કહે તે આ અપેક્ષા જાણે કે સો ટચનું સોનું એમ બોલે મારૂ (સોનાનું કડું) મારી સાંકળી (સોનાની સાંકળી) તો તે ખ કારણ કે સોનું, કડું અને સાંકળી આ ત્રણે જુદા નથી તે સુવર્ણ છે એજ સોનું કડું થાયછે તેજ સોનું પાછી સાંકળી થાયછે એ આત્મારૂપે શુદ્ધ સુવર્ણની માફક એક રૂપે રહી મારૂ જ્ઞાન દર્શન, મારૂં સુખ મારૂં વીર્ય (એને આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન, દર્શન પરંતુ દેહભાવમાં રહી મારો આત્મા મ્હેવો એ તો ઠીક નથી ભ્રાંતિ

મે છે, વળી જે સકળ લોકના સાક્ષાત્ સર્વ ભુવનને આનંદનિવાસ જ છે, તે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ છે, (સકળ જંતુના) પાળક છે, પરમ પુરુષ છે, તથા જેનું ચરિત ચિંતવી ન શકાય તેવું છે, એવા પરમાત્માને જાણવો

વિવેચન—જે વાણથી વિશેષ લાભ કોઈ નથી, એટલે કે જે સાદિઅનંતપણું આપે છે, જે બૃહસ્પતિના ગુરૂ થવાને યોગ્ય એવું જ્ઞાન આપેછે, જેથી આનંદમા નિરંતર મગ્ન થવાય છે, જે લોકાલોકનુ પ્રકાશક છે, જે સર્વ જીવોને પોતાની વાણીથી રક્ષે છે જે અનંતવીર્યને દર્શાવે છે, એવા સર્વને અચિંત્ય પરન્તુ ધ્યાનીને અનુભવગમ્ય થતા પરમાત્માને જાણવો, એના જેવું એકે શ્રેષ્ઠ કાર્ય નથી

ડૉક્ટર બક (Dr Burke)પોતાના (Cosmic Consciousness) અનુભવજ્ઞાન નામના પુસ્તકમા લખે છે કે ' તે માણસનુ (અનુભવીનુ) નીતિવર્તન સર્વ સામાન્ય લોકોથી અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ છે ઇંદ્રિયો અને વિકારો તેના ઉપર કોઈ પણ કાળે ફાવી જતા નથી પણ તેને વશવર્તી રહેછે તેની બુદ્ધિ કંઈ નથી સમજતી એમ નથી તે સવ દ્રવ્યના યથાર્થ જ્ઞાનને અનુલક્ષે છે તેના દેહમા મમત્વ જવાથી, અને પોતાના સુદ્ધા સવ જીવોમા સમાનભાવ હોવાથી અગાધ દયાવાળો હોય છે એટલુંજ નહીં પરન્તુ પોતાના મનપર પરિપૂર્ણ કાબુ હોવાથી સમાધિસ્થ થઈ ભય ભગાડે છે મોતનીપર પોતાના જીવનને શાશ્વત અનુભવે છે અપૂર્વ શાંતિ શાંતિમા ઝુલી રહે છે કર્મનુ બળ ઘટી

જે મારો એમ મોઢાદ્વારા બોલવા પ્રવર્ત્ત કરેછે, તેજ આ મારો આત્મા-એમાં મારો એ દેહને લગાડે. અને આ એમ કહે કે મારો *આત્મા એ અસંભવિત છે કારણ કે દેહ જડ, અને જડ દેહ મારો આત્મા એમ ચિંતવી શકે નહીં. માટે મ આત્મા, એમાં મારો એ બહિરાત્મભાવથી-જડભાવથી બો ય છે. માટે એવા હડહડતા મિથ્યાભાવને દૂર કરી આત્માજ એમ ઓળખવું.

પરમાત્મજ્ઞાનથી વરત શું થાયછે ?

यदज्ञानाज्जन्मी भ्रमति नियतं जन्मगहनं ।
विदित्वायं सद्यस्त्रिदशगुरुतो याति गुरुताम् ॥
स विज्ञेयः साक्षात्सकलभुवनानंदनिलयः ।
परं ज्योतिस्त्राता परमपुरुषाचिंत्यचरितः ॥ ४० ॥

અર્થઃ—જેના જ્ઞાનવિના પ્રાણી (જન્મ લેનારો) નિશ્ચયે જન્મરૂપી વનમાં ભમે છે, અને જે (આત્મા) ને જાણવાથી તેજ ઇંદ્રના ગુરુ બૃહસ્પતિ કરતાં પણ વિશેષ મોટાઇને

* મારો આત્મા એ માત્ર એક અપેક્ષાથીજ ખરૂં એમ કહેવા તે આ અપેક્ષા-જાણે કે કો ટચનું સોનું એમ બોલે, મારૂં (સોનાનું કડું) મારી સાંકળી (સોનાની સાંકળી) તો તે ખરૂં કારણ કે સોનું, કડું, અને સાંકળી આ ત્રણે જૂદાં નથી. તે સુવર્ણમ છે, એજ સોનું કડું થાયછે. તેજ સોનું પાછી સાંકળી થાયછે. તેમ એ આત્મારૂપે શુદ્ધ સુવર્ણની માફક એક રૂપે રહી મારૂં જ્ઞાન, મારૂં દર્શન, મારૂં સુખ, મારૂં વીર્ય. (એટલે આત્મતત્વનું જ્ઞાન, દર્શન વગેરે પરંતુ દેહભાવમાં રહી મારો આત્મા કહેવો એ તો ઠીક નથી-ભ્રાંતિ

મે છે, વળી જે સકળ લોકના સાક્ષાત્ સકલ વસ્તુને જાણનાર
જ છે, તે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ છે, (સકળ જંતુના) રક્ષક
છે, પરમ પુરુષ છે, તથા જેનું ચરિત ચિંતવી ન શકાય તેવું છે,
એવા પરમાત્માને જાણવો.

વિવેચનઃ—જે લાભથી વિશેષ લાભ કોઈ નથી, એટલે કે જે
સાદિઅનંતપણું આપે છે, જે બૃહસ્પતિના ગુરૂ સમાન યોગ્ય એવું
જ્ઞાન આપેછે, જેથી આનંદમાં નિરંતર મગ્ન થવાય છે, જે લો-
કાલોકનું પ્રકાશક છે, જે સર્વ જીવોને પોતાની વાણીથી રક્ષે છે જે
અનંતવીર્યને દર્શાવે છે, એવા સર્વને અચિંત્ય પરન્તુ ધ્યાનીને
અનુભવગમ્ય થતા પરમાત્માને જાણવો, એના જેવું બીજું કોઇ
કાર્ય નથી.

ડૉક્ટર બક (Dr. Bucke)પોતાના (Cosmic Consci-
ousness) અનુભવજ્ઞાન નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે "તે
માણસનું (અનુભવીનું) નીતિવર્તન સર્વ સામાન્ય લોકોથી અત્યંત
ઉત્કૃષ્ટ છે. ઇંદ્રિયો અને વિકારો તેના ઉપર કોઈ સત્તા ચલાવી શકતા
નથી, પણ તેને વશવર્તી રહેછે. તેની બુદ્ધિ કંઈ નષ્ટ
સમજતી એમ નથી. તે સર્વ જગતના યથાર્થ જ્ઞાનને અનુસરે છે.
તેના દેહમાં મમત્વ જવાથી, અને પોતાના જેવા સર્વ જીવોમાં
સમાનભાવ હોવાથી અલૌકિક દયાવાળો હોય છે. એટલુંજ નહીં
પરન્તુ પોતાના મનપર પરિપૂર્ણ કાબુ હોવાથી સમાધિસ્થ
થઈ, ભય ભગાડે છે, મોતનીપર પોતાના જીવનને શાશ્વત
અનુભવે છે, અપૂર્વ શાંતિ શાંતિમાં સુખી રહે છે, કર્મનું બળ ઘટી

જઈ લવા લાગતા જણાય છે, અપૂર્વ જાગૃતિમા રાત્રદિવસ રહી, આનદસરોવરમા મગ્ન રહેછે "

સવીર્યધ્યાનનો ઉપસહાર

इत्थं यत्रानवच्छिन्न-भावनाभिर्भवच्युतम्।
भावयत्यनिशं ध्यानी-तत्सवीर्यं प्रकीर्तितम्॥ ४१॥

અર્થ·—એપ્રમાણે જે નિરતર ધ્યાનમા ભાવનાઓથી સસારરહિત પરમાત્માને રાત્રિદિવસ ધ્યાવેછે તે ધ્યાન, તે સવીર્ય ધ્યાન કહેવાય છે

વિવેચન:—જો વીર્યયુક્ત ધ્યાન કરવામા આવે, તો આ ભવમાજ અનુભવજ્ઞાન થઈ–ગ્રથીભેદ થઈ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામી, શ્રેણીપર ચડી, જીવ પેરમાત્મદશાને અનુભવે છે, એમ આ પ્રકરણનો સાર છે

સમાધિશતકમા પણ કહ્યુ છે કે —

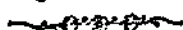
एवं त्यक्त्वा वहिर्वाचं, त्यजेदंतरशेषतः।
एप योगः समासेन, प्रदीपः परमात्मनः॥

અર્થ:—જે (સવીર્ય) થઈ બહિર્વાચાને, અને અતરમા થતા સકળ અતર જલ્પને (વિકલ્પોને) છોડી દે છે, તે એક માસ જેટલા ટકા વખતમા પેરમાત્માની જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરવારૂપ યોગને પામેછે

इति ज्ञानार्णवे योगप्रदीपाधिकारे आचार्यश्रीशुभचद्रदेवविरचिते सवीर्यध्यानप्रकरणं समाप्तम्॥

॥ शुभं भूयात् सर्वजतूनां ध्यानिनां च॥

શ્રી શુભચંદ્રાચાર્યવિરચિત જ્ઞાનાર્ણવના યોગપ્રદીપ અધિકાર ઉપરની શ્રી દેવચંદ્ર મુનિકૃત ધ્યાનદીપિકા.

ગુણ અનંતધર જીવને વચે ભવમેં કર્મ ધરી નિજ ભાવના ॥ ૧ ॥ ટેક
રાગદ્વેષ મુખહિ વહદ્યા, શત્રુ હણુ ધરી ધ્યાન ॥ ધરો૦ ॥
આતમ લખો નિજ જ્ઞાનસુ બાળી કર્મ અજ્ઞાન ॥ ધરો૦ ॥
કર્મહણુ તિમ ધ્યાનથી જેમ ન પડુ ભવમાંહે ॥ ધરો૦ ॥
ભવ જ્વર અજ્ઞાને નડ્યા, નવી દીઠો શીવરાહ ॥ ધરો ૩ ॥
પરમાતમ જગગુરૂ ઠગ્યો નિરસ વિષયને સંગ ॥ ધરો૦ ॥
સર્વજ્ઞ આતમ નવી લેખીયો ભ્રમ અજ્ઞાને રંગ ॥ ધરો૦ ॥ ૪ ॥
આતમરૂપ પિછાણવા જ્ઞાનદ્રષ્ટિ કરી દેખ ॥ ધરો૦ ॥
પંચધ્યેય[1] અરૂ આતમા, જ્ઞાન ગુણ એક લેખ ॥ ધરો૦ ॥ ૫ ॥
નિત્ય છતો છે સહજ તે કેવળ ગુણ મુજમાંહી ॥ ધરો૦ ॥
મોહ દાહ, ત્યાં પીડવે, જ્ઞાન અમૃત જ્યાં નાહિ ॥ ધરો૦ ॥ ૬ ॥
કર્મ ઉદય ચઉગતિ ભમુ નિશ્ચય સિદ્ધ સ્વરૂપ, ॥ ધરો૦ ॥
કર્મને ભજુ તેમ હું અનંત ચતુષ્ટય ભૂપ[2] ॥ ધરો૦ ॥ ૭ ॥
તજી આશા નિજ શક્તિથી, હું આનંદ સ્વભાવ ॥ ધરો૦ ॥
છેદ અજ્ઞાન અનાદિનો, આજ લહ્યો નિજદાવ ॥ ધરો૦ ॥ ૮ ॥

૧ ધર્મ-અધર્મ-આકાશ પુદ્‌ગલાસ્તિમય અને કાળ એ પાંચ દ્રવ્ય ધ્યેય અને જ્ઞાન ગુણમય એટલે પ્રમાણમય જીવ ૨ અનંત દર્શન,-અનંત જ્ઞાન-અનંત ચરિત્ર અને વીર્ય એ ચાર

એમ જાણી ધીરજ ધરી, રાગાદિ મલ ખોય ॥ ધરો૦ ॥
ધ્યાવે આતમ શક્તિશું, ધર્મ શુક્લ ધ્યાન હોય ॥ ધરો૦ ॥ ૯ ॥
ધ્યાનાધ્યે સ્વરૂપથી, ધ્યાવો સ્વવેદ ધ્યાન ॥ ધરો૦ ॥
કર્મહીન સર્વજ્ઞતા, નિર્મળ શીળ ભગવાન ॥ ધરો૦ ॥ ૧૦ ॥
જડચેતન જીવાદિએ, ધ્યેય સ્વભાવ પિછાણી ॥ ધરો૦ ॥
ધ્યાન લહો મન સ્થિર કરો, જ્ઞાન ધ્યાએ આણી ॥ ધરો૦ ॥ ૧૧ ॥
પરમેશ્વર પરમાત્મા, ધ્યેય અરૂપી દેવ; ॥ ધરો૦ ॥
દ્રવ્યાર્થિક નય શાશ્વતો, એ પરમાતમ સેવ. ॥ ધરો૦ ॥ ૧૨ ॥
ભવદ્રુમ ક્ષયકર શુદ્ધ છે, જ્ઞાનથકી પરભિન્ન ॥ ધરો૦ ॥
જગત સકલ આદર્શ જયું, જીવે જ્યોતિમય ॥ ધની૦ ॥ ૧૩ ॥
દર્શન, જ્ઞાન, આનન્દમય, અક્ષર વિગત વિકાર ॥ ધરો૦ ॥
ઇંદ્રિવિણું નિકલ ગુણી, શાંત જાણ શીવધાર ॥ ધરો૦ ॥ ૧૪ ॥
શુદ્ધ અષ્ટગુણ યુક્ત છે, નિર્મળ અમેય અમેય ॥ ધરો૦ ॥
પરત્યાગી અક્ષય ગુણી, જ્ઞાનીને આદેય ॥ ધરો૦ ॥ ૧૫ ॥
અણુથી પણ જે સૂક્ષ્મ છે, નભથી પણ જે વૃદ્ધ ॥ ધરો૦ ॥
જગત્ પૂજ્ય નિર્ભય સદા, પરમાતમ શિવ સિદ્ધ ॥ ધરો૦ ॥ ૧૬ ॥
ધ્યાને કર્મ સહુ ગલે, જગગુરૂ અમલ અરૂપ ॥ ધરો૦ ॥
જિણ જાણે સહુ જાણિયે, જાય અવિદ્યા ધૂપ ॥ ધરો૦ ॥ ૧૭ ॥
તત્વદષ્ટિ નિજ થીર હુવે, જાણે નિજ અનુભૂતિ ॥ ધરો૦ ॥
ધરો, ધ્યેય, જ્ઞેય આદેય તે, અંતર આતમભૂત ॥ ધરો૦ ॥ ૧૮ ॥
વચન અગોચર ભ્રમવિના, ચિંતવી સહજ અનંત ॥ ધરો૦ ॥
જાસ જ્ઞાનમેં અંશ જ્યુ, ભાવે દ્રવ્ય અનંત ॥ ધરો૦ ॥ ૧૯ ॥
આત્મજ્ઞાનથી આત્મને, જાણ્યા થાયે સિદ્ધિ ॥ ધરો૦ ॥

મુનિ તન્મય ગુણ તિહાલહે, તજી ગ્રહી કાનહીં બહિ ॥ધરો૦॥૨૦॥
લીન થઈ ગ્રહે એકતા ધ્યાનાધ્યાન સુધેય ॥ ધરો૦ ॥
પરમાત્મા અતરાત્મા, એક અભિન્ન અમેય૦ ॥ ૨૧ ॥
કટમે કટ કર્તા તણી, હિસે દુવિધા રીતિ ॥ ધરો૦ ॥
પણ ધ્યાન ધ્યેય એ આત્મા, એથી ન બીય પરતીત ॥ધરો૦॥૨૨
ભવમેં ભમ્યો અજ્ઞાનથી, વિણબાધાની જ નાણ ॥ ધરો૦ ॥
પરમ જ્યોતિ જગદુ ખહરૂ, તેહીજ અનુભવ જાણ ॥ધરો૦॥૨૩॥
ભાવે એમ નિજ ભાવના, ધ્યાન બીજ ગુણધામ ॥ ધરો૦ ॥
દેવચદ્ર સુખ સાગરૂ, ધ્યાન અમોલખ પામ ॥ ધરો૦ ॥ ૨૪ ॥

"અનુભવ."

અનુભવ જ્ઞાન—'પાપને પ્રજાળે છે, પુણ્યને પણ પીગાળી અવ્યાબાધ સુખ (કે આનદ)મા રમાડે છે શ્રમને શાતિ કરી નિજગુણ રમણતારૂપ એજ ક્રિયામા રાખે છે '

અનુભવીના બાહ્યચિહ્ન The person (man of cosmic consciousness,) has an exceptional physique, exceptional beauty of build and carriage, exceptionally handsome features, exceptional health exceptional sweetness of temper, exceptional magnetism

---

અનુભવીનું શરીર અસાધારણ વજ્રતામય હોય એનુ સ્થાન અતિસુંદર હોય છે, તેમની મુખાકૃતિ વગેરે આતાપવાળા હોય છે, તેમનો સ્વભાવ શાંત, મધુર હોય છે, અને તે પોતે સર્વને આકર્ષક હોય છે.

અનુભવીની આખ સર્વત્ર પરમાત્માના સ્વરૂપ દેખી રહે છે, નાક દિવ્ય સુગધને સુંઘી રહેછે, મુખ બોલતું નથી પણ પરમાત્માના ગુણકીર્તનજ કર્યા કરતું હોય તેમ જણાય છે, કાન બી કુ કઈ સાભળતા નથી પણ જે જે સભળાય છે તે પરમાત્માજ બોલાતા હોય તેમ તેને સભળાય છે અને પરણમે પણ તેમજ છે હાથ લેતા નથી પણ સ્વવસ્તુનું ગ્રહણ કરતા જણાય છે, હાથ દેતા નથી પણ પરવસ્તુનુજ દાન કરતા જણાય છે, પગ ચાલતા નથી પણ પરમાત્માની પ્રદક્ષિણા કરતા હોય એમ જણાય છે, માયા–અજ્ઞાન–પરવસ્તુનો ત્યાગ કરતી, જ્ઞાન દર્શન ચરિત્ર, સુખ વીર્ય ઇત્યાદિ અનત ગુણોને ગ્રહણ કરતી ઇંદ્રિયો હોય તેમ જણાઈ રહે છે મન શાત હોવાથી આદર્શનુ કામ કરે છે અને આત્મારૂપી સૂર્યમાથી જ્ઞાનાદિ અનંત સૂર્યો ઉદય પામતા જણાય છે અનુભવિના આવા ચિન્હ લાલનને તો ઘણીકવાર પ્રતીત થયાં છે અને થાય છે

આ ચૌદ રાજલોકની જીવરાશિ માત્રને અનુભવજ્ઞાન હો એજ લાલનનું અનવરત ચાલતું હૃદયગાન છે, અને તે પ્રમાણે સર્વદા હો

शुभ भूयात्सर्वेषाम् ॥
